

L'OBSERVATORI

Transitant l'invisible

Etnografies fantasmals a
la Catalunya contemporània

Sibila Vigna Vilches
i Victòria Badia Giménez
Pròleg de Mikel Fernandino Hernández

Institut
Català
d'Antropologia

INSTITUT RAMON MUNTANER
Entitat vinculada al Centre d'Estudis de l'Església Catalana

pol·len
E D I C I O N S

Victòria Badia Giménez és llicenciada en Psicologia i Antropologia Social i Cultural per la Universitat Autònoma de Barcelona i Màster en Antropologia i Etnografia per la Universitat de Barcelona. Actualment és doctoranda del programa Societat i Cultura, àmbit d'Antropologia, en aquesta universitat. Focalitza les seves investigacions en els llocs abandonats considerats "encantats" com a espais de memòria, intentant donar explicació des de l'antropologia a la significació simbòlica que tenen els anomenats fenòmens paranormals en aquests indrets dins de la societat catalana contemporània.

Sibila Vigna Vilches és llicenciada en Ciències de la Comunicació per la Universitat de la República (Uruguai) i diplomada en Cultura de Pau per la Universitat Autònoma de Barcelona. Màster en Antropologia i Etnografia per la Universitat de Barcelona i doctoranda del programa d'Estudis Avançats en Antropologia Social a la mateixa universitat, el seu camp actual de recerca se centra en les creences i les pràctiques relacionades amb esperits en el context de la identitat, la memòria col·lectiva i l'experiència religiosa contemporània a Catalunya i a l'Uruguai.

Ambdues autores formen part, des de la seva creació el 2013, de GREMHER (Grup de Recerca en Mística i Heterodòxies Religioses), associat a GRECS (Grup de Recerca d'Exclusió i Control Socials) de la Universitat de Barcelona i a GIRRPO (Grup d'Investigació de Religió, Ritual i Poder) de l'Institut Català d'Antropologia.

Transitant l'invisible

Etnografies fantasmals a la Catalunya contemporània

Sibila Vigna Vilches
Victòria Badia Giménez

Transitant l'invisible. Etnografies fantasmals a la Catalunya contemporània

Primera edició: desembre 2016

© Del text: Sibila Vigna Vilches i Victòria Badia Giménez

© Del pròleg: Mikel Fernandino Hernández

© Il·lustració de coberta: Ana Carolina Albernaz Pereira

© D'aquesta edició: Pol·len edicions, sccl

pol·len
E D I C I O N S

Junta de comerç 20, 08001 Barcelona
www.pol-len.cat / info@pol-len.cat

Disseny de coberta i maquetació: Gina Rosquelles
Traducció text Sibila Vigna: Joan Gratacós Guillén

ISBN: 978-84-16828-11-1
Dipòsit Legal: B 27390-2016

Imprès a Catalunya

Aquesta Obra es distribueix sota una llicència Creative Commons en la modalitat de Reconeixement-No Comercial-Sense Obres Derivades

Amb el suport del Programa de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya

Institut
Català
d'Antropologia

INSTITUT RAMON MUNTANER
Producció pròpia del Centre d'Estudi de l'Etnologia de l'Estat de Catalunya

Índex

Pròleg_ El vals de l'invisible	7
Mikel Fernandino Hernández	
Etnografies fantasmals	11
Victòria Badia Giménez i Sibila Vigna Vilches	
Entre un món i l'altre: Transeünts dels llindars	19
Sibila Vigna Vilches	
Homes i dones experimentadors	19
<i>Investigant el misteri: retrat i autoretrat de grup</i>	23
<i>Trajectòries vitals: la iniciació en el misteri</i>	28
"Els que no es veuen": experiments de contacte	36
<i>Albirats, escoltats i sentits</i>	37
<i>Diàlegs i rituals</i>	43
<i>A la frontera</i>	51
<i>Identitats fantasmals</i>	60
La matèria social dels fantasmes	67
<i>Entitats invisibles en la gestió local</i>	67
<i>El clergat i els infants</i>	72
Fer visible l'invisible. Interpretacions i motivacions	80
<i>L'origen de les veus i les ombres</i>	80
<i>Allò que no explica la ciència...</i>	85
<i>...Ni la religió</i>	90
<i>Imatge i prestigi</i>	95
<i>Mysterium tremendum et fascinans</i>	98
Les dimensions frontereres	103

Allò encantat: el suport material de la memòria 113

Victòria Badia Giménez

**L'Hospital del Tòrax de Terrassa. Les percepcions extrasensorials com a
eco d'una memòria del sofriment i la mort 115**

L'Hospital del Tòrax 115

La investigació 117

Narratives del llindar 120

Les percepcions sensorials inusuals 120

L'entrenament de la ment: cinema i TV 126

Les interpretacions: representacions mentals de la cultura 129

L'encantament de la societat en un context científic-místic-esotèric 134

L'espai "encantat": suport de la memòria 139

Estigma i liminaritat en la construcció social de la tuberculosi i els sanatoris 139

L'Hospital: un espai de trànsit 148

Llegendes, històries, memòria i deutes pendents 153

**El poble abandonat de La Mussara: un portal
multidimensional del social 157**

La Mussara 157

La investigació 158

**Històries, llegendes i identitat. La "cultura popular"
entre el passat i el present 159**

Les narracions 159

Les llegendes tradicionals 164

La xarxa, els nous folks 169

El poble abandonat, un espai transicional 173

La Mussara, un llindar 173

La Mussara, un espai de representacions 177

Espais abandonats, fantasmes de la memòria 180

Bibliografia i fonts 187

A totes i tots els qui estimem...
habitants de mons visibles i invisibles

Pròleg

El vals de l'invisible

Mikel Fernandino Hernández

L'antropologia entra impertinent en una sala opaca, infranquejable, per col·locar dos miralls enfrontats. En un d'ells, ens reflectim nosaltres, mentre que l'altre reflecteix el reflex de nosaltres i, perllongant-lo a l'infinit, ens veiem multiplicats fins a on abasta a veure el nostre ull. Alternant-nos, d'esquena i de front, reflectits. Més enllà de la nostra silueta primera, moltes altres n'apareixen, ben disposades a invitar-nos a aquesta festa de miralls, si més no, macabra. D'aquest costat del mirall, els qui som; de l'altre, els qui van poder ser. És llavors que aquests éssers que tant se'ns assemblen (que no són nosaltres però són com nosaltres), trenquen el seu silenci, xiuxiuegen i, fins i tot, criden. Poden, si així ho desitgen, travessar les parets fins ara infranquejables, sortir d'un mirall i convidar-nos a ser, essent d'una altra manera. A poc a poc, uns i altres perden la por i la vergonya, es treuen a ballar -posem- un vals. Qui sap si ja hi eren abans que arribéssim, qui sap si se n'aniran quan ja no hi siguem. Allò social és un ball de reflexos creuats entre el present i el passat, entre l'aquí i el més enllà, que començà molt abans que nasquéssim i acabarà molt després que hàgim mort.

Ballar amb l'alteritat i observar el ball és la nostra tasca i no és feina de l'antropòleg assenyalar si l'altre està viu o està mort. Així, les investigacions de Victòria Badia i Sibila Vigna donen compte precisament d'aquest moment en el ball, un molt especial en el qual els vius i els morts comparteixen saló i piano. Aquestes dues antropòlogues del llindar, tant com els seus informants (investigadors de l'ocult, científics dels morts, espiritistes, o senzillament, gent que alguna vegada va veure quelcom impossible), demostren que encara hi ha raons per sorprendre's. El seu llibre bé podria ser com l'eco perdut d'algunes psicofonies, aquella veu d'improbable provinença que arriba, no tant

per donar-nos una veritat contundent. Quelcom més instintiu: més aviat per advertir-nos que no estem sols aquí, que no som els únics que intenten des-
tramar -amb raonaments d'una o altra índole- una intuïció, una veu complexa,
un interrogant, un reflex en una fotografia, un gest, una llum; en suma, oferir
una veu a aquells qui es neguen a abandonar el món quan el món ja sembla
haver-los abandonat a ells.

8 Donat que tota ciència és oculta i tota hipòtesi parteix de pressentiments,
l'estudi d'allò desconegut, d'allò fantasmal, és el punt de partida de tota cièn-
cia i, per suposat, també el d'aquestes dues antropòlogues. No hem d'oblidar
que, si aquests cossos són l'únic que podem il·luminar, llavors tota la resta,
tota interacció i tota societat, és invisible. Però ningú no pot negar que hi és,
que es manifesta i ens acompanya en el nostre dia a dia, que ens aterra i ens
encanta: allò social com un fantasma.

Sibila Vigna ofereix la paraula a un grup d'investigació d'allò paranormal.
Els acompanya en els seus viatges, en els seus enigmes i en els seus dubtes.
Realitza, junt amb el grup, diverses sortides de camp en busca de certes pre-
sències ambigües, no se sap si fantasmes, morts o altres ens. Acudeix, en plena
nit, a llocs remots o abandonats per poder relatar en primera persona, ja no
únicament el funcionament del grup, sinó també certes inquietuds (pròpies i
alienes) que sembla que escapen d'allò estrictament antropològic i, potser per
això, s'apropen més que mai a la nostra disciplina. Com un efecte reflex, ens
llença les mateixes preguntes que aquelles nits aquests investigadors llançaren
a les presències invisibles. Elles callen com callem nosaltres, els lectors. Què
respondre a una pregunta que no sabem ben bé com formular? El treball de
Sibila té el do de ser un interrogant, deliciós, per a aquells qui vàrem abandonar
fa temps tota resposta contundent.

Si Sibila ens presenta un grup d'investigació que acudeix als llocs en busca de
respostes, Victòria Badia escull els llocs com a protagonistes latents i indaga en
les gents que els habiten o els habitaren: l'Hospital del Tòrax, antiga residèn-
cia de malalts, edifici abandonat ple d'estranyys successos, plató de pel·lícules
de terror... un lloc en el qual la realitat i la ficció s'entremesclen tant com els
vius amb els morts o els sans amb els malalts. Constantment en aquest estat
interstici i indefinit que és matèria prima d'allò desconegut.

En aquest treball, observem com aquests llocs en principi reservats per a

l'esperança (l'esperança en la curació, en la salvació, en la vida, en la ciència, en l'art) acaben convertint-se en llocs de derrota i obscuritat. Potser com un preu a pagar per no haver pogut complir aquesta promesa una mica innocent de salvació. Amb aquesta esperança malmesa arribem al poble abandonat de 'La Mussara'. Una esperança, un lloc de vida (i per als vius) que, en perdre-la, s'ha anat poblant de diverses llegendes i ha pres un tint lúgubre, enigmàtic, que ha atret tanta gent i, consegüentment, a aquesta psicòloga i antropòloga. Les històries i els successos es disparen i allò que un dia va estar poblat tendeix a ser poblat, si no amb vius sigui amb llegendes, aparicions, desapareguts... Al final és qüestió de temps: n'hi ha prou amb tenir la paciència perquè ocorri, tot tendeix inevitablement a ocórrer.

9

Però, més enllà del halo trist i inquietant d'aquests llocs, aquestes dues antropòlogues i els seus informants coincideixen en un mateix interès: oferir llum a tots aquests fets, tot i sabent que no tot es pot saber. El fet de (d)escriure'ls, i fer-ho amb el deteniment i l'afecte amb què ho fan aquestes dues col·legues, és un punt de partida: un petit accés d'optimisme en un món en el qual (sense ànim de tremendismes ni derrota) a vegades allò viu no té ànima; ja no sols aquestes tradicions convingudes a conveniència, aquest folklore pactat; sinó també unes ciències que mai ofereixen un besllum de dubte, un accés de bogeria entre els seus axiomes. Un grup de persones, en principi tan disperss, que queden a hores nocturnes per omplir l'espai de trampes amb intenció d'atrapar quelcom que ens escapa a la raó, éssers que no sabem molt bé si són allí o ja se'n van anar. Alguns perceben el que no haurien de percebre i es pregunten què és; altres ofereixen resposta, tant a aparicions com a desaparicions.

I dic un accés d'optimisme i no tristesa ni terror: si vàrem aprendre (potser a primer de carrera) que un grup social es crea en contraposició a un altre, pot ser que els morts vinguin a recordar-nos que encara som nosaltres els vius i que actuem com a tals d'una vegada per totes. En aquest treball, fidel en aquesta esperança, elles venen a dir-nos que no solament hi ha cases encantades, sinó que no hi ha cap casa que no sigui encantada; en unes socialitzen els vius, potser en altres ballin els morts, i ai d'aquell qui les desitgi unides.

Etnografies fantasmals

Victòria Badia Giménez i Sibila Vigna Vilches

Fantasmes, aparicions, esperits, fenòmens paranormals, portals a altres dimensions i llocs considerats encantats han exercit al llarg de la història una gran fascinació popular i són diferents maneres d'anomenar allò que pertany a un altre món, no tangible. La relació entre el món que habitem i aquest altre món invisible requereix de ponts, passatges i zones intermèdies de comunicació. Les narratives i les pràctiques sobre les experiències vinculades a aquests espais transicionals, els seus transeünts i la societat que els acull, a la Catalunya contemporània, configuren l'objecte d'estudi del llibre que teniu entre les mans. Tres recerques, de característiques diverses, dutes a terme en comarques catalanes proporcionen el material per a aquest treball¹. Mentre que dues de les investigacions prenen com a referència dos llocs "encantats" –l'Hospital del Tòrax de Terrassa i el poble abandonat de La Mussara–, l'altra se centra en l'estudi d'un grup de gironins i gironines dedicat a l'experimentació paranormal i a la cerca de contacte amb les dimensions intangibles.

11

Primerament, cal dir que no és l'objectiu d'aquest treball, ni de l'Antropologia, demostrar l'existència o la inexistència d'esperits i apareguts. Des de la nostra perspectiva els fets fantasmals i el seu context són realitats socials –igual que déus, àngels i sants– que configuren valuosos indicis etnogràfics

---

1. BADIA, Victòria (2014). "Las percepciones extrasensoriales: ecos de una memoria del sufrimiento. Narrativas de vida y muerte en el Hospital del Tórax de Terrassa". Tesi de Màster. Universitat de Barcelona; BADIA, Victòria (2015). "Fantasmes de la memòria. Tradicions i actualitat de les històries d'apareguts i desapareguts al poble abandonat de La Mussara (Baix Camp)". Informe del projecte de recerca. Institut Català d'Antropologia, Observatori del Patrimoni Etnològic. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya; VIGNA, Sibila (2014). "Aparicions i històries de fantasmes en el Baix Empordà: Expressions actuals de la tradició fantàstica empordanesa". Informe de projecte de recerca, Institut Català d'Antropologia, Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals de la Generalitat de Catalunya; VIGNA, Sibila (2015). "Has vist la llum? Diàlegs contemporànies con el mundo invisible en el Baix Empordà". *Periferia*, 20 (1), pp. 149-172. DOI: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/periferia.459>.

de les comunitats que els acullen. D'altra banda, el *què* d'aquest treball sol ser un tema explorat des de les ciències socials; l'*on* i el *qui*, des de la perspectiva antropològica, potser sigui una temàtica més infreqüent. En aquest sentit, una tendència a la folklorització, així com una moda creixent de les denominades "llegendes urbanes" sobre fantasmes, apareguts i zombis, alimentada per les indústries de l'entreteniment, unides a una certa banalització d'aquests imaginaris, obliguen els investigadors i les investigadores a trepitjar acuradament el terreny i, fins i tot, a realitzar contínues delimitacions i explicacions addicionals sobre el seu objecte d'estudi, quan aquest es localitza en les denominades societats occidentals. Tanmateix, les persones que hem decidit fer incursions en aquest camp, d'una part, ens convertim sovint en confidents sobre els fantasmes personals d'amics, parents i, també, col·legues, que confirmen la vigència d'aquestes percepcions en entorns propers i coneguts. D'altra part, escoltem freqüentment comentaris, habitualment ben intencionats, sobre la poca conveniència d'estudiar aquestes rareses entre "els nostres veïns", aquells a qui no podem considerar del tot "uns altres". De manera similar a les qüestions pendents que emergeixen en forma de fantasmes, també l'Antropologia té els seus propis deutes que s'entrellacen amb la matèria subtil dels objectes espectrals que ens ocupen. I no obstant això, un món, a estones invisible, ambigu, seductor i lluminós... no deixa de traçar petjades recognoscibles, també en la societat catalana, que circulen des d'antigues rotllanes al voltant del foc fins als fòrums digitals dels nostres dies.

El concepte de *percepcions sensorials inusuals* definit per Tanya Luhrmann² com aquelles que s'experimenten sense forces físiques que les justifiquin, es correspon amb les narracions d'experiències que moltes persones vinculen amb llocs determinats. L'origen de les sensacions s'estableix "fora" de la ment i se situa en altres realitats (mons paral·lels, més enllà, etc.). L'autora, a partir dels seus estudis etnogràfics realitzats als Estats Units, mostra la relació entre aquestes experiències i l'aprenentatge, a través de les representacions mentals de l'entorn social, i fa palesa la gran quantitat de vivències d'aquest tipus entre homes i dones d'aquest país i d'Europa. Una enquesta realitzada el 2005 als

---

2. LUHRMANN, Tanya M (2011). "Hallucinations and sensory overrides". *Annual Review of Anthropology* 40, pp. 71-85. DOI: 10.1146/annurev-anthro-081309-145819

Estats Units conclouïa que quatre de cada deu persones creien que la seva casa estava embruixada³, i una altra de 2009 revelava que gairebé tres de cada deu afirmaven haver tingut una experiència personal amb algú mort o amb fantasmes⁴. Al seu torn, Agneta Grimby⁵ va detectar una freqüència significativa de visions i percepcions dels cònjuges morts recentment, entre persones grans suques de més de 70 anys. A més, homes i dones de països europeus i americans mantenen relacions diverses amb éssers sobrenaturals, sol·licitant orientació a entitats angelicals i “éssers de llum”, o protegint-se d’ens o energies negatives provinents d’espais vinculats a les noves formes d’espiritualitat⁶.

En el context espanyol i català, existeixen també diverses investigacions etnogràfiques sobre experiències associades amb allò ocult, sobrenatural, o diví, que les relacionen amb el context geogràfic i històric i l’estructura social, de les quals destaquen el treball de William Christian sobre aparicions a Castella i Catalunya durant els segles XIV a XVI⁷ i a l’Espanya del segle XX⁸; el de María Cátedra amb els *vaqueiros de alzada*⁹ a Astúries; el de Josefina Roma sobre la Catalunya del segle XIX¹⁰; i la relació entre espiritisme i anarquisme del treball de Gerard Horta¹¹.

Altrament, les experiències contemporànies sobre fantasmes i fenòmens pa-

-
3. LUHRMANN, Tanya M (2013). “Conjuring up our own gods”. *New York Times*, October 14, opinion sec. <http://nyti.ms/1666sM5> [octubre 2013].
  4. PEW FORUM ON RELIGION AND SOCIAL LIFE (2009). *Eastern, New Age beliefs widespread: many americans mix multiple faiths*. Washington D.C: Pew Forum on Religion & Social Life. <http://www.pewforum.org/2009/12/09/many-americans-mix-multiple-faiths/> [setembre 2013].
  5. GRIMBY, Agneta (1993). “Bereavement among elderly people: grief reactions, post-bereavement hallucinations and quality of life”. *Acta Psychiatrica Scandinavica* 87: pp. 72-80. DOI: 10.1111/j.1600-0447.1993.tb03323.x; GRIMBY, Agneta (1998) “Hallucinations following the loss of a spouse: common and normal events among the elderly”. *Journal of Clinical Geropsychology* 4, pp. 65-74. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/e499892006-005>
  6. FEDELE, Anna (2008). *El camino de María Magdalena. Un recorrido antropológico por la ruta del peregrinaje de la nueva espiritualidad*. Barcelona: RBA; PRAT, Joan (Coord.) (2012). *Els nous imaginaris culturals. Espiritualitats orientals, teràpies naturals i sabers esotèrics*. Tarragona: Publicacions URV.
  7. CHRISTIAN JR., William A (1990). *Apariciones en Castilla y Cataluña (Siglos XIV-XVI)*. Madrid: Nerea.
  8. CHRISTIAN JR., William A (2011). *El reino de Cristo en la Segunda República. Una historia silenciada*. Barcelona: Ariel;
  - CHRISTIAN JR., William A (2012). *Divine presence in Spain and Western Europe 1500–1960. Visions, Religious Images and Photographs*. Budapest: Central European University Press.
  9. CÁTEDRA, María (1988). *La muerte y otros mundos. Enfermedad, suicidio, muerte y más allá entre los vaqueiros de alzada*. Barcelona: Júcar Universidad.
  10. ROMA, Josefina (1995). “Les aparicions de Sant Antoni Abat a Francesc Ballesté. Itinerari iniciàtic i el manament de la visió com a lloc sagrat”. *Revista d’etnologia de Catalunya*, N° 6, pp. 40-47.
  11. HORTA, Gerard (2001). *De la mística a les barricades: introducció a l’espiritisme català del XIX dins el context ocultista europeu*. Barcelona: Enciclopèdia catalana; HORTA, Gerard (2004). *Cos i revolució. L’espiritisme català o les paradoxes de la modernitat*. Barcelona: Edicions de 1984.

ranormals, arrelen en una llarga tradició d'històries i llegendes que formen part de l'entramat cultural, la memòria i la identitat de les comunitats. En aquest sentit, Van Gennepe¹² va definir les llegendes com a narracions que semblen tenir un fonament històric i en què hi ha indicacions precises sobre llocs i personatges. A Catalunya, abans que l'electricitat reduís el contorn del territori no domesticat, entre famílies i veïns circulaven històries que advertien i instruïen sobre els perills i les normes del contacte amb ànimes en pena, bruixes, fetillers i esperits malignes. El territori català en general i concretament les comarques en les quals se centren les investigacions d'aquest llibre, el Baix Empordà, el Baix Camp i el Vallès Occidental, han estat un escenari prolífic de relats sobre éssers fantàstics, com follets, goges i fades, habitants dels boscos, sirenes i ofegats tornats pel mar el dia dels difunts o fets sobrenaturals esdevinguts en llocs on es troben els monuments megalítics, associats amb el diable, les bruixes o els follets.

Moltes de les llegendes sobre fets fantàstics tenen com a tema la mort i els morts, les ànimes en pena que rondaven el territori o visitaven els vius, sobretot el dia de Tots Sants¹³, quan tenien vint-i-quatre hores de permís per verificar si els seus encara els recordaven. Els relats sobre morts, que remetien a les creences i costums, descriuen esperits de difunts –normalment provinents del Purgatori– que podien prendre diverses formes, i com els actes dels familiars podien contribuir a la salvació o condemnaió definitiva d'aquelles ànimes que estaven en situació d'espera. Si una persona veia un espectre havia de protegir-se dins d'un cercle, fer el senyal de la creu i preguntar-li qui era i què volia. Certs amulets, com les creus o els anells fets amb ossos de mort, servien per protegir-se, ja que els esperits podien provenir ocasionalment de l'Infern¹⁴.

També les llegendes són un component ineludible de les representacions que fa cada poble de si mateix, integrant el patrimoni del que s'ha anomenat "cultura popular". Element significatiu d'aquest conjunt, les històries sobre fets sobrenaturals també formen part dels instruments implicats en la supervivència de les classes camperoles i treballadores, la resistència a l'ofensiva

---

12. GENNEPE van, Arnold (1982 [1914]). *La formación de las leyendas*. Barcelona: Alta Fulla.

13. AMADES, Joan (1985 [1950-56]). *Costumari català. El curs de l'any*. Volum V. Tardor. Barcelona: Salvat.

14. AMADES, Joan (1980 [1969]). *Folklore de Catalunya. Costums i creences*. Barcelona: Editorial Selecta.

repressiva de l'Església posterior a la Reforma –en contra de les supersticions i els costums llicenciosos– i la resposta a les formes de cultura “cultu” imposades per les classes dominants¹⁵. Així mateix, compromeses amb la possibilitat del diàleg amb el món invisible, formen part d'un cicle dinàmic de qüestions, preocupacions i experiències de les societats que renoven i actualitzen codis i pautes en funció de marcs de referència temporals i espacials.

D'altra banda, la persistència de narratives sobre manifestacions espectrals suposa l'emergència de deutes pendents, remordiments de la societat¹⁶. Mentre que les aparicions de familiars morts involucren peticions, favors i la resolució de qüestions pendents en el món dels vius¹⁷ sovint els qui van patir “males morts” requereixen identificació, integració i reubicació en la societat de les persones difuntes¹⁸, la qual cosa és a la base de moltes històries de fantasmes. Algunes aparicions són en si mateixes retalls de passats sinistres, moltes vegades silenciats per les narratives dels vencedors –memòries col·lectives de la violència–, que tornen al present a la recerca de venjança o redempció¹⁹, i que esdevenen quelcom físic i transcendent.

Contràriament al que es podria pensar, la modernitat no ha despul·lat l'individu de la seva necessitat de creure. Tant el mite d'un suposat declivi de les religions lligat a un avenç imparabile de les ciències, com el de la suposada irreversibilitat de la secularització de les societats contemporànies, estan essent actualment molt qüestionats²⁰ pel sorgiment de moviments i grups que busquen noves formes d'adhesió al sagrat i respostes a les preguntes fonamentals sobre el sentit de la vida i de la mort, tant en l'àmbit de les pràctiques heterodoxes

15. MARTÍNEZ SHAW, Carlos (1985). “La Historia de la cultura popular en l'Etat Moderna”. A: LLOPART, Dolors; PRAT, Joan i PRATS, Llorenç. *La cultura popular a debat*. Barcelona: Alta Fulla, pp. 15-23.

16. DE MARTINO, Ernesto (2000). *La tierra del remordimiento*. Barcelona: Edicions Bellaterra.

17. CÁTEDRA, María (1988). *La muerte y otros mundos. Enfermedad, suicidio, muerte y más allá entre los vaqueiros de alzada*. Barcelona: Júcar Universidad; CHRISTIAN JR., William A (2011). *El reino de Cristo en la Segunda República. Una historia silenciada*. Barcelona: Ariel.

18. HERTZ, Robert (1990 [1909]). *La muerte y la mano derecha*. Barcelona: Alianza Universidad; FERRÁNDIZ, Francisco (2009). “Fosas comunes, paisajes del terror”. *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*. Gener - juny, vol. LXIV (1), pp. 61-94.

19. KWON, Heonik (2008). *The Ghosts of War in Vietnam*. New York: Cambridge University Press; MUEGGLER, Erik (2001). *The Age of Wild Ghosts. Memory, Violence, and Place in Southwest China*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.

20. GRIERA, Mar (2014). “Més enllà del ‘mite de la secularització’: efervescència espiritual, identitats religioses i experiències transcendents”. *Enrahonar. Quaderns de Filosofia* 52, pp.43-65. Barcelona. DOI: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.24>

dins de les esglésies tradicionals com en el terreny de les noves espiritualitats, involucrant així mateix innovadores perspectives provinents de ciències com la psicologia o la física quàntica.

16 Així, la suposada secularització no ha portat a una “antireligiositat”, sinó a una expansió de l'espiritualitat, que ha pres diverses formes²¹, expansió que en un context científic i místic ha comportat la utilització de la tècnica i la ciència per contactar amb altres mons o dimensions paral·leles, de manera que la(les) tecnologia(es), mitjançant aparells tècnics de registre, com mostren les narratives i actuacions de les persones que han format part de les nostres investigacions, funcionen com a mediadors entre el visible i l'invisible. I la ciència, amb el seu llenguatge científic, els serveix per explicar i “demostrar” l'existència d'altres plans de realitat.

En aquest context, les percepcions sensorials inusuals estan vinculades tant amb les incerteses sobre la mort, les creences, el parentiu i la convivència, com amb les reivindicacions socials, la identitat i la memòria. Com a part d'un ventall ampli i divers d'idees i pràctiques religioses, velles i noves, esperits i (des)apareguts formen part de la representació de l'ordre social i informen de les relacions entre individu i societat, així com dels vincles entre passat i present²². En aquest sentit, fantasmes, aparicions i desaparicions remetent a emergències del passat, imbricades freqüentment amb la “part de l'ombra” de la història “oficial”²³, al passat sinistre²⁴ i als forats negres de la memòria col·lectiva²⁵, per posar en evidència temes pendents, injustícies, necessitats i anhels de les comunitats²⁶.

En el text que segueix abordarem les vivències relacionades amb el trànsit entre el món visible i l'invisible, així com les estructures socials –la memòria

---

21. BECK, Ulrich (2009). *El Dios personal. La individualización de la religión y el “espíritu” del cosmopolitismo*. México: Paidós; CASANOVA, José (2012). “Religion, Secularization and Sacralization”. A: Krech, Volkhard i Steinicke, Marion (edits.), *Dynamics in the History of Religions between Asia and Europe*. Boston: Leiden.

22. DURKHEIM, Émile [1993 (1912)]. *Las formas elementales de la vida religiosa*. Madrid: Alianza editorial.

23. FOUCAULT, Michel (1992). *Genealogía del racismo: de la guerra de las razas al racismo de Estado*. Madrid: La Piqueta.

24. FREUD, Sigmund (1976[1919]). *Lo siniestro*. Buenos Aires: López Crespo Editor.

25. HALBWACHS, Maurice (2011 [1950]). *La memoria colectiva*. Buenos Aires: Miño y Dávila.

26. KWON, Heonik (2008). *The Ghosts of War in Vietnam*. New York: Cambridge University Press; MUEGGLER, Erik (2001). *The Age of Wild Ghosts. Memory, Violence, and Place in Southwest China*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press; HORTA, Gerard (2004). *Cos i revolució. L'espiritisme català o les paradoxes de la modernitat*. Barcelona: Edicions de 1984.

i les creences— en què aquestes experiències s'insereixen, a partir de les dades obtingudes en els treballs de recerca.

“Entre un món i l'altre: transeünts dels llindars” recull alguns dels resultats de la investigació de Sibila Vigna centrada en un equip d'homes i dones que protagonitzen la recerca de fenòmens paranormals, coneguts popularment com a “caçafantasmes”. El grup estudiat identifica el seu objectiu amb la investigació de fenòmens que “no tenen explicació natural” o que “estan més enllà del normal”. Els relats de la seva iniciació en el tema, les seves pràctiques, les seves reflexions i el contacte amb una comunitat àmplia i transnacional a través de les xarxes, evidencien discursos i rituals en permanent “construcció” que involucren proactivitat en la necessitat d'organitzar, de manera intel·ligible, els territoris contemporanis d'un més enllà que persisteix en la seva condició desconeguda i ambigua.

“Allò encantat: el suport material de la memòria” de Victòria Badia explora les relacions entre els llocs “encantats” i les representacions involucrades en les experiències fantasmals o paranormals, a partir d'investigacions realitzades a l'Hospital del Tòrax i al poble abandonat de La Mussara, que se centren en les narratives i vivències de diferents persones en relació amb aquests espais. Les representacions associades a qüestions percebudes com a deutes, en el cas de l'hospital solen relacionar-se no solament amb la mort, sinó també amb el sofriment, el dolor, l'abandó, la malaltia, la pèrdua d'identitat i les injustícies socials. A La Mussara, l'abandonament del poble, conflictes entre bàndols oposats, morts i enterraments “fora de lloc”, donen peu a llegendes i històries de diverses característiques, vinculades als deutes i la memòria.

Mentre que a l'hospital, les experiències descrites es refereixen a possibles comunicacions fragmentàries i ambigües provinents “de l'altre costat”, al poble abandonat de La Mussara algunes narratives inverteixen el sentit del camí i narren desorientacions, alteracions temporals i “desaparicions” de persones, que s'associen amb un portal situat entre les ruïnes que proporciona accés a altres dimensions.

Els apartats “Les dimensions frontereres” i “Espais abandonats, fantasmes de la memòria” recullen, a manera de conclusions, les reflexions de les autores sobre les respectives recerques.

Anteriorment, hem fet referència a les històries sobre fets fantàstics que

vehiculaven preocupacions sobre el més enllà i que contribuïen a la generació d'estratègies de supervivència enfront del sofriment i el desconegut. Avui en dia, les narratives sobre fets sobrenaturals no sols no han desaparegut de les nostres societats, sinó que han renovat pautes, pràctiques i discursos, interactuant de maneres diverses i creatives, d'un costat, amb l'oferta variada del "supermercat espiritual", incloent les noves espiritualitats i, de l'altre, amb nous conceptes de la psicologia, la psiquiatria o la física quàntica, per integrar i interpretar les emergències espectrals dins del marc de la societat contemporània.

18 El que apareix, amb rastres de mons intangibles i sagrats, és allò que roman en un estat liminar entre la vida i la mort, transitant l'invisible, en mons intermedis, en els dimensions frontereres de la societat, perquè "es nega a desaparèixer".

Entre un món i l'altre: transeünts dels llindars

Sibila Vigna Vilches

Homes i dones experimentadors²⁷

19

...Cuando vas en un sitio tienes que conectar psíquicamente con el lugar, pero ellos también. *Los que no se ven*. Es como si nos tuviéramos miedo... (Silvia, Societat FPG²⁸).

És com si hi hagués un altre costat, una altra paret... que allà estan parlant molt i tu és com si tinguessis un filtre, un aparell que et filtra i només t'arriba una part (...) És com si hi hagués una paret que filtra i no deixa passar del tot. O perquè no has trobat la freqüència correcta perquè t'arribi d'això... (Xavier, Societat FPG).

Entre el món visible i l'invisible s'obren ocasionalment portals, passos de frontera, llindars del “*mysterium tremendum et fascinans*”²⁹, accessos temporals als hàbitats dels esperits, fractures i intersticis en què “los que no se ven” són albirats, sentits, intuïts... Aquests espais liminars, oberts a totes les possibilitats, deixen entreveure seductors i monstruosos fragments d'allò que no es troba ni en un lloc ni en un altre i que podria exercir, tanmateix, com a intermediari privilegiat del sagrat.

Des del món visible, transeünts ocasionals, experimentadors i experimenta-

---

27. La investigació a la qual es refereix el text que segueix ha obtingut una subvenció atorgada per la Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals de la Generalitat de Catalunya a través de l'Institut Català d'Antropologia. Alguns aspectes d'aquesta investigació es recullen a: VIGNA, Sibila (2015). “Has vist la llum? Diàlogos contemporàneos con el mundo invisible en el Baix Empordà”. *Perifèria*, 20 (1), pp. 149-172. DOI: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/periferia.459>. Agraïxo l'ajuda fonamental de William Christian i de Manuel Delgado per al desenvolupament d'aquest treball.

28. Societat FPG (Fenòmens Paranormals de Girona).

29. OTTO, Rudolf (2000 [1917]). *Lo santo*. Barcelona: Círculo de Lectores.

dores entusiastes interpel·len els l·lindars tot buscant la comunicació i el contacte. Del costat invisible, esperits dels morts i entitats incorpòries deambulen o romanen atrapades en espais interestructurals ambigus i precaris³⁰, tot assenyalant necessitats urgents, qüestions pendents, desordres socials.

20 Els relats i les creences sobre percepcions d'entitats, fantasmes, energies o fenòmens paranormals no perden la vigència en les societats contemporànies. Encara que continuen existint alguns recels sobre aquestes experiències, que algunes persones podrien associar a indicis de certa inestabilitat mental, les immenses possibilitats interpretatives que ofereixen les noves formes d'espiritualitat i la divulgació de trencadors conceptes de la física quàntica, per exemple, juntament amb les tradicions espiritistes i parapsicològiques, proporcionen vents favorables a la integració cultural dels esperits de la contemporaneïtat³¹. Un estudi recent dut a terme a Londres entre visitants d'un cementiri de la ciutat posava de manifest les idees sobre l'existència de tres tipus diferents d'esperits de difunts o, possiblement, la d'una ànima que posseeix diferents manifestacions espirituals. La primera és una presència espiritual separada del cos que va al cel, una segona presència es troba a la tomba i una tercera es fa present a les llars de les famílies³². A Suècia, on el diàleg amb els morts no sol ser la normativa, escoltar la veu, veure o sentir el contacte del cònjuge recentment traspasat és una experiència relativament freqüent entre homes i dones majors de 70 anys³³. Juntament amb les referències a parents difunts, aquest tipus de vivències assenyalen el contacte de determinades persones amb el món espiritual que es dona a quasi totes les tradicions religioses, incloent,

---

30. TURNER, Víctor (1980 [1967]). *La Selva de los símbolos: aspectos del ritual ndembu*. Madrid: Siglo XXI.

31. A les dades que oferim a la introducció hi afegixo les següents. L'any 2008, segons dades del CIS (Centro de Investigaciones Sociológicas), més de 4 espanyols de cada 10 estaven segurs de l'existència de vida més enllà de la mort o bé n'acceptaven la probabilitat. CIS (2008). "Religión (II) ISSP", Estudio nº 2.776, Centro de Investigaciones Sociológicas. Als Estats Units, segons Claude Fischer, a partir de dades obtingudes de diverses enquestes, es pot afirmar que la creença en fantasmes ha augmentat les darreres dècades des d'una de cada deu persones fins a una de cada tres. FISCHER, Claude (2013). "Boo! Americans and the occult". *Berkeley blog*. Berkeley, University of California, October 29, 2013. <http://blogs.berkeley.edu/2013/10/29/boo-americans-and-the-occult/> [juliol de 2016].

32. Meyer citant Francis: MEYER, Morgan (2012). "Placing and tracing absence: A material culture of the immaterial". *Journal of Material Culture*. March 2012, vol. 17 (1), pp. 103-110.

33. GRIMBY, Agneta (1993). "Bereavement among elderly people: grief reactions, post-bereavement hallucinations and quality of life". *Acta Psychiatrica Scandinavica* 87: pp. 72-80. DOI: 10.1111/j.1600-0447.1993.tb03332.x; i GRIMBY, Agneta (1998) "Hallucinations following the loss of a spouse: common and normal events among the elderly". *Journal of Clinical Geropsychology* 4, pp. 65-74. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/e499892006-005>

per suposat, les predominants a Europa i els Estats Units³⁴.

Sentir una “presència”, veure un familiar mort, escoltar una veu que et crida pel nom, en absència d'estímul materials externs, poden constituir experiències puntuals, no del tot infreqüents, sovint associades a llocs encantats, a moments crítics de la vida, o a capacitats perceptives particulars.

Jordi³⁵: Yo he hablado a veces con mucha gente el tema de fenómenos y dicen: “¡Ostia es que a mí me ha pasado eso!, pero no se lo digas a nadie” Hay un tabú en todo eso³⁶.

...

Josep³⁷: ... un montón de gente que ha vivido experiencias y no sabe con quién explicarlas. Claro, la explican a su compañero de trabajo que es escéptico y te dice: “tú estás loca”. Es lo primero que te dicen. En cambio, si hablan con gente que está en este tema pues... se expresan.

No és estrany que aquestes percepcions sensorials inusuals³⁸ s'atresorin quasi secretament, que circulïn en cercles propers i restringits o s'emparin amb les xarxes socials, en les quals l'anonimat o la comunitat d'interessos actuen com a amortidors dels possibles riscos de l'exposició pública. Viscuts com a successos “estranyos”, aquests trànsits pels llindars que comuniquen la quotidianitat amb allò inexplicable, puntuals i gairebé anecdòtics, no solen involucrar sentiments d'angoixa o alteracions significatives per a qui els experimenta.

Instigades per aquestes narratives, persones i grups de diferents orígens dediquen temps i esforços a interpel·lar de manera proactiva les zones frontereres, tot buscant el contacte i les proves de l'existència d'un món estrany

---

34. LAROI, Frank; Luhrmann, Tanya M; BELL, Vaughan; CHRISTIAN, William A; DESHPANDE, Smita; FERNYHOUGH, Charles; JENKINS, Janis; WOODS, Angela (2014). “Culture and Hallucinations: Overview and Future Directions.” *Schizophrenia Bulletin*. 40 (Suppl 4), pp. S213-S220. DOI: 10.1093/schbul/sbu012

35. Societat FPG.

36. He marcat amb punts suspensius simples la separació entre fragments de diferents entrevistes, i amb punts suspensius entre parèntesi la separació de fragments de la mateixa entrevista o conversa.

37. Societat FPG.

38. LUHRMANN, Tanya M (2011). “Hallucinations and sensory overrides”. *Annual Review of Anthropology* 40, pp. 71-85. DOI: 10.1146/annurev-anthro-081309-145819

amb trets de sacralitat. El text que segueix recull observacions i algunes claus d'interpretació a l'entorn de l'estudi etnogràfic d'un equip d'homes i dones catalans, anomenat *Societat FPG – Fenòmens Paranormals de Girona*³⁹, constituït amb l'objectiu de trobar vies de comunicació i proves de connexió entre el món que coneixem i les dimensions usualment invisibles.

22 El període de treball més intens amb l'equip de FPG va ser dut a terme en el primer semestre del 2014. Posteriorment, m'he reunit amb integrants de FPG en diverses ocasions i he continuat fent un seguiment esporàdic de les seves activitats fins al moment actual. Encara que la majoria de les dades etnogràfiques referenciades a les següents pàgines es refereixen al 2014, he inclòs alguns registres posteriors que contribueixen a una millor comprensió de l'objecte d'estudi.

L'accés a FPG va demanar un període d'espera i del compliment d'alguns requisits dels quals no en vaig ser conscient fins alguns mesos més tard. Encara que a la primera trobada amb una dona del grup jo vaig creure ser l'entrevistadora, ella fou l'encarregada de verificar la serietat del meu treball abans de presentar-me a la resta. Un cop vaig ser acceptada, vaig entrevistar totes les persones de l'equip, vaig parlar amb alguns dels seus seguidors, vaig participar en sessions d'experimentació, al Baix Empordà, en antics edificis que havien acollit un Hospital i un Monestir⁴⁰ i vaig donar seguiment a les seves activitats en els mitjans de comunicació i les xarxes socials. Amb unes i altres vaig compartir cafès, dinars, sopars i estones entranyables de llargues converses. Les nits fredes, el cansament, la impotència davant dels silencis i l'entusiasme col·lectiu per allò que semblaven veus que arribaven des de "l'altre costat" em van convertir, per un temps breu, en una més de l'equip. Tot i que sempre vaig intentar marcar les distàncies entre els meus objectius i els seus, era difícil no sentir-se passatgera clandestina, part de les seves incursions en els territoris del llindar.

Com sol passar amb l'esmunyedís i canviant objecte d'estudi de l'antropologia, el grup, del qual escric en temps present en les pàgines següents, ja no

---

39. www.societadfp.com [juny 2016].

40. A les pàgines següents usaré "Monestir" i "Hospital" amb majúscules com a les respectives denominacions d'aquests enclavaments. D'acord amb FPG no es fa menció de la localització exacta d'alguns llocs dels experiments.

existeix com a tal. Canvis importants i ruptures doloroses han afectat les vides de les persones i l'estructura de FPG. Em consta que les dones i els homes de l'equip continuen la recerca d'estratègies alternatives per tal de donar respostes a les seves inquietuds, però indubtablement el temps viscut com a col·lectiu ha estat una etapa significativa i il·lusionant en llurs trajectòries vitals. Més enllà dels èxits i les frustracions, intueixo que ells i elles seguiran per molt temps entestats en el diàleg amb l'extraordinari i, d'una o altra manera, potser també en demostrar-nos que, més enllà que ens declarem creients o jutgem les seves troballes amb escepticisme, les seves preocupacions ens concerneixen.

23

Investigant el misteri: retrat i autoretrat de grup

L'equip de Societat FPG se situa en un context, ampli i geogràficament divers, de persones i col·lectius que desenvolupen experiències i pràctiques vinculades a l'experimentació paranormal. A tall d'exemple, el lloc web *ParanormalSocieties*, com dels Estats Units registra més de 3.600 societats d'aquest tipus en el país, 53 a Canadà i 57 al Regne Unit⁴¹. Aquest tipus de grups, coneguts popularment com a “caçafantasmes” o *ghost hunters*, inscriuen les seves activitats en un àmbit ampli que –adoptant la terminologia emprada pels nostres homes i dones informants– denominarem genèricament “el misteri”, constituït per matèries esotèriques, ocultisme, ufologia, bruixeria i enigmes relatius a la història i a les religions. Un antecedent important en l'origen de les seves activitats van ser els experiments de Friedrich Jürgenson (1903 - 1987) i Konstantin Raudive (1909-1974) en l'obtenció de les anomenades “veus electròniques” a través de gravacions, que es van popularitzar a partir dels anys seixanta i van proporcionar nous formats pel que fa a la comunicació amb els esperits que no requerien el dot de la mediumicitat.

En l'àmbit dels fenòmens paranormals, les experiències que s'associen a fantasmes, energies i entitats invisibles es refereixen a dos tipus de percepcions, en funció de la modalitat de recepció. Per un costat, les percepcions –visions, audicions, etc.– que es reben directament a través del cos i dels sentits i, per l'altre, les que es reben mitjançant els aparells tecnològics que enregistren

---

41. Vegeu el lloc web: paranormal.societies.com [juliol 2016] i O'BRIEN, Jane (2016). “Who you gonna call? The real-life ghost hunters”. *BBC news*, 14 July 2016. <http://www.bbc.com/news/business-36764264>

imatges i sons. Ambdues modalitats de percepció –en directe o enregistrades pels aparells– són identificades i interpretades en el marc de les referències locals, i també de les pautes compartides de la cultura *ghost-hunting*. Algunes d'aquestes pautes comunes involucren apel·lacions a la religió i a la ciència, destacant el paper de la tecnologia i també de les narratives en la construcció de l'experiència⁴².

24 Els homes i dones de FPG comparteixen amb el col·lectiu aficionat al misteri llocs web, programes de ràdio i de televisió especialitzats. En funció de les seves orientacions individuals llegeixen llibres de diferents matèries: ciència, esoterisme, física quàntica, parapsicologia, psicologia, espiritisme, noves espiritualitats, etc. Però potser la influència més directa sobre l'equip l'han exercit populars divulgadors dels fenòmens paranormals coneguts a través dels mitjans de comunicació. Fernando Jiménez del Oso, Sinesio Darnell i Andreas Faber Kaiser, entre altres, han proporcionat pautes, models i procediments que continuen circulant, sobretot a través d'Internet⁴³. Juntament amb aquests referents desapareguts, especialistes actuals –Miguel Ángel Segura, Pedro Amorós, Sebastià d'Arbò, Fran Recio, Sol Blanco Soler, Paloma Navarrete o Iker Jiménez, per exemple– són objecte de consideració, devoció o crítica per part del públic aficionat. L'equip FPG menciona tanmateix altres dos col·lectius d'investigació de fenòmens paranormals que constitueixen una referència en l'àmbit espanyol: el grup Alpha⁴⁴, fundat el 2008, i el més veterà grup Hepta⁴⁵, fundat el 1987 pel jesuïta José María Pilón (1924-2012).

A principis de 2014 –durant el període més intens del meu treball de camp amb l'equip– FPG està format per dues dones i quatre homes⁴⁶, d'edats compreses entre els 23 i els 45 anys: Silvia Tresserras, Dar'ya Tolkachova, Josep Ros, Carlos Cabañó, Jordi Oriol i Xavier Roca⁴⁷. Acumulen un historial de més

---

42. BAKER, Joseph O and BADER, Christopher D (2014). "A social anthropology of ghosts in twenty-first-century America". *Social Compass*, 61, pp. 569-593. DOI: 10.1177/0037768614547337

43. A tall d'exemple, els programes dedicats a psicofonies i a fantasmes de Fernando Jiménez del Oso "La otra realidad" el maig de 2016 tenien més de 43.000 i més de 38.000 visualitzacions a YouTube, respectivament.

44. www.grupoalpha.org [juny 2016].

45. www.grupohepta.com [juny 2016]. Les ja mencionades Paloma Navarrete i Sol Blanco Soler pertanyen al Grup Hepta.

46. Quan vaig començar el treball de camp amb el grup, Xavier estava en procés d'integració a FPG. La seva pertinença a l'equip es va concretar entre març i abril de 2014.

47. Les persones integrants del grup van autoritzar l'ús dels seus noms i cognoms per a aquesta publicació.

de quatre anys d'activitats, amb una mitjana de dues incursions mensuals d'experimentació i un arxiu considerable d'experiències identificades com a fenòmens paranormals. El català és la llengua de comunicació predominant a l'interior del grup, però s'alterna el català i el castellà en la difusió de les activitats⁴⁸. L'àmbit geogràfic d'actuació de Societat FPG és la província de Girona i, a vegades, altres llocs de Catalunya i d'Espanya. La seva activitat principal és l'experimentació en llocs propicis per trobar i acumular proves que permetin explicar el que anomenen fenòmens paranormals. Allò que identifiquen com a paranormal o "el que es troba més enllà del que és normal" consisteix en un conjunt de visions, sons i fets inexplicables que els suggereixen que *alguna cosa* o *algú*, vinculat a dimensions usualment invisibles, pot arribar a ser contactat.

25

En les pràctiques i narratives, les dones i els homes de l'equip promouen una identitat diferenciada del treball de l'associació per tal de distingir-se de persones i grups del sector que consideren menys formals.

Silvia: Nosotros en estos sitios nos hemos encontrado niños con botellones, bebidos y eso...

Sibila: ¿Qué hacéis en estos casos?

Silvia: Bueno, hablamos con ellos un rato. Les pedimos que se vayan. Si se quieren ir se van, y si no nos vamos nosotros. Mira que a Belchite⁴⁹ fuimos expresamente; la primera noche en San Martín bien, pero la segunda había un botellón. Nos tuvimos que ir...

(...)

Silvia (*explicant una conversa amb una periodista de televisió*): Y yo le dije: "tanto que te ríes te invito a una investigación con nosotros..." (...) Nos trató como si fuéramos cuatro niños de veinte años con una grabadora y unos cubatas.

48. Després d'haver comentat l'opció que cadascú utilitzés lliurement l'idioma de la seva preferència a les xerrades i les entrevistes, algunes persones van optar per usar el castellà –que és la llengua materna de la investigadora– i altres van optar per l'ús del català o, fins i tot, una barreja d'ambdues llengües. Les cites i les transcripcions de les entrevistes respecten els idiomes i les expressions usades en cada cas.

49. Les ruïnes de l'antic poble de Belchite, arrassat durant la Guerra Civil el 1937, són un conegut enclavament de relats sobre fenòmens paranormals.

Per un costat, es distancien clarament de les activitats “lúdiques” desenvolupades per alguns grups –freqüentment conformats per joves d’ambdós sexes– que s’endinsen en l’experimentació (ouija, joc de la copa, etc.) i en les expedicions a llocs associats a fenòmens paranormals. Per l’altre costat, argumenten motivacions clarament deslligades dels requeriments del consum. En aquest sentit, remarquen “que no viuen d’això” i vinculen l’absència de lucre amb la serietat d’un mètode de treball propi no sotmès a la servitud del mercat paranormal. Alguns programes de televisió, dedicats a aquestes temàtiques –explica Silvia– exageren molt “i volen tema cada setmana i cada dia...”

26

Josep: Ahora empieza *Buscadores de fantasmas*⁵⁰ y todo eso; pero hay mucho sensacionalismo. Así se llama ¿no? Donde hay dinero de por medio mierda!...y exageran mucho.

A més de l’absència de guanys, els homes i les dones del grup aporten altres arguments per justificar la serietat del seu treball. La planificació, la recopilació d’informació prèvia, les anotacions, els sistemes de corroboració de les dades i la utilització d’una àmplia gamma d’aparells electrònics configuren una metodologia de treball pròpia que agafa com a referents les pautes del mètode científic. Anàlogament, el registre de l’equip com a associació legal davant l’Administració –que no sabia com inscriure una entitat d’aquestes característiques– és una iniciativa innovadora en el sector. Cuiden la imatge de FPG, a Internet i a les sessions presencials. De manera semblant a altres grups de *ghost hunters* usen armilles i altres peces de vestir amb el seu logotip imprès. A banda d’això, l’honestetat a l’hora de transmetre les troballes i els resultats és una qualitat altament valorada, que no sempre perceben en les activitats d’altres col·legues.

Josep: ...Por ejemplo, hay muchos grupos de misterio que no te digo que sean buenos... cada uno investiga a su modo. Lo que pasa que salen y cada noche pasa algo. Y no me lo creo. ¡No puede ser! Hay muchas noches que

---

50. Es refereix a la sèrie *Buscadores de fantasmas*. BAGANS, Zak y GROFF, Nick (2008-2016). *Ghost Adventures* (*Buscadores de fantasmas* a Espanya). [Sèrie]. Estados Unidos: Travel Channel.

no pasa nada... como mucho una psicofonía. Y... ¡ostia! “He visto una niña con bata blanca” ¡Joder! Dímelo. Bueno, idímelo!, ¿cómo puede ser?

Dar'ya: Explica'm com ho fas! Quin secret fas o no sé!

Josep: (...) hay mucha médium y la gente desperdicia, bueno: hacen que no sea creíble.

(...)

Dar'ya: Ho expliquen tan real... que si els veuen, que si els escolten, que si parlen amb ells... No sé, el veia molt irreal perquè estem... No sé, quant fa que estem amb això? I cada nit que hem sortit no hem parlat ni amb ells, no hem pogut veure'ls ni... Saps?

27

L'experiència adquirida en més d'una cinquantena d'expedicions els fa desconfiar de la profusió de resultats i, per tant, dels mètodes emprats per altres grups. Endemés, tot i que els homes i les dones de FPG remarquen la faceta científica del seu treball com a eina de legitimació de les descobertes en l'àmbit paranormal, no descarten altres mètodes que identifiquen amb el que denominen el vessant espiritual del grup. És així que tant els mètodes aplicats, com les interpretacions i les persones, són identificats en la cultura del grup amb l'etiqueta de científics i amb la d'espirituals. Pel que fa a les persones, l'espiritualitat es relaciona amb la “sensibilitat” i la capacitat de “connectar” amb les entitats invisibles. Silvia, Dar'ya i Carlos es reconeixen com a *espirituals*, i sovint lliguen símptomes físics –petites hemorràgies nasals, dolors sobrevinguts de sobte, malestar, etc.– a aptituds o capacitats de percepció dels fenòmens paranormals. A Josep, Jordi i Xavier, qualificats majoritàriament com a *científics*⁵¹, se'ls adjudica un grau més elevat d'escepticisme i una major predisposició a jutjar críticament la fiabilitat dels resultats obtinguts.

Quant als mètodes, totes les pràctiques de mesura o registre fetes amb aparells tecnològics (càmeres, gravadores, mesuradors de camps electromagnè-

---

51. En una de les entrevistes fetes, Silvia va afirmar que un d'ells, Jordi, havia començat identificant-se amb el vessant més científic i després va anar canviant: “...también se está volviendo más espiritual, de lo que ha ido viviendo, ¿sabes? De las experiencias...”

tics, etc.) es connecten amb el mètode científic, mentre que altres pràctiques de comunicació –la ouija o el pèndol– o de protecció –cercles de sal, signes de reiki, amulets– es relacionen amb aspectes més espirituals⁵². Potser el territori de les interpretacions de les percepcions, del que m'ocuparé més endavant, sigui el més ambivalent en aquesta classificació del grup. Més enllà d'algunes narratives construïdes per als mitjans de comunicació, unes i altres intenten donar explicacions utilitzant arguments d'ambdues perspectives, que ajuden a entendre o, com a mínim, a oferir indicis de comprensió sobre el coneixement que es busca.

28

Trajectòries vitals: la iniciació en el misteri

...a lo mejor tú has tenido experiencias de adolescente pero no estás preparado para investigar cuando eres joven. Es que no sabes nada. Empiezas a informarte... leyendo y... es como que cadascú fa el seu procés i cuando estás preparado pues...
(Silvia)

El 2014, el grup FPG compta amb una experiència significativa en el sector paranormal com a conseqüència dels seus anys de treball, nombrosos seguidors i seguidores a les xarxes socials i la vivència recent d'un període de cert auge mediàtic, en què diferents programes de ràdio i de televisió els van buscar per fer entrevistes i reportatges.

Aquests petits èxits fan que els homes i les dones de l'equip es percebin, d'alguna manera, com a especialistes que han assolit un nivell de reconeixement en aquest àmbit. El camí recorregut fins a aquesta situació té a veure amb itineraris personals de formació i d'aprenentatges obtinguts de la pràctica. Individualment han fet cursos i incursions formatives en matèries diverses: control mental, reiki, consciència multidimensional, física quàntica, radioes-tèsia, bruixeria, wicca, parapsicologia, psicologia. Com a col·lectiu, debaten i difonen els resultats del seu treball en fòrums digitals i presencials.

---

52. Alguns autors denominen *techno-mysticism* a la combinació de ciència, tecnologia i misticisme usat en els procediments de contacte amb esperits i fantasmes. BAKER, Joseph O and BADER, Christopher D (2014). "A social anthropology of ghosts in twenty-first-century America". *Social Compass*, 61, pp. 569-593. DOI: 10.1177/0037768614547337

Com ja he explicat més amunt, les persones de FPG no generen ingressos econòmics provinents de l'associació, sinó que tenen ocupacions en diferents àmbits professionals: administració, petita empresa, salut, construcció, política local, àrea municipal de cultura. En el context laboral, hi ha qui no amaga les seves activitats *paranormals* i qui s'estima més mantenir una cauta discreció sobre el tema.

Pel que fa a les famílies, s'apliquen diferents models de relació. Mentre que en alguns casos no es comparteixen massa detalls perquè la família propera no hi està interessada o manifesta un desacord tàcit amb l'afició *paranormal*⁵³, en altres es reconeix un ambient propici o "obert" a la temàtica. Els parents de Silvia, per exemple, reclamen i acullen amb entusiasme les narracions de les incursions del grup a les trobades familiars.

Juntament amb la formació i la relació amb l'entorn més proper, em van interessar específicament els relats individuals vinculats a les trajectòries vitals. En aquest sentit, cada integrant de FPG descriu experiències importants que s'inscriuen en l'origen del seu interès o iniciació en l'àmbit del misteri.

Silvia:

Estoy en esto porque cuando tenía 17 o 18 años me fui a estudiar a Ginebra, Suiza, y allí vivía con una familia. Yo vivía arriba. Y una vez, estando en la habitación empecé... los porticones empezaron a moverse, la radio a encenderse... Yo dormía con un gato. El gato empezó a asustarse, se fue corriendo. Y no podía dormir en la habitación. Y a partir de allí, en mi vida me han sucedido unas historias, casualidades, que me ha ido... pues... no sé, intentando averiguar más sobre la fenomenología *paranormal*, si es producida por uno mismo... i de mica en mica, leyendo y así...

Els esdeveniments a la casa de Ginebra, les tertúlies amb una professora sobre l'origen de la humanitat i els senyals que una tia difunta semblava enviar a la família, van ajudar a revifar uns interessos que havien començat alguns

---

53. Algunes persones de FPG tenen parelles, fills i filles, que no participen en les activitats de grup. En aquest sentit, algun dels informants ha suggerit que el desacord de la parella amb la temàtica *paranormal* es relacionava sobretot amb les hores dedicades el cap de setmana i no tant amb el tipus d'activitat realitzada.

anys enrere. Amb un ambient propici a la llar, de petita Silvia era seguidora de “Mis terrores favoritos”, d’Ibáñez Serrador, i se les enginyava per veure els programes de Jiménez del Oso aplegats pel seu pare. Durant l’adolescència, el món paranormal li generava por, curiositat i atracció. Amb el grup d’amics i amigues, havia fet alguna incursió esporàdica en els misteris del seu poble.

30

A la Fageda d’en Jordá vivían dos curanderas y nosotros las llamábamos brujas (...) Cuando pasábamos por delante de la casa, siempre decíamos: “la casa de las bruixes!” Eran curanderas... era gente que curaba a la gente a través de hierbas. Pero ¡claro!, tú eres adolescente y te haces tu película. Vale, inducida por el cine, vale, pero... La noche de San Juan íbamos todos con las motos y dijimos: “a que no us atreviu a anar a la Fageda d’en Jordà?” Y todos: “ Sí, sí, sí, sí!” Dejamos las motos, nos ponemos en círculo, la noche de San Juan... nos cogimos de las manos y pedimos oír a las brujas y enseguida oímos unos gritos de unas mujeres... Teníamos tanto miedo que nadie habló. ¡Cogimos las motos y nos encontramos fuera!

Silvia és, juntament amb Josep, una de les integrants més actives del grup. Encara que llegeix i s’informa sobre matèries diverses vinculades al misteri, li agrada especialment la psicologia. Explica que es declara espiritual perquè ja sap que “hi ha alguna cosa”, però, al mateix temps, valora i promou els mitjans tecnològics i els mètodes de comprovació usats en FPG.

Silvia i Carlos són parella. Es van conèixer parlant sobre l’afició que compartien pels temes paranormals.

Carlos:

Carlos va heretar del pare, ara jubilat, l’ofici i potser també les preguntes sense resposta. El pare li havia parlat de visions d’ombres i successos estranys viscuts durant els seus anys de treball en la construcció. De manera semblant, Carlos explica algunes experiències pròpies, ocorregudes entre 1987 i 1988, durant el procés de restauració d’una antiga masia als afores de la capital gironina.

Cuando bajé a almorzar dejé las herramientas (...) Estaban cerca de un rincón. Bajé a almorzar. Fui el último de salir de la casa y cuando terminamos fui el primero en entrar porque era el que estaba más cerca. Subí pa'arriba donde estaba trabajando y las herramientas no estaban en el mismo sitio. Estaban más al medio de la habitación. Es lo que vi cuando entré. Y me quedé así... sorprendido porque digo, no me pareció que hubiera dejado las herramientas ahí, pero, eso que dices... a lo mejor sí... Pero, al cabo de dos días, con el lampista, estaba marcando para hacer la instalación de la luz y así...Y quería marcar una cosa al suelo y había una escoba en un rincón. Y queríamos limpiar el suelo para marcarlo. Fui a buscar la escoba. Yo... es que ini la toqué! Me vino ella. Me faltaba un palmo para coger la escoba y ella misma me vino. Y me quedé mirando (...) Y el lampista estaba conmigo. Y él lo vio. Y me quedé yo asombrado y él también. Y le digo... nos miramos ¿no? los dos y le digo: “¿Has visto lo mismo que yo?” Dice: “Sí, pero –me dijo– no es la primera vez que me pasa a mí aquí ¿eh?”, el lampista me dijo a mí.

31

Arran de diferents fets inexplicables esdevinguts als treballadors i a la família propietària es va requerir la intervenció d'un membre del clergat gironí, explica Carlos. Un estrany crucifix trobat a la masia i l'ús del lloc com a hospital de campanya durant la Guerra Civil foren relacionats amb aquests fets insòlits. Carlos es considera espiritual i en les sessions d'experimentació li interessien especialment les fotografies.

El 2011, Carlos i Silvia van decidir conjuntament unir-se al grup d'investigació sobre fenòmens paranormals on ja estaven treballant Josep, Dar'ya i Jordi.

Josep:

A Josep li va impactar el relat d'una familiar molt pròxima en la seva adolescència: durant un estat de coma la dona havia vist un túnel i una llum. Conta que a aquest tipus d'experiències les anomenen “Experiències Properes a la Mort” i que des de llavors ha llegit i ha buscat informació sobre vivències semblants. Encara avui segueix preguntant-se per les causes que hi ha a l'origen d'aquest tipus de percepcions.

Pero claro, no sabes si son los estímulos neurológicos, como siempre, o realmente existe ese túnel y esa luz... Supongo que iría por aquí, creo yo.

Durant la seva primera joventut, i abans de començar a experimentar amb les psicofonies, Josep s'entrenava per superar la por amb mètodes autodidactes. Mirava pel·lícules de terror a les fosques i feia excursions nocturnes a llocs solitaris i boscosos, acompanyat d'un amic.

32

Íbamos a un lado, a una casa abandonada, salíamos, escuchábamos una puerta cerrar y corríamos para el coche. Pero no nos íbamos. Nos sentábamos, cerrábamos la puerta y decíamos “vamos a analizar... a ver ¿qué ha pasado? Esto, lo otro...” y así salimos otra vez y otra vez. Y así, te haces más fuerte.

Josep passa molta estona als arxius i hemeroteques buscant localitzacions per a les sessions. És partidari dels mètodes científics però accepta els experiments espirituals proposats per altres persones del grup. Escriu històries de ficció sobre misteris i fenòmens paranormals.

Va crear FPG juntament amb Dar'ya, la seva parella, a finals del 2009. Josep, Dar'ya, Jordi i una altra noia, que hi va ser molt poc temps, van constituir l'equip de l'etapa inicial del grup.

Dar'ya:

El seu company sentimental –Josep– fou qui la va iniciar en l'àmbit paranormal, poc després d'haver-se conegut. Explica que al principi tenia por, però la curiositat que sentia la va impulsar a continuar explorant el tema. La seva primera experiència paranormal va tenir lloc al revolt d'una carretera comarcal, on els relats populars localitzen una llegenda d'aparicions.

Dar'ya: Yo pregunté: “Si estás aquí, com et dius?” Y antes de mi pregunta... antes, ya me respondían: “Robert” (...) A un par de kilómetros de Bascara. Fue una pasada; pregunté y antes de la pregunta ya me respondían.

Dar'ya narra una percepció significativa, vivenciada recentment, quan va morir el seu pare, que vivia fora de Catalunya.

Dar'ya: ... cuando me dijeron que se ha muerto mi padre, no sé... noté como, durante a lo mejor media hora, no sé... noté su presencia. No sé si és la imaginació o no, però després de mitja hora ja no estava... Ja no ho notava...

Sibila: Quan va ser?

Dar'ya: Fa poc. L'any passat. És com si estigués amb mi mitja hora, però després s'ha marxat o no sé...

La seva feina a l'àrea de la salut involucra experiències ocasionals i ambigües relacionades amb la proximitat i el contacte amb la mort. Dar'ya, com Silvia i Carlos, diu que pertany al vessant "espiritual" del grup. Té una oïda molt fina per interpretar les psicofonies.

33

Xavier:

Xavier treballa en un museu i explica que a l'edifici "han passat coses" que a vegades es comenten entre companys i companyes.

Xavier: ...una temporada hi havia una cadira que es movia a les nits. La posava jo bé quan marxava i quan tornava, que s'havia canviat de lloc. Vam estar un temps aixins i alguna veu he sentit alguna vegada però tampoc li dono més importància...

(...)

...quan tancàvem, una companya abaix, per les càmeres, va veure que hi havia una persona a una planta; a la planta dos. I com estàvem tancant va pujar a fer-la fora. Clar, va pujar i a dalt no hi havia ningú. Em va cridar: "No hi ha ningú?" "No, no". "No hi ha pas ningú aquí, d'això". I bueno, va marxar. (...) Vaig a mirar les càmeres, vaig tirar enrera i vaig buscar el moment doncs que me va dir que havia passat això i per les càmeres no va sortir absolutament res (...) Van ser dos persones que ho van veure. No és que fos ella sola, sinó que hi havia una altra persona.

Abans de conèixer l'equip ja li interessaven els fenòmens paranormals i els temes d'ufologia. És afeccionat als programes de Sebastià D'Arbò i d'Íker

Jiménez. Es va assabentar de les activitats de FPG quan el grup treballava en edificis del seu poble i els seus serveis van ser requerits per acompanyar-lo. Va acceptar la invitació de participar en les sessions d'experimentació i, després d'uns mesos, va acabar per incorporar-se com a membre actiu. Tal vegada perquè va estudiar història, a Xavier li interessa especialment la relació entre els fenòmens paranormals i els fets històrics vinculats al lloc on es produeixen.

Jordi:

L'experiència iniciàtica de Jordi té molt a veure amb la mort inesperada del pare.

34

...Hace 8, casi 9 años, mi padre iba a trabajar. Era yesero y iba a trabajar a una población, a Figueras. Cada vez que llegaba al trabajo llamaba a mi madre.... "Cariño, ya estoy. He llegado al trabajo" "¡Perfecto!" Ese día, un romanès decidió conducir borracho y drogado y le invadió su carril. Tuvo un accidente y mi padre quedó en coma (...) Mi madre lo llamó y no recibió respuesta. (...) El teléfono lo teníamos guardado en mi casa. Mi padre estuvo ocho días en la UVI y el octavo día murió. Muerte cerebral. (...) Fuimos ya para casa y bueno, el funeral y todo el protocolo que hay que seguir. Y estábamos en casa ¿no? En la calle, mi hermana, nuestra vecina, su novio y yo. Y mi hermana estaba sentada y recibe una llamada. Y pone "papá". ¡Claro! mi hermana se sorprendió. La vecina dijo "vete dentro que seguro que es tu madre que te está llamando con el teléfono de tu padre para ver dónde estás". Yo me quedé también parado: ¡ostia! Y mi hermana no... por desconocimiento, por miedo, en ese momento no sé qué cosa le pasaba por la cabeza, que no lo cogió. En el registro de llamadas no salió la llamada, fuimos adentro y el teléfono estaba parado (...) Estaba en el cajón. ¡Claro!, la vecina decía: "¿cómo puede ser?" Y yo a partir de ahí dije ¡ostia!, vamos a buscar una razón (...) Y ¡claro!, yo a partir de aquel día empecé a indagar...

Jordi va investigar llargament el succés amb les eines que tenia al seu abast. Va sospesar i va descartar diferents possibilitats, incloent-hi una broma macabra dels Mossos d'Esquadra que havien custodiat les pertinences del pare abans d'entregar-les a la família. A les xarxes socials va trobar narratives similars

sobre comunicacions telefòniques des del més enllà. Em diu que les anomenen “última trucada” i que es tractaria d'un avís que la persona morta fa arribar als seus familiars per informar de la seva situació o per acomiadar-se. Quan Jordi es va integrar al grup, ja tenia una trajectòria de formació en diferents matèries –control mental, consciència multidimensional, reiki, física quàntica, entre altres– i havia fet xerrades i conferències sobre fenòmens paranormals.

...

Tot i que les entrevistes no foren exhaustives, ni van tenir la pretensió de reconstruir històries de vida, amb les converses informals i l'observació participant, van permetre identificar algunes constants útils per a l'objecte d'estudi. L'atracció pel misteri, per a algunes persones, sorgeix o es confirma en l'adolescència en ambients familiars on explícitament o bé a través de relats concrets es donava cabuda a la possibilitat de successos inexplicables. És així que l'extraordinari, deslligat del marc de les religions tradicionals, formava part de les idees compartides a la família d'origen, facilitant la irrupció en la història personal d'experiències assenyalades que, d'alguna manera, confirmaven les narratives de l'entorn. Els homes i les dones divulgadors de fenòmens paranormals, coneguts sobretot a través de la ràdio i la televisió, van tenir un paper rellevant en l'adquisició d'algunes pautes, i es van configurar en alguns casos com a models o exemples a seguir.

A més, la relació amb una parella fortament involucrada en el tema ha jugat un paper important per a algunes persones, en la iniciació o en el manteniment de l'interès en els fenòmens paranormals.

Tanmateix, l'experiència de la mort –la seva proximitat, eventualitat i intel·ligibilitat– és al darrere d'algunes iniciacions. Les incerteses i les preguntes que el final de la vida porta aparellat es manifesten com un component valuós de les motivacions del grup. En aquest context, resulta particularment significativa la mort inesperada o violenta –aquella que impacta brutalment en el col·lectiu social que perd un dels seus– i dificulta, per les seves característiques, la possibilitat de la integració de la persona traspassada en una societat d'acollida junt amb aquells i aquelles que van morir abans.

"Els que no es veuen": experiments de contacte

Les investigacions de Societat FPG consisteixen en sessions d'experimentació nocturnes en un edifici o un espai a l'aire lliure, normalment entre les 22 hores i les 3 o 4 de la matinada. L'elecció dels llocs respon fonamentalment a dos criteris: indrets sobre els que es té notícia de fenòmens inexplicables o indrets considerats propicis per la seva relació amb la mort o fets de violència. El grup obté la informació de les hemeroteques, arxius, biblioteques, xarxes socials i dels relats de les persones que els confien les seves experiències. Els emplaçaments associats a llegendes locals també es consideren adequats per a les expedicions.

36

La primera part de la sessió d'experimentació es dedica al muntatge dels aparells, que sol ser laboriós. Es preparen ordinadors, càmeres de vídeo i de fotografia, gravadores d'àudio, llums de diferents tipus, detectors de moviment, mesuradors de camps electromagnètics, termòmetres, ràdios i altres aparells utilitzats per enregistrar, mesurar i comprovar imatges, sons o alteracions mediambientals que donin indicis sobre la presència de fenòmens paranormals. Les dades registrades s'anoten en llibretes de camp. A més dels objectes tecnològics s'usen instruments de tipus més artesanal; entre altres, una pilota de poliestirè expandit i un cordill de cascavells per detectar moviments subtils, un pèndol o una taula de ouija per tal de facilitar la comunicació amb les entitats. Algunes persones de l'equip –sobretot aquelles que es consideren espirituals– porten anells, penjolls, pedres turmalines o creus com a protecció contra les "males energies".

Un cop instal·lats els equips tècnics es posen en pràctica diversos procediments de rutina: mesuraments de dades, escombratges fotogràfics i sessions de gravació en llocs concrets dins de l'indret escollit. L'habitació de càstig dels monjos de l'antic Monestir o la secció de malalts terminals a l'edifici que havia allotjat l'Hospital, per exemple, són considerats espais idonis per a les gravacions. Si el grup no enregistra activitats paranormals canvia de lloc; si, al contrari, obtenen indicis de resultats es fan nous experiments allà mateix.

Dins del ventall de procediments integrats en les activitats, les sessions de gravació, amb preguntes dirigides als esperits o energies, potser són els moments més rellevants de la nit. Encara que els homes i dones del grup opinen que els enregistraments es poden produir en qualsevol moment, l'acció per-

formativa de les gravacions posa de manifest una voluntat explícita d'establir contacte amb allò invisible que, de tant en tant, ofereix pocs indicis de la seva presència. El diàleg amb l'altre costat obliga a la creació d'ambients solemnes, a vegades inquietants, adequats per ser transgredits per la irrupció d'allò extraordinari.

Albirats, escoltats i sentits

Les experiències associades a fenòmens paranormals es perceben mitjançant els sentits, però també mitjançant dispositius tecnològics que detecten senyals sensorialment inapreciables. Mentre que les visions o les audicions *en directe* solen ser poc habituals, els aparells tecnològics –càmeres, gravadores, etc.– ofereixen més resultats. D'altra banda, allò que graven els instruments té l'al·licient que pot ser repetit, analitzat, compartit i constitueix una prova per a l'equip.

Pel que fa a les percepcions visuals, un enregistrament relativament freqüent en les incursions solen ser els orbes. En l'argot paranormal s'anomenen orbes a unes petites esferes lluminoses que apareixen a les fotografies i als vídeos i que es poden interpretar com a manifestacions de fantasmes o entitats. Les visions que aporten indicis de successos paranormals en directe són més rares, però el grup compta algunes experiències en el seu haver.

Silvia: Estábamos todos ya endreçando las cosas y en la misma escalera en donde yo había oído a la niña la primera vez que entré, en una habitación vi iiiffffff!!! como algo... ¿cómo te diría yo? (...) como una bolsa de plástico, más etérea, más transparente, super de prisa. Enseguida dije a todo el mundo: “¡Coged las cámaras que he visto algo!” Cogimos las cámaras, fuimos hacia allí y no había nada. Y luego yo les dije: “probamos en la habitación de al lado”. Fuimos allí y no había nada. Pero a través de unas fotos... la periodista emocionada hizo una foto; emocionada me vino con la foto. Y captó, en una habitación cerrada, una niebla horizontal. Ésta es la única cosa, con mis ojos, que he visto (...) Era como un velo blanco del tamaño de una bolsa de plástico que pasaba volando. Yo pensé: un pájaro ¿vale? Pero allí no había... no podía entrar un pájaro...

Davant dels possibles dubtes que generen, les condicions en què es donen les visions són analitzades en el grup. Amb l'objectiu d'obtenir un major grau de certesa, els mitjans de verificació són variats i creatius. En el cas explicat, l'existència d'una fotografia inusual feta en el mateix lloc, per una dona externa a l'equip i periodista, reforça la legitimitat de l'experiència. En aquest sentit, les visions col·lectives ofereixen més seguretat a les persones visionàries i, d'alguna manera, confirmen la hipòtesi que les percepcions es produeixen fora de la ment. Durant l'hivern de 2014, una visió protagonitzada per dos participants es va relacionar amb altres fets registrats aquella mateixa nit. Va succeir a les escales del Monestir⁵⁴.

38

Silvia: Ya cuando grabábamos en los aposentos⁵⁵ yo hice alguna foto extraña. Se quedó grabada alguna psicofonía como si alguien tosiera y hacia las tres... que el Marc⁵⁶ quería irse. Y aprovechando esto, pues... hicimos un descanso. Y el Xavier fue abajo a abrir al Marc. Y yo y David⁵⁷ nos fuimos. Nos fuimos a hacer un café y a hacer un cigarro donde podíamos hacerlo (...) Pues cuando estábamos allí, a punto de ir hacia el ascensor o a coger las escaleras yo miro las escaleras y en el segundo rellano, no en el primer rellano de las escaleras, sino en el segundo que se veía, veo una figura que bajaba... Pero lo que más me impresionó es que era como... no bajaba las escaleras como nosotros, sino que se deslizaba, como deslizándose ¿vale? Era así, como una figura empañada ¿vale?, los colores eran muy débiles. Tenía una... la vi de perfil... tenía una cabeza redonda, que parecía que faltaban cabellos y llevaba unas ropas muy anchas. No iclaro!, yo no la vi entera porque ¿sabes? como bajaba las escaleras... Y él también lo vio. Y los dos a la vez dijimos: “¿quién va?” Yo en catalán y él en castellano, porque David es valenciano pero habla mucho castellano. Y nos miramos y dijimos: “Has vist això?” Los dos: “Has vist això?” Y David dijo: “¿Quién va?” Y yo me quedé... Nos vamos a la máquina de café, después de reaccionar ¿vale?,

---

54. Silvia em va explicar aquest fet per primera vegada el desembre de 2014. A l'abril de 2016 em va tornar a descriure l'experiència per tal que la gravés. La transcripció correspon a la conversa de 2016.

55. Es refereix a una de les habitacions identificades pel grup com a les estances antigues de l'Abat del Monestir.

56. Un seguidor del grup (pseudònim).

57. Acompanyant del grup (pseudònim).

nos vamos a la máquina de café... ¡Ah! David muy sorprendido porque dijo: “Has vist? ¿Has visto que yo lo que veo es verdad? ¿Has visto? ¿Lo has visto tú también? ¿Verdad que lo has visto?” Es que... el chico se emocionó muchísimo porque ¡claro!, ¡yo había visto lo mismo que él!

(...)

...Nos fuimos sorprendidos a la máquina de café, abrimos la ventana para hacer el cigarro y viene Xavier. Xavier viene super... como si hubiera corrido, no sé, como si hubiera... y le digo: “Xavier, ¿de dónde vienes tan fatigado? Y dice: “es que he subido corriendo”. Y yo digo: “¿pero por qué?” Y dice Xavier: (...) “yo vengo de abajo y en el segundo piso pensaba que tenía a alguien detrás”. Y yo le digo: “¡pues mira! Yo y David, hace pocos momentos que lo acabamos de... ver como alguien bajaba”.

39

(...)

Sibila: ¿Tú me habías dicho que habíais pensado en un monje⁵⁸?
Silvia: Sí, eso parecía. Más que un monje como un... sí, como un monje de unas pinturas medievales. ¿Sabes los típicos monjes que llevaban unas grandes ropas?, ¿no? Yo lo veía como un monje con unas grandes ropas.

(...)

Sibila: ¿Y David alguna vez había visto alguna cosa así?
Silvia: Sí, él siempre veía.
Sibila: Ah, ¿él siempre veía?
Silvia: Pero yo nunca había visto lo que él veía.

Silvia afegeix detalls sobre David, un noi valencià que els havia acompanyat uns mesos en les seves incursions, mentre vivia temporalment a Catalunya.

---

58. Em refereixo a la primera conversa, mencionada en una nota anterior, que vam mantenir sobre aquest assumpte el desembre de 2014.

David li havia confiat que, tant ell com el seu germà, “veien coses” de manera freqüent des que eren petits. Junt amb les narracions de David, la visió del món compartida amb Silvia, les psicofonies i la fotografia “estranya”, com també la sensació de Xavier que “algú” el seguia a les escales, semblen proporcionar a l'equip un conjunt de detalls que donen coherència, no només a l'experiència puntual, sinó també a les hipòtesis de grup sobre l'existència d'altres mons o dimensions ocasionalment perceptibles.

40 Un altre tipus de percepcions associades amb entitats invisibles inclouen fortes sensacions i símptomes físics –mals de cap, malestars, vòmits, hemorràgies nasals– ocorreguts de sobte durant les sessions, que es relacionen amb les capacitats receptives de la persona afectada.

Dar'ya: Y ahí notaba a alguien. Fue inada!, un momento, pero... de segundos ahí... que notaba una mujer vestida de negro en un... no sé, en un rincón, como... no sé, tenía miedo o algo.

Sibila: ¿La viste?

Dar'ya: ¡Ffffff! (*esbufega*) No sé... a lo mejor es la imaginación, pero la presentí tanto... que tenía un miedo, no sé si de nosotros o de qué... Un segundo ¿sabes? Le digo a la Silvia: “Silvia, ¿tú no notas nada raro?” Diu: “Sí”. Y con el péndulo sí que dijo que estaba ahí.

Algunes vegades els límits entre un i altre tipus de percepcions no són clars. En aquest sentit, aquestes capacitats receptives, narrades per integrants del grup que es consideren “espirituals”, s'apropen a les pròpies d'algunes especialistes que dins l'àmbit denominem “sensitives”⁵⁹. Són les mèdiums contemporànies.

---

59. A partir d'estudis etnogràfics fets als Estats Units, Baker i Bader van compilar un petit argot sobre *ghost hunters*. “Mèdium, psíquica o sensitiva” apareix definida com una persona que afirma tenir la capacitat de comunicar-se amb els esperits. Aquestes persones al·leguen que es comuniquen amb fantasmes invisibles per als altres i que poden presenciar psíquicament els fets del passat que els van donar origen. També podrien entrar en un estat de trànsit, en el qual els fantasmes parlen a través d'elles. BAKER, Joseph O and BADER, Christopher D (2014). “A social anthropology of ghosts in twenty-first-century America”. *Social Compass*, 61, pp. 569-593. DOI: 10.1177/0037768614547337

Silvia: Nosotros tenemos sensitivas, pero de confianza, que no se dedican para nada a este mundo. Y lo que hacemos, cuando tenemos un lugar que hemos ido bastante, la invitamos a que venga. Y ella nos cuenta todo lo que ve, sin nosotros decirle nada. En este caso del Hospital, cuando ella vino, al cabo de cuatro meses de nosotros ir, lo primero que vio en la escalera en donde yo oí a la niña, vio a una niña y a un niño.

Sibila: ¿Y eso sí que es una visión?

Silvia: Ella los ve. Los percibe.

La sensitiva que acompanya ocasionalment el grup, en un programa de televisió, explicava que ella veia la nena i el nen “mentalment”, no físicament. En aquesta especialitat, l'experiència de *veure amb els ulls* i *veure amb la ment* potser no són experiències contraposades sinó complementàries. Tanmateix, l'estratègia de no proporcionar informació prèvia a la sensitiva és –de manera similar a les visions col·lectives– una modalitat de verificació de les troballes de l'equip.

41

Quant a les audicions, les narratives fan referència a l'enregistrament de sons interpretats com a cops, passes, taral·les, plors, paraules o frases produïdes per algun fenomen desconegut. Les *mimofonies*, com s'anomena als sons percebuts en directe, solen ésser escasses.

Xavier: Va ser a la planta dos. Estàvem al passadís i estaven uns nens jugant i participant. Estàvem allà i va a ser una psicofonia llarguíssima de 20, 25 segons (...) Estàvem gravant i van parar la gravació pensant-se que era gent que era fora i després vam veure que no hi havia ningú a fora. El xivarri que sentíem era tan audible que ens vam treure els cascos, vam parar les gravadores pensant que eren veus a fora. I no, realment és que sortien del passadís... A veure, va ser impressionant, ja et dic, sentir tots els nens aquests, no sé... deien que jugaven, això...

Més freqüents que les percepcions en directe són les *psicofonies*. En l'argot paranormal, s'anomenen “psicofonies” a aquells sons que apareixen enregistrats a les gravadores o càmeres de vídeo i que no semblen provenir de fonts recognoscibles. Un conjunt escollit d'aquest tipus de gravacions constitueix el resultat més ben valorat pel grup. Josep i Dar'ya descriuen una psicofonia

enregistrada en un cementiri.

Josep: ...registramos una psicofonía muy importante en catalán de una grabadora que dejamos ahí dentro de un ataúd, o sea, respetemos los nombres. Era de esos antiguos... y a la hora de ir a buscar la grabadora, al cabo de cuatro horas o así, una voz dice: "tinc que sortir a fora". Pero iclaro!, siempre te deja dudas... Tinc que sortir a fora d'on?, del taüt?

Dar'ya: Una passada...

Josep: Tinc que sortir a fora d'aquí o... jo què sé!

42

Encara que no totes són aprofitables, segons les opinions del grup, les gravacions ofereixen la possibilitat de ser compartides, repetides i analitzades amb diferents tècniques que inclouen la utilització de programes d'informàtica o la consulta a persones especialitzades.

Josep: No, no, iclaro!, siempre te dejan voces que no... que no, que no. Que te dejan cosas abiertas como si jugaran contigo. Psicofonías tenemos un buen registro, pero muchas... pero es que...Y hay de nivel A, de nivel B, de nivel C. Las de nivel C ya ni las analizo porque son tan flojas...

...

Silvia: ...también hemos estado con nuestras principales psicofonías más oíbles que tenemos, hemos ido a un técnico de sonido que tiene un estudio de grabación y él se quedó sorprendido. Y nos dijo que si no le hubiésemos dicho que es una psicofonía él se hubiera pensado que era uno más, la voz de uno más. Porque, incluso, las voces tienen eco y el mismo tono del lugar dónde estamos. A veces parece que te hablen al oído y a veces parece uno más que esté allí abajo.

Sibila: ¿Y qué os da que pensar esto?

Silvia: Pues que están ahí y no los vemos.

Sol ser un lloc comú, dins i fora de l'àmbit, destacar la intel·ligibilitat d'uns sons en els quals les persones no iniciades no escolten res més que sorolls i les

especialistes perceben veus, paraules i respostes. Les percepcions que arriben en directe, les imatges i els sons gravats pels aparells són interpretats mitjançant unes determinades pautes compartides en el grup i en el col·lectiu afecionat als fenòmens paranormals. Si bé, tal com va assenyalar David Hufford⁶⁰ la cultura no és a l'origen d'unes percepcions que es consideren inexplicables, les pautes apreses culturalment fan possible la seva identificació i l'adjudicació de significats. Juntament amb les pautes d'interpretació, la satisfacció o l'angoixa que generen i la resposta de l'entorn mantenen, així mateix, una forta relació amb els aprenentatges culturals⁶¹.

Altrament, provant d'aproximar-se a les tècniques científiques, l'equip tendeix a desenvolupar estratègies tendents a descartar equívocs sensorials i interpretatius, tot buscant corroboracions de les descobertes en els mitjans tecnològics o bé en les percepcions de característiques semblants experimentades per més d'una persona.

Amb prou feines albirats, escoltats, sentits, intuïts... els senyals que proporcionen les entitats del món normalment invisible són, tot i així, molt sovint magres, confusos o dèbils. I malgrat això, els indicis d'allò que s'intueix emparentat amb el sagrat, i les possibilitats que enclou, són poderosos objectes d'atracció, els rastres dels quals retroalimenten l'entusiasme i l'esforç de les dones i els homes experimentadors.

Diàlegs i rituals

Les percepcions, els registres, els diferents experiments i el diàleg amb els "que són allà" es donen en el context de les expedicions nocturnes, que el grup FPG duu a terme amb una freqüència variable d'una o dues vegades al mes. En aquest apartat i en els següents em referiré a algunes d'aquestes activitats a partir de les meves notes de camp i d'alguns fragments de les transcripcions dels diàlegs. Les sessions descrites no segueixen un ordre cronològic, sinó que l'ordre respon a l'estructura temàtica del text.

60. HUFFORD, David J. (1982). *The terror that comes in the night. An experience-centered study of supernatural assault traditions*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

61. LAROI, Frank; Luhmann, Tanya M; BELL, Vaughan; CHRISTIAN, William A; DESHPANDE, Smita; FERNYHOUGH, Charles; JENKINS, Janis; WOODS, Angela (2014). "Culture and Hallucinations: Overview and Future Directions." *Schizophrenia Bulletin*. 40 (Suppl 4), pp. S213-S220. DOI: 10.1093/schbul/sbu012

Vinyeta etnogràfica I

22 de febrer de 2014

Expedició a l'antic Hospital

Preparatius

44 Ens reunim a les 22 hores en el lloc acordat. L'expedició és formada per Josep, Dar'ya, Xavier, Silvia i Carlos de FPG, Marc –un seguidor habitual del grup– i jo; set persones en total. Jordi ha faltat previ avís. A la reunió preparatòria es canvia la ubicació de la sessió. Algú explica que hi ha festes de Carnaval en les proximitats de l'edifici escollit i que el soroll podria afectar la fiabilitat dels experiments. Es resol anar a l'Hospital.

Sembla que l'Hospital imposa respecte al grup. Han estat treballant allà durant més d'un any i em diuen que és el lloc d'on han obtingut més fenòmens paranormals. Abans de posar-nos en marxa, Silvia proposa una innovació: entrar a l'edifici sense parlar, deixar les coses a baix, anar directament a la segona planta i començar a gravar. Diu que té la sensació que l'enrenou “pot espantar”. Es decideix provar el procediment.

Xavier i Marc van a la policia municipal per avisar del canvi de lloc. Mentrestant, carreguem les maletes i els aparells fins a l'antic Hospital. Dar'ya acaba de sortir de la feina; diu que té gana i fred; se la veu cansada. Xavier i Marc ens retroben a l'entrada de l'Hospital. Xavier obre la porta i posem en pràctica la proposta de Silvia. Deixem la càrrega a la planta baixa i, sense dir res, cadascú prepara l'equip bàsic per pujar al lloc escollit.

Orbes

Ens movem per passadissos i escales tan silenciosament com podem. No hi ha electricitat. La foscor és densa però el grup coneix bé l'edifici. Frontals i llanternes ens il·luminen el recorregut entre caixes, cablejats i restes de mobiliari. Pugem fins a la planta escollida. Ens repartim per l'espai. Algunes persones proven les gravadores i altres aparells. Acompanyo Carlos i Marc que surten a una galeria que dona a un pati interior i es dediquen a fer fotos. Carlos aconsegueix imatges d'orbes i me les mostra a la pantalla

de la càmera. Ho provo amb la meva càmera però no m'hi surt res. Carlos em diu que les càmeres reflex no solen enregistrar aquestes imatges. Ens entretenim mirant i comparant els orbes obtinguts. Al cap d'una estona ens criden des de dins. Josep i Dar'ya diuen que és difícil treballar així perquè fem fressa i ens movem massa. Carlos ensenya els seus orbes a la resta i també una taca captada en una fotografia. La imatge fou obtinguda a prop de la porta d'un ascensor. Diu que sembla una cara.

Primera sessió de gravació: preguntes i... ¿respostes?

Es decideix fer una sessió de gravació amb preguntes en un dels passadissos. A un costat i l'altre hi ha habitacions on encara hi queden mobles i caixes de medicaments... Els noms de les internes, totes dones en aquesta planta, encara són a les portes, en cartellets de paper impresos o escrits a mà. Xavier, Silvia, Josep i Marc preparen les gravadores. Josep i Silvia porten els auriculars posats. Diuen que d'aquesta manera escolten directament el que recull la gravadora. S'inicia la sessió. Un silenci profund precedeix a les preguntes. Interrogants i crides se succeeixen sense un ordre preestablert. Després de cada intervenció es deixa una pausa. Xavier crida a la Rosario, un dels noms que apareix a la porta de l'habitació més pròxima. En un moment donat, Silvia pregunta: "qui és que m'ha trepitjat el peu?" La mirem amb sorpresa i no veiem ningú al seu costat. Després ens dirà que va tenir la sensació que "algú" li trepitjava la bota. Al final de la sessió de gravació, que va durar 9 minuts, Josep diu que li ha semblat sentir alguna cosa. L'equip revisa els arxius obtinguts. Dar'ya creu identificar una veu que diu "Vull cantar". S'escolta la gravació i algunes persones acullen la troballa amb exclamacions d'entusiasme. A mi se'm fa difícil distingir alguna cosa més que un murmuri. Josep comenta que sense l'ordinador se sent despulpat per analitzar el so. Més tard, amb l'equip tècnic instal·lat, conclourà que és confús. La mateixa Dar'ya comenta que ara no li sembla pas escoltar el mateix i que descartaria la psicofonia.

(...)

Dar'ya es queixa de fred i li deixo el meu abric... En algun moment diu, cansada: "Que parlin ells... per això venim..."

(...)

Els homes baixen a buscar l'ordinador i els altres aparells per pujar després a una altra planta. Dar'ya i Silvia aprofiten per mostrar-me el terrat i el pati de l'edifici.

(...)

Ens instal·lem en un petit distribuïdor del tercer pis on donen diferents habitacions amb llits, tauletes de nit, matalassos i restes de material mèdic. M'expliquen que aquest i un passadís de la mateixa planta han estat "els espais calents" dels fenòmens paranormals.

46

Segona sessió de gravació

(...)

Es prepara l'escenari al passadís amb les gravadores, l'ordinador, un cordill amb cascavells, diversos detectors de moviment i la pilota controlada per una càmera i un llum. Josep es posa els auriculars connectats a la gravadora. Un feix de llums verdes, destinat a detectar ombres o imatges, il·lumina el sostre tot projectant un ambient estrany de discoteca silenciosa.

Marc porta un frontal, una gravadora i un pèndol de quars. Decideix penjar el pèndol al pestell de la finestra. Abans havia estat parlant amb Silvia del giny: tipus, manera de penjar-lo, de netejar-lo, etc. Comenta que ha demanat protecció per a la sessió, però no sé molt bé com. Sembla que Marc s'adhereix al vessant espiritual. Li pregunto per què no sosté el pèndol amb la mà, com fa habitualment Silvia, i em diu que "a l'Hospital no". Entenc que no s'atreveix. Potser per justificar la resistència de Marc, Silvia em diu que la sensitiva que col·labora amb l'equip s'ho va passar molt malament allà. Pregunto a Marc si vol que jo l'aguanti i s'hi nega. Em diu que és un objecte personal: "tu escull el teu pèndol i ell t'escull a tu quan el compres..." Durant la sessió de gravació, el pèndol penjat de la finestra va ser il·luminat, però va romandre totalment immòbil. Silvia comenta que no es pot moure en aquestes condicions perquè l'energia es canalitza a través de la persona que el sosté. Dar'ya col·loca la mà al dessorça i diu que sent un dolor al palmell. Li sembla que el pèndol la refusa. En

acabar la sessió de gravació, Marc el neteja aguantant-lo sobre una petita espelma. Al principi, la pedra gira de manera impetuosa i després es va aturant a poc a poc. Marc diu que ja és neta i la guarda.

Transcripció de la segona sessió de preguntes⁶²

Se senten els sons esmorteïts dels preparatius: aparells, passes, alguna cosa que cau a terra, respiracions profundes, paraules xiuxiuejades. S'endevina una mica de tensió a l'ambient.

Marc: Fem preguntes de cara aquí, que me vinguin al pèndol ¿vale? Aviam si... les preguntes (...) aviam el que diu el pèndol...

Josep: Gravant (*inicia la sessió*).

Marc: Gravant.

Silvia: Gravant.

Dar'ya: Pots venir? (*crident a possibles entitats*).

Josep: ¿Puedes pasar por el techo? (*adverteix a les entitats que hi ha llums preparades per detectar-les*).

Dar'ya: Si has vingut i estàs aquí, mou el pèndol! (*se suggereix a les entitats que col·laborin en els experiments*).

Josep: ¿Por qué no haces saltar un detector?

Silvia: Hi ha algú aquí?

Carlos: Et pots acostar si us plau?

Diverses persones: Moto (*enregistren a la gravació un soroll que ens arriba del carrer*).

(...)

Dar'ya: Tens vida?

Carlos: Som més de set aquí?

Dar'ya: Susurro (*per enregistrar un so involuntari*).

Josep: ¿Quién ha hecho algo? (*Josep ha escoltat fressa i ens pregunta si ha estat produïda per alguna persona. Ningú no ho confirma*).

(...)

Xavier: Estàs aquí?

62. La transcripció ha estat resumida. Les acotacions en cursiva i entre parèntesi són aclaracions meves.

Carlos: Has vist el pèndol? (comenta a les entitats que hi ha un pèndol preparat per a l'experimentació).

Dar'ya: Coneixes el Marc? (intenten cridar l'atenció sobre l'amo del pèndol).

Dar'ya: Jo (per assenyalar un soroll propi).

Josep: Coneixes el... Marc?

Carlos: On t'estàs? Pots venir?

Silvia: Vas morir aquí?

Carlos: ¿Estás aquí en esta habitación?

(...)

Silvia: Què és això? (interrompent de forma sobtada).

Josep: ¡Tengo! (es refereix a alguna cosa que escolta pels auriculars).

Dar'ya: Pots acostar-t'hi?

Josep: ¿Ha sido in situ? (es treu els auriculars i ens pregunta si hem escoltat el so que ha sentit abans).

Dar'ya: Sííí... venia d'allà!

Silvia: D'allà!

(...)

Carlos: (continua amb les preguntes dirigides a les entitats). T'estàs acostant? (pausa). Pots venir sense por!

Xavier: Digues el teu nom...

Dar'ya: Pots venir si us plau?

Xavier: Jo (registra un so propi).

Dar'ya: ... i moure el pèndol? Mou el pèndol!

Carlos: És aquí a la finestra (fa referència al pèndol).

Dar'ya: Vine! Acosta't!

Xavier: Et dius Maria?

Josep: ¿Tienes frío?

Carlos: ¿Estás aquí con nosotros?

Xavier i Josep intervenen simultàniament i no s'entenen les preguntes.

Silvia: Et podem ajudar?

Carlos: ¿Al lado de quién estás? (pregunta a una entitat per la seva localització a l'espai).

Josep: ¡Vale! (per donar per finalitzada la sessió).

En acabar es passa un dels arxius d'àudio a l'ordinador per verificar alguna cosa que han sentit durant la gravació. Comenten en quin minut s'ha produït i Josep ho troba. Escolten alguna cosa que no entenen... Especulen sobre possibles significats per als sons, però no ho veuen clar. Es fan diferents audicions. Al final, Josep diu que el so és dubtós.

(...)

Intueixo que la presència d'acompanyants externs, a les sessions nocturnes, reforça el manteniment de certa imatge de formalitat en la representació del grup que potser no s'abandona totalment ni en els moments en què treballen "a soles". No obstant això, l'ambient de les sessions és distès la major part del temps ja que les persones de l'equip mantenen afectuoses relacions entre elles i, especialment algunes, s'encarreguen d'acollir cordialment les que acompanyem. En aquest marc de representació, els procediments i els efectes de l'experimentació amb fantasmes conciten condicions i ambients particulars que es van succeint tot al llarg de la nit.

Quan arriba el moment de les sessions de gravació, gradualment, l'atmosfera es va tornant solemne. Els moviments són cada vegada més curiosos i lents, les mirades dialoguen, les veus s'apaguen fins a convertir-se en xiuxiueigs. Les persones participants ocupen posicions, i es distribueixen en l'espai tot mantenint contacte visual amb els altres. Algú dóna la veu d'inici –"gravant"– i el silenci és complet, preparant l'ambient per al diàleg. Les veus sorgeixen clares i amb un volum que contrasta amb el silenci instaurat. S'intercalen crides i preguntes, en català i castellà, amb pauses destinades a recollir possibles respostes. Juntament amb les preguntes, s'enregistra a la gravació la identificació de sons coneguts i explicables per evitar possibles confusions: "passes", "cotxe", "murmuri", etc. En algunes sessions, Silvia usa un pèndol, que dóna respostes de sí o no a les preguntes del grup.

Els homes i dones de l'equip desapareixen a l'aire, sense un ordre acordat, frases i preguntes apreses, inventades o suggerides pel context. Invoquen, interroguen, interpel·len i, a estones, les seves demandes es fan més urgides. Algunes intervencions busquen atraure o comprovar si hi ha algú: "Hi ha algú?", "Vine!", "¿Por qué no haces saltar el detector?" Altres demandes intenten identificar

alguna característica del possible interlocutor: “Com et dius?”, “Vas morir aquí?”, “¿Qué edad tienes?”, “Vols jugar?”, “Ets un monjo?” En altres ocasions es planteja la possibilitat d'auxiliar qui es troba en estat de confusió: “Et podem ajudar?” Però a més d'aquesta eventualitat i les proves de contacte, potser el més important per al grup sigui l'obtenció de pistes sobre qüestions significatives que els preocupen: “Has vist la llum?”, “Vas patir?”, “Què és la mort?”

50 Les sessions magres en resultats provoquen desànim. Al contrari, quan sorgeixen psicofonies considerades acceptables creix l'entusiasme, es generen debats i s'assagen hipòtesis diverses: som en dimensions diferents o en universos paral·lels?, saben ells que estem intentant comunicar-nos?, intenten comunicar-se al seu torn?, podran escoltar el que diem? Cada resultat ben valorat sembla, tanmateix, compensar la dedicació en hores i recursos i, sobretot, animar l'esperança d'arribar a una prova definitiva. En algun d'aquests moments d'exaltació Silvia comenta: “¿te imaginas que pudiéramos hablar con nuestros muertos?”

L'experimentació amb fantasmes fractura pautes referencials de rutines, costums i de tot allò quotidianament conegut, tot introduint el grup en un llindar de transició, obert a un ventall de possibilitats, entre les quals la més esperada és el contacte. L'accés, la permanència i la sortida del llindar responen a un ritual de grup, après i reelaborat a partir de les experiències, les pràctiques d'altres equips i les narratives cinematogràfiques. Llums escasses, murmuris i penombres preparen l'escenari. La nit, període temporal per excel·lència dels esperits, i els edificis ombrívols, revestits de significats, proporcionen marcs adequats. Josep i Silvia atenen la meticulositat dels procediments científics i espirituals, respectivament. Els sentits i els instruments es disposen a la recepció “dels que no es veuen”, dels seus possibles indicis i missatges. Cadascú assumeix una tasca i tothom participa en l'observació, el registre i el diàleg. D'una manera semblant a altres col·lectius –policies, bombers, membres de les ONG– les armilles que vesteixen indiquen pertinença, especialització i objectius comuns. També suggereixen la necessitat de ser ràpidament identificats, en els moments clau, per agents interns i externs. L'accés temporal a les dimensions invisibles reforça la identitat de l'equip i la necessària solidaritat dels seus membres. Preparació, representació, invocació, diàleg, catarsi se succeeixen en l'escena per donar sentit a la comunitat del grup.

A la frontera

Vinyeta etnogràfica II

24 de gener de 2014
Expedició al Monestir

Preparatius

Aquest és el meu primer encontre amb el grup sencer i també la primera vegada que els acompanyo en una sessió d'experimentació. Després de sopar en una pizzeria, Carlos, Silvia i jo ens trobem amb la resta de l'equip a la porta del Monestir a les 10. Allà ens esperen Josep, Dar'ya, Jordi i Xavier. Aquesta nit també ha vingut Lluís⁶³, un col·laborador eventual, assidu a les sessions. Silvia em presenta i jo explico breument el meu treball. Un cop dins de l'edifici, Silvia ensenyarà als altres la carta de la Universitat que li havia entregat uns dies abans i que acredita la meua recerca. Es mostra satisfeta i comenta: "Així dona gust!".

Després de les presentacions, Josep, que sembla ser el líder del grup, descriu l'activitat planificada. La denomina "experiència d'aïllament" i explica que l'objectiu és saber si la por i la suggestió "atrauen els fenòmens". Cada participant haurà de romandre sis minuts a les fosques i en solitari en una sala preparada amb càmeres i gravadores en funcionament.

Entrem al Monestir i pugem a la planta escollida. Un despatx equipat amb escriptoris i ordinadors actua com a centre d'operacions. A l'habitació assignada per a l'experiment, una mica allunyada del despatx, Xavier i Lluís han preparat prèviament el muntatge. A través del monitor d'un ordinador observem una cadira, de moment buida, per a la persona observada. La resta de la instal·lació està formada per un circuit tancat de càmeres de vídeo connectat a un ordinador de la sala de control, tres sensors de mo-

63. Pseudònim.

viment, un llum infraroig i tres gravadores d'àudio. La primera gravadora s'encén en començar el temps d'aïllament de cada participant i s'apaga quan finalitza. La segona enregistra sense pauses la totalitat de l'experiment. La tercera, tancada en una capsula metàl·lica, controla mitjançant l'efecte Faraday –explica Jordi– la possible intrusió d'ones de ràdio a les altres gravadores. Josep indica que ningú no ha d'entrar a la sala –excepte aquells que han preparat el muntatge–, ni tampoc veure-la il·luminada abans d'iniciar l'experiment. Posteriorment dirà que el motiu d'aquesta restricció és augmentar les possibilitats de suggestió. També ens diu que després explicaran la història de la sala, investigada per Xavier en els registres històrics de l'edifici.

Experiència d'aïllament

Es pregunta qui vol començar. Es fa un silenci i ens mirem, interrogants. La primera voluntària és Dar'ya. Com farà amb els altres, Xavier l'acompanya diligent a la sala de l'experiment guiant-la amb una llanterna pels passadissos. La deixa asseguda a la cadira preparada i torna a la sala de control. Restem expectants, amb les mirades atrapades a la pantalla de l'ordinador. Observem atentament les tres imatges captades per les càmeres des de diferents angles. Dar'ya, molt quieta i mirant cap a la foscor, comença a parlar. No sentim el que diu perquè no hi ha connexió de so. L'efecte és estrany. La imatge de la noia en blanc i negre, molt pàl·lida per l'efecte de la llum infraroja que la il·lumina... parlant. Quan Dar'ya va decidir passar la primera vaig notar que Josep, la seva parella, semblava una mica preocupat. Després dels primers minuts de tensió comencem a relaxar-nos. Josep ens demana que no parlem o que parlem en veu baixa. Com que tinc la càmera a la mà, em diu que faci fotos al monitor i ho faig. Comenta: “ara té que començar a sentir por”. A les sessions d'aïllament successives l'ambient serà menys tens i començaran els acudits –si bé moderats i en veu baixa– “A aquest el deixarem quinze minuts...”, diuen, referint-se a algun dels nois. Josep demana als qui retornen de l'aïllament que no diguin res. Parlarem al final. Després de Dar'ya s'ofereix Silvia per anar a la sala fosca. “Sembla que les dones van primer –penso– i sóc l'única que queda”. Pregunto si

puc fer l'experiment i em diuen que sí. Crec que esperaven que ho fes... Josep m'adverteix que seran sis minuts "com tothom". Jo els dic, a tall de broma, que no em facin trampa i que si veuen alguna cosa rara acudeixin a rescatar-me. Jordi comenta molt seriós que no em preocupi. Si veuen alguna cosa sortiran corrent, diu. "Cap al carrer!", afegeix tot rient. Després de mi entraran els homes un a un. A tots se'ns veu la cara de por per la pantalla. Suposo que part d'aquest efecte el produeix la llum infraroja que ens converteix sobre el monitor, durant 6 minuts llargs, en pàl·lids espectres d'imatge retallada en una sala monacal, blanca i buida.

L'observadora observada

Xavier m'acompanya a la sala d'aïllament i en arribar ens adonem que no tinc llanterna. Estava previst l'ús d'un llum en cas que fos necessari (preveient atacs de pànic?). Xavier comenta per *walkie talkie* a l'equip el contratemps i rebem ordres de continuar. Encén una gravadora –les altres ja estan funcionant– i marxa deixant-me sola. En quedar-me asseguda a les fosques noto que els ulls poc a poc s'acostumen a la foscor. Es comença a entreveure l'entorn. Miro al voltant. Darrere meu hi ha una paret amb una finestra tancada amb porticons. La sala comunica amb dues habitacions més, a través de grans obertures amb arcs. Al sostre s'hi veuen unes caixes blanques que semblen aparells d'aire condicionat. Sento els batecs del meu propi cor. S'escolten veus llunyanes, que vénen d'algun carrer dels voltants. Malgrat la meua recent iniciació en el tema i la carta de la Universitat que acredita el meu treball "científic" no puc evitar preguntar-me com és que l'observadora acaba essent observada i, també, quins altres esguards hi haurà...

A la sala de control

Tal com feien algunes persones del grup, em vaig acostumar a tenir encesa la gravadora llargues estones durant les incursions nocturnes. Segons deien, algunes vegades es colaven psicofonies –"altres veus"– a les converses. A mi em resultava útil per tal de tenir un registre més precís que la memòria per a l'elaboració del meu diari de camp. Quan vaig sortir de l'habitació de

control per fer l'experiment, els vaig avisar que deixava la meva gravadora encesa. Òbviament, amb la tensió de la situació, no ho van sentir o se'ls va oblidar aviat. Posteriorment, vaig poder escoltar els diàlegs que es produïen mentre la investigadora de la Universitat romania aïllada. Quan Xavier els va avisar que no tenia llanterna algú diu: "Hòstia, pobra!" Parlen en veu baixa i comenten tot el que faig. Diuen que començo a tenir por perquè miro als costats i em giro. Comenten que no parlo i diuen que és més dur estar sense parlar. Noto que Josep, Jordi i probablement Xavier estan atents al que faig. Les noies, Silvia i Dar'ya, estan més allunyades (...) Ells diuen que estic experimentant les sensacions i també comenten: "...la primera vegada que ve i li fotem això" com si es penedissin d'haver-me sotmès a l'experiment. Algú pregunta si sóc psicòloga o què estic estudiant. Silvia, animada, comenta que a l'equip ja tenen un historiador (Xavier) i una científica (jo). Els ha impressionat favorablement la meua carta de presentació. Algú pregunta de qui és la gravadora. Diuen que és meua... però no semblen donar-li gaire importància.

Preguntes i... ¿respostes?

Xavier és l'últim en sotmetre's a l'aïllament a la sala fosca. Es dona per acabat l'experiment. Moment de catarsi: tots i totes ens posem a parlar a la vegada, preguntant i comentant la jugada. Sembla que l'experiència ens ha impactat força. Aprofito per fer preguntes. Havia observat que les persones aïllades parlaven i els pregunto per què ho feien. Em diuen que cridaven a les entitats tal i com ho fan a les sessions de gravació rutinàries. Xavier desvela el misteri de la sala: sembla que era un lloc de càstig dels monjos del Monestir, però no en coneixem més detalls.

Josep agafa les gravadores i comença a revisar els arxius en el seu ordinador, amb un programa de tractament del so. El primer arxiu que analitza és el que es grava durant el meu període d'aïllament. Mentrestant, Silvia, Dar'ya i Jordi proposen que fem una gravació a la sala usada per a l'experiment. Volen que vegi com treballen habitualment. L'activitat d'aquesta nit és una mica excepcional, em diuen. Des de l'ordinador, Josep diu que li sembla escoltar uns cops a l'àudio enregistrat. No li donem gaire atenció i

anem a la nostra. A l'habitació de càstig dels monjos comença la gravació. Silvia, Dar'ya i Jordi fan preguntes en un to lent i pausat. Quan s'escolten sorolls "explicables" els registren a la gravació: "passes", "budells", "cotxe", etc. Silvia utilitza el pèndol per obtenir respostes. Al cap de poca estona, aparentment entaula comunicació amb l'esperit d'un pintor mitjançant el pèndol. Ens comenta les respostes en veu baixa: "sí", "no"... En les seves invocacions, Jordi deixa anar parenostres i frases en llatí. Quan li pregunto sobre això, diu que s'ha de provar la comunicació en diferents idiomes.

Deuen ser una mica més de les 2 de la matinada. Tornem al centre d'operacions i Josep sembla bastant excitat. Ha estat analitzant els cops, amplificant-los i netejant-los. Em pregunta si durant la meua sessió d'aïllament vaig sentir o vaig fer algun soroll. Els dic que havia escoltat unes veus llunyanes que venien del carrer i que m'havia creuat de cames, però que no crec haver fet gaire fressa. Josep diu que efectivament les veus del carrer surten a la gravació. Però hi ha alguna cosa més. Ens adverteix –a mi sobretot, que sóc principiant– que el so està amplificat i ens fa sentir la gravació. Efectivament, s'escolten uns sis cops molt forts. Els cops, el primer principalment, semblen estar formats per dos sons: un de greu i un altre de metàl·lic, com de vidre trencat. Després, Dar'ya descobreix altres registres.

Transcripció dels arxius d'àudio

Josep posa la gravació a l'ordinador i s'escolten cops.

Silvia (impressionada): ¡Por favor!

Josep: (em pregunta)...O sea ¿no has hablado en todo el tiempo?

Sibila: No.

Josep: Se nota. Es que no he escuchado nada... y de golpe y porrazo iesto en medio! Lo vuelvo a poner. Es como unos martillazos... –(posa la gravació una altra vegada i s'escolten els cops)– es como pasos o...

Carlos: És gent treballant...

Silvia: Com si estiguessin picant la pedra (tothom parla a l'hora, però la veu de Silvia se sent per damunt de les altres). Hay que pensar que una persona se podía pasar media vida cortando piedra....

Sibila: Seguro que eso no es mi cruce de piernas.

Josep: *(Assenyala la línia del so a la pantalla i m'explica)* Mira; es una recta... ara fica... mira, aquí es cuando llega el Xavier ¿eh? contigo. Y no has hablado en todo momento, aquí hay otro golpe y aquí es cuando viene el Xavier *(a buscar-me)*. Es que es aquí...es esto de aquí *(marca amb el dit el fragment on les línies s'elevan semblants a les d'un electrocardiograma, assenyalant la presència i la magnitud dels sons)*.

Xavier: Curiós...

Josep torna a posar la gravació.

Dar'ya: Torna-ho al principi!

Josep: És que n'hi ha un que no funciona no sé per què... *(es refereix a un dels altaveus)*.

Dar'ya: És igual. Fica-ho!

(Sona la gravació).

Algú: Sembla un picapedrer.

Dar'ya: Aviam, aviam...

Silvia: És com un picapedrer que piqui amb.... un cortaferro *(s'escolta la gravació una altra vegada)*

Josep: ¡Y aquí hay otro!

Carlos: Ha picat el martell amb el ferro i llavors ha picat amb el martell directament a la pedra *(Carlos és constructor i demostra els seus coneixements)*.

Josep: Aquí hay otro ¿eh? Es muy pequeñito ¿eh? *(posa la gravació en un altre punt i s'escolta un so metàl·lic i després tres cops)*.

Dar'ya: Està aquí!

Josep: ¡Hay una "sico"! *(es refereix a una psicofonia)* ¿eh? ¡Escuchad, escuchad!

Dar'ya: Està aquí! Està aquí! *(molt excitada)*

Josep: ¡Hay una sico! ¡Hay una sico! ¡Escuchad!

Dar'ya: Està aquí!

S'escolta una altra volta la gravació amb tres cops i alguna cosa que sona com un xiuxiueig.

Josep, Dar'ya y Silvia *(exultants repeteixen juntes)*: Està aquí!

Josep *(a mi)*: ¿La has escuchado?

Sibila: No, no. ¿Dice "està aquí"? A ver, a ver...

Escoltem l'àudio diverses vegades però jo no aconseguixo escoltar res més que un brevíssim murmuri junt amb els cops que sí són clars. Crec que es frustren una mica.

Josep: Habrá que analizarlo bien. “Està aquí” (imitant la psicofonia). Mira ¿eh?

Dar'ya (a la resta): No l'heu sentit? Tots diuen que sí menys jo.

(...)

Qui “està aquí”?

Els dic que em costa escoltar la psicofonia perquè no tinc l'oïda entrenada com ells i elles. Silvia diu, resignada: “Home, és la primera vegada...” Josep continua treballant i aconseguix netejar una mica més el so. El torna a posar i per fi em sembla escoltar un so semblant a les paraules que ells distingeixen, però encara dubto.

Referint-se a la psicofonia, Silvia diu: “Ès increïble!” Josep es pregunta a què fa referència la suposada veu: “Està aquí! ¿Quién está aquí? Lo de siempre...”

Després de tornar a treballar una altra vegada amb el programa, Josep posa una vegada i una altra la gravació. Ara el so és molt més clar: esclaten exclamacions d'entusiasme. “Ostres tio, que bo!”, diu Dar'ya. Tot i que en el fragor de l'emoció del grup em va costar sentir la veu identificada, quan vaig anar cap a casa el que vaig fer primer va ser revisar les meves gravacions amb els auriculars posats. Efectivament, junt amb les exclamacions i els cops dels picapedrers, neta per obra de les maniobres de Josep, una veu semblava dir: “Està aquí!”

Més tard m'informarien d'altres resultats obtinguts aquella nit: un crit de dona, més veus inintel·ligibles i molts orbes lluminosos, visibles en el monitor, passejant al voltant de cadascú i cadascuna de nosaltres. Secretament me'n vaig alegrar: pels resultats i pel fervor col·lectiu que havia presenciats. Silvia m'havia comentat que algunes persones tenen facilitat per al contacte i que altres el refusen. Tal vegada, m'havia volgut dir que algunes persones són refusades. Potser aquesta benvinguda i aquesta constatació “Està aquí!”, fos el que fos i vingués d'on vingués, era un bon començament per al meu treball de camp amb l'equip.

La realitat de les sessions no és com a les pel·lícules, avisa Silvia, ni tan sols com els programes de televisió sobre fenòmens paranormals on cada nit “passen coses”. Aconseguir resultats requereix esforços considerables i quan els assolixen no sempre es consideren rellevants. Algunes de les paraules o frases arrencades a l'altre costat, segons l'opinió del grup, són confuses i semblen descontextualitzades.

58

Xavier: Clar, si preguntes i tu sents una resposta, però clar... si és incon-nexa... Per què no arriba tot el missatge sencer? (...) Hi han hagut psicofonies que ha sortit alguna frase, que té un cert sentit. Però clar, quan són: “sis” o un crit o “ahhh!” o una respiració... Bueno, sí... vale! Estan allà, però és una cosa que no diu res.

...

Silvia: Es otro mundo y supongo que se vive diferente y tendrán sus normas. Y yo creo que hay cosas que no se les permite y por eso nosotros no podemos llegar a ellos ni ellos llegar a nosotros. Yo creo que es un mundo paralelo al mundo y existe.

Juntament amb les possibles limitacions, de tipus físic o normatiu, d'aquell altre costat desconegut i ambigu, algunes interpretacions relacionen la falta de coherència de les veus a la confusió de les entitats, originada pel desconeixement dels paràmetres espacials o per la ignorància de la seva pròpia situació. En aquesta línia, algunes persones del grup expressen tòpics recurrents sobre difunts que no saben que estan morts⁶⁴, així com certa preocupació associada amb les veus, rialles, plors de criatures que sovint sorgeixen en les experimentacions, suggerint situacions de vulnerabilitat. “Esa niña, de esa cinta: ‘on sou? Ajudeu-me’. ¡Esto es cruel! ¿Dónde está Dios?”, comenta Jordi per referir-se a una psicofonia en què s'escoltava a una nena demanant ajuda.

---

64. Les pel·lícules *Los otros* i *El sexto sentido* són dos exemples d'aquest tipus de narratives. AMENÁBAR, Alejandro (director), (2001). *Los otros* [Pel·lícula]. Espanya-Estats Units: Cruise-Wagner Productions, Sogecine, Las Producciones del Escorpión. SHYAMALAN, Manoj (director), (1999). *El sexto sentido* [Pel·lícula]. Estats Units: Hollywood Pictures / Spyglass Entertainment / Kennedy/Marshall.

En contraposició a les veus desorientades, són suggeridores les psicofonies interpretades com a “respostes intel·ligents” que al·ludeixen a qüestions significatives. Silvia explica que una vegada va preguntar “Ets mort?” I la resposta fou: “Tu ets morta!” La mort i les seves conseqüències en el més enllà és, potser, la qüestió central que de manera recurrent emergeix en les sessions.

Silvia: Sí, solemos preguntar muchas cosas... En una psicofonía, que me quedó bastante, preguntamos qué es la muerte y nos contestaron “la paz”. Y nos impactó... I també en el Hospital que parece que hablan dos y uno le dice al otro: “són morts i no ho saben”.

59

Aquesta darrera frase, gravada per sobre d'una conversació del grup, amb altres veus obtingudes durant les experimentacions, alguna vegada han suscitat inquietants preguntes en l'equip: “Qui són els morts? Ells o nosaltres?”

D'altra banda, la vigència dels rituals no es dona per sobreentesa. A cada sessió es posen a prova procediments, l'eficàcia dels quals és jutjada en funció dels resultats obtinguts. Mentre que algunes pràctiques es descarten, aquelles que alguna vegada han donat resultats positius s'integren en el quefer del col·lectiu, afaiçonant un conjunt de fórmules pròpies i apropiades. Existeix una preocupació constant per aconseguir innovacions que puguin, per mitjà del mètode d'assaig i error, desentranyar els mecanismes secrets que obren els portals de comunicació. És així que, per exemple, es grava en diferents formats d'àudio, s'utilitzen xiulets d'ultrasons, es proven l'ouija, ràdios antigues i tecnologies pròpies del sector⁶⁵ o es fa una sessió d'aïllament.

Cada nou experiment desperta expectació per les possibilitats que comporta. L'experiència d'aïllament relatada demana una suggestiva posada en escena del llindar que separa el món visible de l'invisible: “el reino de la posibilidad pura, de la que surge toda posible configuración, idea y relación”⁶⁶. Fosc, silenci i solitud conformen una mimesi dels espais intermedis de la “gent perduda”⁶⁷,

---

65. Hi ha un mercat de productes específics per a les pràctiques d'aquest tipus de grups. Un dels productes apreciats en el sector de la investigació paranormal és, per exemple, l'anomenada *ghost box*, un artefacte usat per tal de facilitar la comunicació dels esperits o energies.

66. TURNER, Víctor (1980 [1967]). *La Selva de los símbolos: aspectos del ritual ndembu*. Madrid: Siglo XXI, p. 107.

67. Expressió de Silvia.

les ànimes solitàries, les temoroses i les que tenen algun motiu per al retorn. La sala, les persones aïllades i les espectadores recreen un joc morbós de miralls on algú mira en la foscor esperant ser mirat i fins i tot l'observadora es converteix en observada.

60 El grup pretén saber si la por i la suggestió atrauen la paranormalitat, en una mena de relació de contagi o d'afinitat que considera potencialitats inexplorades de la ment i les seves connexions. Els homes i les dones aïllats som, al mateix temps, caçadors i esquers posant en joc dubtes i temors. Qui té por? Qui està perdut? “Són morts i no ho saben...”; els indicis que arriben des de l'altre costat esperonen dubtes inquietants. Separada temporalment del grup, marcada per l'isolament i la vulnerabilitat, posada a prova, cada persona aïllada retorna a la comunitat sabent –potser– alguna cosa més sobre ella mateixa.

Identitats fantasmals

Vinyeta etnogràfica III

8 de març de 2014
Sessió en el Monestir

Quedo amb Silvia i Carlos per sopar i xerrar abans de la sessió. Ens acompanya un periodista de Girona. La seva especialitat és la política local, però des de fa un temps dóna seguiment a l'equip. Li agrada com treballa FPG perquè són seriosos, em diu. A les 22 h fem cap al Monestir. A més de Silvia, Carlos, el periodista i jo, hi són Josep, Dar'ya, Xavier, Lluís –un seguidor habitual del grup– i un seu nebot molt jove. Entrem a l'edifici. En el lloc escollit, algunes persones fan fotografies i altres s'ocupen en el muntatge dels aparells. Josep es queixa perquè el muntatge és una tasca molt pesada. Això no obstant, aquest dia no hi ha gaires càmeres de vídeo perquè la majoria són de Jordi i no ha vingut. S'armen diversos trípodes amb gravadores, la càmera de Xavier, la pilota de porexpan i un micròfon

que capta el so en 360 graus. S'instal·la també el focus de llums verdes, tipus discoteca, destinat a enregistrar el moviment de possibles transeünts incorporis.

Es fa la primera sessió de gravació. No sorgeixen grans novetats. Se'n realitza una segona, canviant de lloc. Les tres dones i el periodista ens situem en un dels lavabos; els altres, a la sala exterior més àmplia. Els dos grups fan preguntes de forma alternativa. El periodista i jo ens limitem a observar en silenci. En acabar, l'equip comprova els seus registres. Xavier s'acosta amb la gravadora a la mà dient que li ha semblat sentir alguna cosa. Josep agafa l'arxiu i el posa en el programa de so del seu ordinador. Hi ha alguns problemes amb la compatibilitat del format, que Josep resol amb eficàcia. Escoltem la gravació.

Transcripció del diàleg del grup⁶⁸

Josep: Quin minut? (li pregunta a Xavier a quin minut de l'arxiu hi ha el so).

Xavier: A partir del 14.30. Just després de que fessis la pregunta...

(...)

S'escolta la gravació; en ella, Josep pregunta alguna cosa que no s'entén... Se senten sorolls i un so que sembla un mormoleig rítmic.

Algú: ¿Escuchas? (diversos comentaris de fons).

Diferents persones a l'hora: Oi, ai, oi (imitant el brogit que se sent a la gravació...).

Algú: ¡¡Jooo!!

Josep: ¿Espera eh...? Lo vuelvo a poner. ¡Mira! (m'ho diu a mi).

(...)

Josep posa el fragment de gravació diferents vegades i treballa amb el programa d'àudio. S'escolta Carlos que pregunta: "¿Has visto la luz?". Després, Xavier: "Ens pots ajudar?"

Josep: Vamos a bajarlo de aquí y a subirlo dentro.

Gravació: Es percep una pregunta intel·ligible de Josep i un murmurí després.

Josep: ¡Ahora!

68. Aquell dia eren tres, a més de mi, les persones externes al grup. En alguns casos se m'ha fet difícil identificar algunes veus de la gravació. En aquesta circumstància he posat "algú".

Gravació en què semblen oir-se sons i veus rítmiques i incomprensibles.

Dar'ya: Semblen el trànsit d'una... ¡Eh!, ¡eh! (Imitant les fresses que s'escolten).

Algú: Sí, sí, sí, sí!

Sibila: Yo escucho los pasos pero no escucho el ayayay.

Silvia: ¿No?

Josep: Venga... otra vez...¿eh?... (recula la gravació i la torna a posar). Ahora ¿eh? En el treinta y seis (es refereix al minut).

Se sent la gravació i ara el so efectivament fa pensar en passes rítmiques i cors. L'audició desferma excitació. Tothom parla alhora. Dar'ya i Silvia canten imitant les veus de les psicofonies: Ai, ai, ai! Riem. Algú pica de mans. Josep continua treballant per millorar el so. Reprodueix moltes vegades el fragment. A cada passada se sent amb més claredat... L'excitació va in crescendo.

Dar'ya: Que bo!, que bo! (rient).

Silvia: Yo creo que es un... una marcha...

Algú: ¡Es una marcha...!

(...)

Segueix la gravació de fons.

Dar'ya: ¡Es buenisima esta!, ¿eh?

Josep: Ahora he quitado el ruido. Ahora se tiene que escuchar la voz.

Reproducció de la gravació.

Algú (cantant): ¡Ai!, ¡ai!

Josep: Tía... ¡qué fuerte!

(...)

Josep: Es como... una marcha de las de antes...uns passos.

Algú: Jo crec que és gent que va...

Josep: Una processó!

Algú (Xavier?): Jo crec que és com si néssin de pressa per... i passa alguna cosa.

Nova reproducció de la gravació.

Xavier: Passa alguna cosa.

Algú: És inapel·lable!, eh?

L'ambient és d'efervescència col·lectiva.

Durant el que resta de nit es fan sessions varies de preguntes, però la més rellevant per al grup és la segona. La psicofonia gravada per Xavier és reconeguda com el so d'una marxa o d'una processó acompanyada d'un cant rítmic de dones que repeteixen "ai, ai, ai..." Xavier diu que la psicofonia és llarga i que dura uns vint segons. La qualitat es considera molt bona. Les discussions posteriors giren a l'entorn de diverses preguntes: són sons del passat que van quedar impregnats?, és una processó que està passant pel nostre costat en una dimensió diferent?, per un univers paral·lel, tal vegada...? No hi ha respostes, però el grup que ha viscut un moment precís d'eufòria col·lectiva, amb cants i palmes inclosos, es mostra clarament satisfet. A més a més, aquest dia som quatre les persones externes –comptant-hi el periodista i l'antropòloga– i potser la nostra participació atorga un plus de valor a la descoberta.

Encara que el registre de Xavier constitueix el moment més rellevant de la nit, no és l'únic. Quan estem reunits i preparant els materials, alguns veuen la pilota desplaçar-se tota sola una distància d'aproximadament mig metre. Estava a prop d'una porta tancada i es discuteix si el moviment pot haver estat provocat per un corrent d'aire que s'hagués colat per les esclotes. Carlos diu que si fos així un corrent no podria "atraure" la pilota. El moviment s'hauria d'haver donat en sentit contrari, diu.

Carlos ha fotografiat orbes i ens els mostra. Diu que en diferents fotografies sembla identificar-se el mateix orbe. Se'l reconeix –explica– perquè té "mossegats" dos costats de la circumferència a la mateixa alçada. Xavier també fotografia un orbe. L'amplia i diu, mentre ens ho presenta, que sembla que té ulls. Algú diu que recorda una emoticona i el qualifica de *happy orbe*.

L'última gravació es fa en una sala àmplia amb el sostre en forma de cúpula. Ens asseiem a terra i fem servir les parets com a respallers. El cansament i la son es fan evidents. Crec que algú s'adorm mentre esperem les respostes. Al final de la gravació es dona per acabada l'expedició i recollim. Quan acabem són gairebé les 4 de la matinada.

Paraules com *esperits, energies, fantasmes* i altres expressions que suggereixen majors nivells d'ambigüitat –ells o els que no es veuen– són usades pel grup per denominar entitats difuses que, per un costat, se les suposa dotades de capacitats i d'intencionalitats i, per l'altre, es revelen gasives respecte als indicis de la seva pròpia natura. Es així que els diàlegs, les preguntes, les demandes, els sons, els registres i les visions interpretades en la interacció del grup configuren la matèria prima, mal-leable i prodigiosa de les identitats espectrals. Diverses estratègies contribueixen a la construcció d'esbossos i retrats imperfectes d'elaboració cooperativa.

64

Els orbes, identificats en l'àmbit paranormal amb manifestacions de fantasmes, sota la mirada del grup adquireixen característiques particulars que els diferencien i els fan recognoscibles. Els comentaris refereixen que una mateixa esfera lluminosa, identificable pels seus trets particulars –color, irregularitats, etc.– podria ser detectada en més d'una fotografia. En algun cas es va suggerir la possibilitat que un d'aquests cercles seguia el fotògraf, perquè havia estat fotografiat en dos ambients diferents, i en un altre cas la fotografia d'un orbe va generar bromes i certa empatia en el grup per la seva semblança amb una emoticona que somriu.

El pèndol, una pedra tallada que penja d'un fil, mitjançant moviments rítmics sotmet l'equip a la tirania de les respostes sí i no, suscitant inesperats exercicis detectivescos per esbrinar qui, on, com, quan i per què. Les ambigües veus i sons, sorgits del silenci i de les gravacions, donen pistes per conjeturar persones i històries, drames que han passat o que estan passant, articulant allò sincrònic amb allò diacrònic, en un llindar ritual en què les normes temporals i espacials poden ser creativament establertes. El grup es pregunta si aquestes veus provenen del passat o, encoratjat per les seductores i complexes teories de la física quàntica, succeeixen en espais que no responen a pautes conegudes.

Durant les fases susceptibles de contacte, la comunicació no és distesa, sinó que resta sotmesa a la urgència, en alguns moments apressada, per aconseguir respostes, retalls d'interacció que permetin saber més sobre aquests altres i dotar de sentit els esforços de l'equip.

Sessió de gravació a l'Hospital:

Marc: Quants anys tens?

Dar'ya: Vine si us plau!

Xavier: Ens vols ajudar?

Josep: ¿Por qué no haces unos pasos?

Silvia: ¿Puedes acercarte por favor?

Carlos: ¿Sabes dónde te encuentras?

Dar'ya: Vols enviar-li algun missatge a la teva filla? (pausa) Deixa un missatge per la teva filla! Diga-li algo! (cada vegada més urgida) Crida-la! Crida-la si us plau! Crida-la!

65

Els diàlegs de les sessions de gravació, solemnes i rituals, proporcionen espais idonis per a històries possibles, tensions no resoltes, pèrdues que emergeixen catàrticament i posen paraules a allò que romanien en les zones de les ombres, potser també per a aquells i aquelles que pregunten.

“Que parlin ells! Per això venim...” comenta Dar'ya en algun moment de la nit a l'hora de la desesperació. “Ens vols ajudar?” pregunta l'equip tot demanant que les entitats invisibles col·laborin amb els experiments. I de tant en tant ocorre: algú sospira, una altra crida, un demana ajuda i pregunta “com ho faig”, algú explica que ha de sortir d'una tomba, uns infants ploren i altres juguen, algú assevera que altres viuen en la ignorància de la mort, una processó circula i unes dones canten ais... “passa alguna cosa”. Alguna cosa està passant mentre homes i dones experimentadors agusen els sentits al límit –i fins i tot la investigadora “aprèn” a escoltar veus– usant els aparells com a perllongacions protèsiques per travessar “la paret”, i accedir a allò que no es veu i que només a través de rastres ínfims es deixa imaginar.

Més enllà de si algú es comunica o no des dels espais de transició –els antropòlegs i antropòlogues repetim, davant els requeriments de les persones informants, que aquest coneixement no és l'objecte del nostre treball– en les sessions d'experimentació *els que no es veuen* agafen cos i substància, si és que això pogués dir-se d'un objecte espectral. Les preguntes i les frases imperatives són conductores eficaces de les narracions construïdes col·lectivament a partir de les característiques del lloc i de les urgències personals. I encara que ells parlin, és la comunitat social que els acull la que dóna forma i nom, i posa

paraules a pèrdues, qüestions punxants i ferides doloroses.

És així que, col·locats en situació de llindar, entre un món i l'altre, tendim a *veure* i a compondre la imatge dels picapedrers treballant en el Monestir, dels monjos castigats, d'una nena que canta o de les pacients que sofreixen... “Tot el que és allà” comença a dibuixar-se com a subjecte social, amb nom, identitat, caràcters suggerits pel col·lectiu que contempla la irrupció dels trets de la seva precària existència, urgida a comparèixer, per donar fe de la condició confosa i vulnerable de la comunitat social que compartim.

La matèria social dels fantasmes

De la mateixa manera que el lionès Leon Rivail, més conegut com a Allan Kardec (1804-1869), aspirava a descriure la matèria subtil, vaporosa i etèria, amb què estan fets els esperits usualment invisibles i ocasionalment perceptibles “por los sentidos de la vista, el oído y del tacto”⁶⁹, des d’una perspectiva antropològica pretenem contribuir a les temptatives de dilucidar la matèria social que afaïçona, invoca, traspua i acull els esperits, entitats d’energia o fenòmens paranormals.

Els mesos que vaig acompanyar la societat FPG, el meu treball de camp es va limitar a les persones integrants i als seguidors puntuals que els van acompanyar en les expedicions. Així i tot, el contacte, els seus relats i relacions van anar posant de manifest la confluència d’històries i successos que acudien al seu encontre i –a través del grup– al meu, tot revelant fils de la trama subtil, invisible o invisibilitzada, de les creences i les pràctiques, entorn dels fantasmes de la societat catalana contemporània. Agafar la punta i resseguir qualsevol dels fils, buscant informants assenyalats per ells i elles, hagués resultat un exercici tan fascinant com l’opció finalment escollida de centrar l’objecte d’estudi en l’equip. No obstant això, mitjançant les seves narracions i interpretacions, he pogut abocar-me a altres contextos imbricats en les seves activitats, dels quals la política i l’administració local, la policia i el clergat en conformen només una mostra escollida i reveladora.

67

Entitats invisibles en la gestió local

Durant les entrevistes, les dones i homes del grup van posar èmfasi en la normalitat de llurs vides, tal vegada com a contrapartida a la condició *extraordinària* o *paranormal* de les activitats de FPG. En aquest sentit, tal com he explicat anteriorment, van descriure les seves ocupacions professionals i també el maneig de la informació sobre l’equip a la família i la feina. Entre les narratives, van resultar particularment significatives les de Jordi i Xavier, que van revelar relacions sorprenents de l’objecte d’estudi amb persones i espais lligats a l’administració, la política i la policia locals.

---

69. Cursives segons l’original. KARDEC, Allan (1975 [1857]). *El libro de los espíritus*. Barcelona: Studium Corporation, p. 19.

Jordi ha ocupat diferents regidories de l'Ajuntament de la població on viu amb la seva família. Explica que tant en aquest entorn com en el laboral i veïnal, és àmpliament coneguda la seva pertinença a FPG. Com a exemples d'això explica la seva participació a la Fira d'entitats i les al·lusions al tema entre col·legues de l'administració municipal.

Jordi: En la feria estoy yo ahí con mi chaleco⁷⁰, nunca me escondí de nada (...)

Lo he dicho por activa y por pasiva y he salido en la tele...

68 Sibila: ¿Y la gente del Ayuntamiento qué te dice?

Jordi: No, mucha gente... que a veces, en el pleno o así: “a lo mejor captas alguna psicofonía o así”. Y yo: “puede ser, porque fantasmas hay un montón... (risas)”. Claro que haces tus bromas, pero aquí la gente, lo sabe todo el mundo.

Sibila: ¿Y cómo se lo toman?

Jordi: Bien, hay gente que le he dicho: “Venir un día”. “¡Uy no!, ¡qué miedo!”

Encara que al seu poble els comentaris sobre les seves activitats paranormals no van transcendir massa, en una població veïna les descobertes del grup van arribar a ser acollides a la sala municipal de Plens. En aquesta localitat, va ser el mateix alcalde, company de partit polític de Jordi, qui va manifestar interès en els fets paranormals i va suggerir la investigació d'alguns edificis històrics. Aquests contactes amb les autoritats, significatius per a l'equip, van ser portats amb certa discreció per tal de no afectar negativament la imatge del poble, comenta Jordi.

Jordi: ... las investigaciones las cogemos y yo se las doy al alcalde, es decir que no... pero si encima tenemos que afectar turísticamente o vecinalmente cogemos y nos vamos.

Sibila: ¿Qué le pasas al alcalde de las investigaciones que hacéis?

Jordi: Todo. Hago una charla (...) ahí en la Sala de Plenos... un proyector,

---

70. Es refereix a l'armilla de FPG identificada amb el logotip de l'associació.

hice una charla y les pasé todo...

Sibila: ¿En la sala de plenos del Ayuntamiento?

Jordi: Sí. Vinieron como treinta personas.

Sibila: ¿Los regidores?

Jordi: Sí, los regidores, la policía, un montón de políticos. Y... son los resultados de las investigaciones. Se los pasé sin ningún problema.

Sibila: ¿Y qué les explicaste?

Jordi: Bueno, todas las investigaciones que hemos realizado, los sitios que hemos estado y los resultados que hemos obtenido y presuntas fotografías raras (...) y ¡claro!, había gente escéptica, que dijo: “estas fotografías... esto seguro que es polvo”, cuando sale el orbe. Y dije: “Pues podría ser”; “¡claro! pero entonces...”; “no, es que yo en ningún momento he dicho que tengan que creer nada. Yo lo que he dicho es que ha salido esto: polvo, fantasma, una luz, contraluz, lo que usted quiera. ¡Es lo que usted quiera!”.

Sibila: ¿Y esa charla la hiciste a iniciativa de quién?

Jordi: Del alcalde. Él me pidió.

Sibila: ¿Y por qué la pidió?

Jordi: ¡Uh!, porque le encanta esto...

(...)

Sibila: ¿Y él nunca te ha pedido para ir a las investigaciones?

Jordi: Yo le he dicho que venga y me ha dicho: “No, no, yo no. Yo soy muy cagón”, me dice.

Xavier, al seu torn, vinculat també a l'administració local com a treballador d'un museu, confirma que l'alcalde “està encantat” que investiguin. Explica que és molt fàcil parlar amb ell, que “no és un que es tanca en banda” i deixa marge per fer coses. Si bé no tots els membres de l'equip el coneixen personalment, el seu interès en les activitats paranormals té una valoració alta en el col·lectiu.

De la mateixa manera, funcionaris d'altres dependències públiques s'han acostat al grup per compartir experiències estranyes relacionades amb els seus contextos laborals. Comentant la presentació a la Sala de Plens de l'Ajuntament, Jordi explica:

Incluso luego la policía, que son las personas que les han ocurrido más fenómenos, decían “¡Ostia! ¡Yo recuerdo que me pasó esto! Tendrías que ir allí que nos pasó esto. (...) ¡Claro!, porque la policía es la primera que da la cara cuando hay un problema ¿no? Y nos decían: “¡Ostia!, ¡ir allí!”

Tot i que més tard es van fer cordials, els contactes amb la policia van començar amb un malentès durant una expedició nocturna.

70

Jordi: ... Un día un vecino denunció que había luces en el Hospital. Vinieron los mossos con la policía, armados, iarma en mano! Y les dijeron: ¡no, no si tenemos permiso! Y luego se involucraron con nosotros ¿no?

Sibila: ¿Y se quedaron?

Jordi: Y se quedaron un ratito ¿no? Pero ¡claro! a partir de ese día, cada día que íbamos, vamos a la policía a avisar... ya somos colegas todos.

Convivents amb la comunitat a la qual pertanyen, integrants de la classe política i del funcionariat local no se sostrauen a l'atracció que exerceixen relats del passat i del present sobre esperits i fenòmens paranormals. En aquest sentit, es pot apuntar breument l'antecedent de les esteses activitats espiritistes a Espanya i a Catalunya, entre finals del XIX i principis del XX, que van tenir un ampli seguiment entre comerciants i classes populars, però que també van comptar amb la participació de personalitats destacades de la ciència i la política⁷¹. Per un altre costat, homes i dones que desenvolupen tasques en l'administració i en el govern local, comparteixen esporàdicament espais grans, edificis “amb història” i ombrívols, recoberts de significats construïts per la comunitat, que impregnen les parets i molts dels objectes que contenen. Alguns dels llocs inspeccionats pel grup allotgen actualment oficines en els mateixos espais que van donar cabuda a històries de patiment, associades amb morts, malalties, guerres o injustícies. En aquest sentit, memòries heterodoxes del passat i fantasmes de materialitat ambigua recorren al suport tangible que donen objectes

---

71. Entre altres polítics, Lluís Companys i Humbert Torres i Barberà. Vegeu: HORTA, Gerard (2004). *Cos i revolució. L'espiritisme català o les paradoxes de la modernitat*. Barcelona: Edicions de 1984; GRAUS, Andrea (2014). “La ciencia del médium. Las investigaciones psíquicas en España (1888 – 1931)”. Tesis doctoral. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

i edificis per relacionar-se amb el món material⁷² del present. Tanmateix, com explicava Jordi, no és inusual que les activitats desenvolupades per membres de la policia, freqüentment nocturnes i en llocs solitaris, comportin situacions de característiques incomprensibles.

Jordi: Había dos agentes que nos explicaron... pues que un día llamaron a la policía, la seguridad privada: que el órgano de la iglesia estaba tocando (...) Y cajas que se movían, puertas que se abrían y dicen que un día fueron y estaban en la puerta. ¡Blancos! (*els treballadors de la seguretat privada*). “Nosotros no entramos aquí” (*van dir*).

71

Jordi explica que, ja al corrent de les seves activitats, no és estrany que els policies s'interessin en les troballes paranormals de l'equip quan coincideixen pel poble o quan van a la comissaria per avisar de la ubicació dels experiments. També a Xavier li han arribat històries dels policies municipals en un altre edifici històric que actualment allotja oficines públiques.

Xavier: El tema dels llums a l'últim pis s'engegaven sense que hi hagués ningú (...) Així, els veïns de davant; allà a les 12 de la nit, que saps que no hi ha ningú, i els llums engegats, i això que arriben a avisar als municipals, “escolta que hi ha llum aquí dalt” i van els municipals i no hi ha llum. I lo bo del cas és que allà dalt no hi han fluorescents... És a dir, (*riu*) hi ha l'aparato però sense el fluorescent; no es pot engegar físicament (*riem*).

Sibila: I què deien ells?

Xavier: Bueno, “mira, el fantasma que ha tornat a engegar el llum (...)”, o molts cops m'ho deien, que sortien, fotien fora, sabien que havien tancat els llums, a l'aixecar el cap: el llum engegat!

En relació amb aquestes narratives, en una investigació feta a Salto (Uruguai) durant l'any 2014, vaig tenir ocasió d'entrevistar quinze policies que descrivi-

---

72. LADWIG, Patrice (2012). “Ontology, materiality and spectral traces: methodological thoughts on studying Lao Buddhist festivals for ghosts and ancestral spirits”. *Anthropological Theory* 12 (4), pp. 427-447, DOI: 10.1177/1463499612471933

en experiències inexplicables ocorregudes durant l'acompliment de les seves tasques: aparicions, audicions, possessions demoníiques, llums estranys, criatures monstruoses... Un dels meus informants tenia clar que els policies s'enfronten a aquestes coses perquè estan al límit entre la vida i la mort. Un altre policia, amb fama de “dur” entre els seus companys, em va explicar com li havia afectat durant mesos l'enfrontament amb una dona embarassada que, segons l'opinió de familiars i veïns, presentava totes les traces d'estar endimoniada. Una vegada i altra em contava la història fil per randa, analitzant-la, en un intent desesperat per desxifrar les claus d'aquell malson que escapava a les lògiques dels equips policials.

En aquest sentit, possessions, apareguts i esdeveniments paranormals tenen la potestat d'invocar qüestions arraconades als marges de la comunitat, posant de manifest el revers de l'estructura social. En contextos diferents, dos informants em van advertir dels perills de tractar amb els esperits. Determinades persones –explicaven– poden atraure certes entitats obscures o confoses que s'alimenten de llur energia i, eventualment, s'apoderen del seu cos⁷³. A més del tracte quotidià amb despulles humanes, sang i violència, els mateixos policies –explica Joan Uribe, antropòleg que havia estat mosso d'esquadra–, són estigmatitzats uniformats, sovint transeünts de passadissos ombrívols, que tendeixen a atraure i enganxar el costat sòrdid, obscur i demonitzat de la societat⁷⁴, aquell que moltes vegades configura territoris apropiats per a fantasmes i criatures del llindar.

El clergat i els infants

Un tema recurrent en les narratives de FPG són les referències a l'Església, als monjos, a les monges i al seu entorn. Per una banda, aquestes al·lusions es lliguen amb les idees més o menys compartides sobre el paper de la institució

---

73. L'any 2013, una informant de Girona em va fer saber els perills en què incorrien els que contactaven amb els esperits. Em va explicar el cas d'una senyora que estava malalta perquè es negava a deixar marxar l'esperit del seu fill difunt. Les entitats confoses miren “d'enganxar-se” a persones vives per alimentar-se de la seva llum i energia, va afirmar la dona. Juan, un informant de Salto (Uruguai) entrevistat l'any 2014, havia trobat una explicació satisfactòria per a les tendències suïcides que l'havien envait uns anys enrere. Analitzant la situació, va arribar a considerar que el causant d'aquestes idees havia estat l'esperit d'un suïcida, que l'hauria posseït temporalment quan Juan passava pel lloc on l'home s'havia llevat la vida.

74. URIBE, Joan (2011). *El costat fosc: diari de camp d'un cotxe patrulla dels Mossos d'Esquadra*. Valls: Cossetània.

religiosa pel que fa a les temàtiques que els preocupen. Per l'altra, es relacionen amb algunes de les localitzacions recents dels experiments: l'antic Monestir de monjos, actualment usat per a activitats culturals, i dos edificis gestionats per congregacions religioses femenines en el passat: l'Hospital, ara en procés de rehabilitació, i una Residència⁷⁵, abans destinada a la cura de persones malaltes, que en el moment present acull oficines municipals.

En el Monestir, molt sovint els relats i les activitats del grup remetent als seus antics residents. Per exemple, la sala de l'experiència d'aïllament descrita en pàgines anteriors fou escollida en funció dels usos que l'espai havia tingut en el passat.

73

Xavier: ...allà lo que es diu, perquè ens ho han dit els capellans que han passat per aquí, els capellans vells, lo que es comentava és que això era com una mena de presó, molt entre cometes, o una sala de càstig. Els castigaven allà als monjos que no s'havien portat bé. Tenien la finestra per poder seguir la missa (...) perquè no quedessin sense missa...

Els clergues es fan presents en les trames argumentals de les sessions de preguntes o en respostes suggerides pel pèndol, en diàlegs que es refereixen a la seva presència, i fins i tot a càstigs i possibles sentiments de culpa relacionats amb dubtoses accions fetes en vida. D'alguna manera, la visió d'un monjo a l'escala, descrita en apartats anteriors, confirma a l'equip la presència d'esperits de religiosos rondant les estances monacals.

També són reveladors els relats sobre l'Hospital i la Residència localitzats en un poble empordanès. Segons les informacions del grup, circulen diverses narracions entorn del tancament de l'antic Hospital. Mentre que algunes versions expliquen que l'edifici es va deixar d'utilitzar com a tal degut a l'antiguitat de les seves instal·lacions, altres afirmen que "las últimas monjas que vivieron allí se fueron porque veían sombras. Habían vivido cosas inexplicables"⁷⁶.

---

75. Com en els casos de l'Hospital i del Monestir, a partir d'aquí utilitzaré Residència, en majúscula, per denominar aquest edifici.

76. Silvia.

Josep: Bueno, el alcalde se puso en contacto con Jordi y le dijo: “mira vosotros que lleváis este tema y os veo serios... es que en el Hospital ha pasado esto y las monjas tuvieron que dejarlo por las posibles sombras”.

Sibila: ¿Las monjas le dijeron al alcalde que veían sombras?

Josep: ...que ya no podían estar ahí.

Silvia explica el relat d'una infermera que havia treballat a l'Hospital i els va explicar el que havia vist a l'hora de tancament del servei.

74

...porque al final de los años el Hospital fue un asilo y al trasladar... tuvieron que trasladar a los ancianos y a los enfermos que habían allí, terminales. Pues, vinieron enfermeros de fuera a ayudar ¿vale? Pues había enfermeros... los enfermeros se desmayaban. Había enfermeros, que había lugares del Hospital que no podían entrar porque les sangraba la nariz. Diu que va ser bestial!

Llits, matalassos, cadires, guants d'un sol ús, caixes de medicaments, noms de pacients a les portes, imatges religioses, en qualitat d'objectes que suporten desconegudes memòries personals, reforcen potser aquesta imatge de sortida precipitada o, almenys, poc preparada d'un edifici de dolorosa biografia. Homes i dones del grup descriuen l'Hospital com el lloc on han experimentat una major quantitat de fenòmens paranormals. La relació d'aquest edifici amb la malaltia i la mort proporciona una liminaritat inherent a l'edifici⁷⁷ que comparteix amb el local de la Residència. Segons Xavier, aquest darrer també “era un edifici on hi anaven els terminals a morir. Les monges els cuidaven”. Les veus gravades en el lloc semblen confirmar a Josep i Dar'ya aquestes idees.

Josep: No hubo mucha actividad, pero hubo una psicofonía impresionante que ya te hace pensar. Claro, ahí se dedicaban, eran monjas que se dedicaban a los pacientes. A velar...

Dar'ya: A velar...

---

77. Respecte a la relació entre fenòmens paranormals, malaltia i mort, vegeu en aquest llibre el capítol referit a l'Hospital del Tòrax de Terrassa.

Josep: A velar a los muertos. Y una de las psicofonías que registramos ahí: “alguien...” ¿cómo era?

Dar'ya: “Alguien se dedica a la muerte”.

Sibila: ¿En castellano o en catalán?

Josep: En castellano: alguien se dedica a la muerte. A quién se refería ¿a nosotros?

Dar'ya: (*Parlant molt a poc a poc, imitant la psicofonia*) Al-guien-se-dedi-ca-a-la-muerteee.

Josep: ¿A quién se refiere? ¿a nosotros o a las monjas que estaban ahí? Y eso te da qué pensar...

75

En més d'una ocasió, persones de l'equip van comentar que algunes portes de l'Hospital només poden obrir-se des de fora, posant de manifest presumpcions sobre retencions, tancaments o accions en contra de la voluntat dels interns i internes. De manera similar, a l'edifici que va allotjar la Residència, alguns relats recollits per Xavier entre funcionaris que treballen actualment a l'edifici, es refereixen també a portes que s'obren o es tanquen aleatòriament.

Xavier: (...) un dia que volien entrar en una sala i el noi havia obert amb la clau. Van entrar, van tornar a sortir i quan van voler tornar a entrar passaven ... No hi havia la clau passada però ells apretaven i no podien obrir la porta de cap manera, com si algú des de darrere els estirés. I van estar una estona així i els havia semblat que passava alguna ombra per allà davant. I després ja la van desencallar, van entrar per un altre costat, però va ser un moment que van ser-hi allà, doncs... hi van tenir una mica de tensió.

Les parets de les construccions religioses funcionen com a membranes osmòtiques que permeten el pas d'algunes molècules i impedeixen l'entrada o la sortida d'altres. En l'imaginari popular, aquesta suposada impermeabilitat dels edificis als quals es fa difícil entrar, però d'on tampoc no és fàcil evadir-se, genera dubtes sobre qui els habita i sobre el que succeeix a l'interior a resguard de les mirades de la comunitat. Potser l'Hospital i la Residència despertaran sospites a l'entorn relacionades amb possibles retencions i aïllaments de pacients o, en tot cas, a situacions crítiques de les quals no sempre se surt amb

vida. Juntament amb aquestes possibles idees sobre les condicions de les persones internes, morts considerades injustes en raó de l'edat, les condicions de la cura o del patiment que comporta la malaltia, podrien associar-se amb la permanència de persistents esperits de difunts en el lloc en què van traspasar.

76 D'altra banda, les al·lusions a infants, identificades com un tòpic repetit en el relats del grup, van adquirir rellevància en els edificis religiosos, per les possibles implicacions que la seva presència podria tenir en aquests llocs. A partir d'experiències pròpies i de les narratives recollides, els membres de FPG descriuen en diferents localitzacions nens i nenes que, des de la societat dels vius, perceben familiars difunts, actuen com a mediadors o bé obren canals de comunicació entre un món i l'altre, fins i tot en estat fetal⁷⁸. Així mateix, amb certa recurrència els experiments a diversos llocs es refereixen a esperits infantils. Mentre que alguns espectres d'infants juguen bulliciosament, riuen o canten, altres desorientats i espantats ofereixen indicis d'haver patit fets de violència o d'ignorar la seva situació d'exclusió de la comunitat en què van viure.

Els edificis religiosos no són aliens a aquest tipus d'associacions. Més amunt m'he referit a unes rialles infantils que els integrants del grup van sentir en directe al Monestir. Xavier relaciona aquestes rialles despreocupades amb una etapa de la vida de l'edifici, en què possiblement hauria estatjat famílies de guàrdies civils. A l'Hospital i la Residència, els rastres fantasmals de nens i nenes reben un altre tipus d'interpretacions.

Silvia: Pues... cuando me estaba cambiando los zapatos, oí una niña, con este oído, no con éste, que tataraba una canción (...) y un acompañante que venía con nosotros que estaba justo detrás de mí... nos miramos y me dijo: “¿has oído a la niña?” Dic: “Es lo que iba a decir yo; ¿has oído a la niña?” Éste fue el primer fenómeno paranormal...

Silvia explica la seva sorpresa davant la facilitat del primer senyal sorgit a l'antic Hospital de les monges, quan l'equip acabava d'arribar. M'explica que normalment “no es tan fácil conectar, ¿sabes? Pero allí... ¡a la primera!” Poste-

---

78. Sobre aquest tema, Silvia explica l'experiència d'una dona, amiga seva, que quan va quedar embarassada “va començar a veure més gent del que era normal”.

riorment, es refereix també a la intervenció d'una sensitiva, algunes sessions més tard, que confirma la presència d'infants entre els esperits de l'Hospital.

Y ella nos cuenta todo lo que ve, sin nosotros decirle nada. En este caso del Hospital, cuando ella vino, al cabo de cuatro meses de nosotros ir, lo primero que vio en la escalera en donde yo oí a la niña, vio a una niña y a un niño.

Sens dubte, l'emergència de desorientats o justiciers fantasmes infantils relacionats amb "males morts", lloc comú de moltes llegendes, relats i pel·lícules⁷⁹, incorpora inquietuds socials rellevants lligades a la defunció de criatures com un dels casos més paradigmàtics de la mort inesperada i fora de temps. Junt amb aquest lloc freqüent, en l'estudi realitzat, l'aparició d'infants incorporis en edificis eclesials sembla suggerir l'execució de censurables accions en el passat. En aquesta línia es va referir una persona del grup a alguns dels descobriments a la Residència i a l'Hospital.

77

Se ve que (la Residència) era un lugar donde... había sido escuela de niños pequeños y lo llevaban las monjas ¿vale? Y bueno, se dice que las monjas enterraban a los niños detrás. Igual que en el Hospital: lo que averiguamos preguntando a través del Facebook, siempre si... dando la opción de que no sabemos si realmente es verdad o no la respuesta del péndulo, porque no tenemos manera de comprobarlo. Los niños estaban allí y nos dijeron que eran hijos de una monja...de monjas diferentes y que a la edad de 7 u 8 años los habían matado.

(...)

...A ver, los niños lo que nos dijeron a través del péndulo, no a mí, a la sensitiva, que eran hijos de diferentes monjas. Y que habían vivido toda su vida dentro del Hospital y las monjas mismas los sacrificaron, però no van

---

79. Entre altres pel·lícules, per exemple, *Los otros*, *El orfanato* i *Al final de la escalera*. AMENÁBAR, Alejandro (director), (2001). *Los otros* [Pel·lícula]. Espanya- Estats Units: Cruise-Wagner Productions, Sogecine, Las Producciones del Escorpión.; BAYONA, Juan Antonio (director), (2007). *El orfanato*. [Pel·lícula]. Espanya. Rodar y rodar; MEDAK, Peter (director), (1980). *Al final de la escalera*. [Pel·lícula]. Canadà: Universal Pictures.

patir. Els hi vam preguntar que hacían allí. Y volvían porque había una de las monjas, de la última época que vivieron allí, que los veía...

És inevitable establir lligams entre les narracions de l'equip i nombroses històries populars sobre exhibicions de mòmies de religioses i d'infants, sotretes dels convents durant els actes anticlericals del 36, que van contribuir a la promoció d'un imaginari contrari al clergat, imprès en la memòria de molts homes i dones de Catalunya. En aquest aspecte, resulta revelador el testimoni d'una dona de la meva família, en les seves memòries personals de la guerra i la postguerra:

78

Un día, al entrar en casa tía Carmen, alborotada por la noticia que resultaba “nueva”, contaba que en el Paseo de San Juan habían destruido el interior de un convento de monjas clarisas, y del cementerio, sacado los ataúdes y, destapados, habían sido expuestas las momias en la calle, reclinadas de pie en la pared, una al lado de la otra, para que tal y como estaban en la “caja” fueran vistas. Siguió contando que acudía mucha gente a verlo. “¿Vamos Anita?” Mi padre, oyendo toda esta explicación les decía: “No ir”. Pero al final se fueron las dos. Comentarios al regreso de Anita y Carmen: eran muchos los ataúdes expuestos, algunas momias con la ropa todavía bien conservada, otras con el pelo, las uñas, algunas totalmente esqueletos. En general, según el tiempo de su muerte era su estado. También había unos bultos de ropa atados sin ver su interior. Vigilando la “exposición” unos hombres armados se movían de un lado para otro, dirigiéndose a los que por allí pasaban. Les gritaban: “¡Estos bultos son restos de recién nacidos que estas putas parían y después mataban!” Esto me quedó en la memoria por oírlo contar terminada la guerra⁸⁰.

Associades a les bruixes, diverses narratives populars asseguraven que les monges parien i, en alguns casos, assassinaven les criatures per ocultar el pecat o per a la consumació d'obscurs sacrificis rituals⁸¹. En aquest sentit, no

---

80. GUILLÉN, María (2014). “Recuerdos”. Memòries no publicades. Banyoles.

81. DELGADO, Manuel (1993). *Las palabras de otro hombre*. Barcelona: Muchnik. PADULLÉS, Jofre; DELGADO, Manuel

només les monges sinó també la clerecia en general, explica Manuel Delgado, ha estat un focus predilecte en l'adjudicació de diversos desordres, entre els quals la sexualitat resulta una infracció escandalosa que, amb freqüència, es relaciona amb altres activitats reprovables, incloent-hi fets de maltractament i de violència.

Los conventos de monjas son abundantemente empleados para servir de sórdido escenario a historias siempre escabrosas para posesiones divinas o diabólicas, tras de las cuales se esconden el desequilibrio, la histeria o la represión sexual de las enclaustradas, lesbianismo, orgías indescriptibles, nacimientos indeseados, abortos o infanticidios, tormentos sádicos, prostitución y un amplio espectro de indecencias...⁸²

79

Junt amb aquestes idees vinculades a la moralitat i a la sexualitat, les mentides i l'ocultació de l'Església respecte a la recerca de coneixements relacionats amb la mort i els espais sagrats és un altre dels tòpics recurrents en l'àmbit del misteri, al que faré referència en propers apartats.

És així que el grup vehicula dubtes i incerteses que romanen en estat latent i ocasionalment sorgeixen com a afloraments fantasmals de les qüestions ocultes o pendants –en les comunitats de pertinença i, també, en una comunitat virtual més àmplia– d'una institució que, al mateix temps que pretenia exercir un ferri control sobre cossos i ànimes, s'evidenciava manifestament incapaç de complir aquesta tasca quan es tractava dels seus integrants.

A través dels homes i les dones experimentadors, veus i ombres del llinar visibilitzen històries impregnades en la memòria col·lectiva amb la petjada de la injustícia, el sofriment o els deutes que van pretendre aixoplugar-se en edificis religiosos d'osmòtiques parets.

---

i LEÓN, Maria (2013). Iconoclastia i anticlericalisme. Violència religiosa a la Catalunya contemporània. Barcelona: Pol-len.

82. L'autor també ens recorda que els fets de violència perpetrats contra els homes i dones de l'estament religiós no es van realitzar perquè l'Església representés l'ordre establert sinó perquè el deixava de representar eficaçment. DELGADO, Manuel (1991). "El celibato y el control de la sexualidad del clero". Fragment de "Carne y ceremonias", capítol inèdit de "Algunas claves culturales del anticlericalismo en la España contemporánea". Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.

Fer visible l'invisible. Interpretacions i motivacions

Yo creo que hay algo más. No te puedo decir qué, porque no lo sé. Dile Dios, dile ánima, dile alma, dile espíritu, di energía, di lo que quieras... pero hay algo más (Jordi).

80 El seguiment de Societat FPG va posar en evidència idees, més o menys compartides, sobre les motivacions implicades en l'experimentació paranormal i també de les interpretacions amb què s'integren aquest tipus d'experiències. Una part d'aquestes representacions tenen el seu origen en vivències i en idees familiars –trajectòries vitals a què m'he referit més amunt– vinculades als processos de socialització de cada persona. Per altre costat, juntament amb les idees culturals de les famílies i de les comunitats a què pertanyen, la pràctica del grup aporta als seus integrants motivacions i interpretacions que apareixen imbricades entre elles i retroalimenten accions i narratives.

L'origen de les veus i les ombres

El treball en el col·lectiu, durant més de cinc anys, ha aportat experiències i reflexions als homes i dones de FPG, útils per valorar les teories circulants, en l'àmbit del misteri, sobre l'origen de les psicofonies, els orbes, les visions i altres fenòmens identificats amb l'etiqueta de paranormals. En el transcurs de les entrevistes i conversacions, unes i altres analitzen diverses possibilitats.

Josep: También está la teoría de sonido. Según los técnicos de sonido, los que hacen maquetación y graban discos, el sonido no puede estar más de 20 segundos o 30 como mucho rebotando en el aire. Tú, cuando lanzas un chillido al aire rebota, puede rebotar, pero en 30 segundos se va. La teoría esta de las supuestas voces de niños no podría ser un eco atrapado, un eco del pasado porque se pierde. Eso tiene que ser que... que te contesten de otra dimensión o no sé...

Algunes persones de l'equip refereixen els comentaris d'un tècnic de so sobre les gravacions de psicofonies. Segons la seva opinió, les psicofonies sem-

blaven tenir les mateixes característiques de so ambient que les veus d'aquells que es trobaven portant a terme els experiments. És així que, com a resultat de les seves activitats i indagacions, l'explicació relacionada amb "impregnacions" –que atribueix les psicofonies a les reproduccions de sons del passat– no els convenç gaire. A Josep, l'opinió del tècnic li ofereix indicis de l'existència d'altres dimensions. A Silvia, aquestes consideracions li fan pensar "que están allí y no los vemos".

D'altra banda, sospesen en les seves explicacions i pràctiques les teories parapsicològiques –àmpliament desenvolupades en l'estudi dels fenòmens paranormals– que enllacen aquestes experiències amb potencialitats desconegudes de la ment.

81

Silvia: ...yo creo que puede ser que una parte de los fenómenos paranormales sean producidos por nuestra mente, el poder de nuestra mente. Una parte ¿eh? Yo creo que sobre todo los poltergeist ¿no?, el movimiento de objetos.

Sibila: ¿Hay alguno de los casos en que tú creas que el tema va por ahí?

Silvia: No. No nos hemos encontrado nunca con un poltergeist.

Sibila: ¿A qué llamas poltergeist?

Silvia: Le llamaría por ejemplo a golpes en las paredes, cristales de espejos que se rompen, a objetos que salen volando, dentro de una familia ¿eh? Porque los poltergeist nunca pasan en lugares abandonados (...) Pues, los poltergeist están producidos por una situación familiar crítica, un estado depresivo de alguien, un histerismo de alguien de la familia, unas emociones guardadas ¿vale?, unos sentimientos. Yo diría que el poltergeist es una proyección de las emociones. A ver... una proyección del miedo reprimido, de... ¿sabes?, pero nosotros nunca nos hemos encontrado.

Xavier tampoc no descarta que la ment "jugui males passades" i aporta reflexions pròpies relatives a potencials capacitats connectives de la ment.

Xavier: Un grup de persones juntes pensen juntament una cosa i passa aquella cosa. Quan estàs en una festa, per què hi ha un moment que tots

ballen exactament igual? (...) Què passa? Que s'han interconnectat... però passen aquelles coses així col·lectives. Com ha passat a Kiev⁸³...

82 Situacions crítiques, suggestions, projecció de les pors, ments que actuen col·lectivament podrien estar en l'origen d'alguns fenòmens paranormals. Complicat però no impossible, admet l'equip. En aquest sentit, es realitzen pràctiques –per exemple, l'ouija, el pèndol o l'experiència d'aïllament comentada abans– en les quals diferents possibilitats i facultats mentals són valorades i posades a prova. Tampoc en aquesta línia de treball, considera el grup, els experiments han aportat dades rellevants o significatives.

Altrament, la relació amb el passat és important. Els llocs de les investigacions són escollits per la seva història i les notícies disponibles sobre persones i successos proporcionen informació per a les sessions.

Xavier:...Si estem al Monestir faré preguntes relacionades amb la història del Monestir. De vegades sí que deixes anar aquestes preguntes més genèriques: Has vist la llum? Necessites ajuda? Aquestes així sempre les fas sortir, però normalment jo intento preguntar coses del lloc. Si és al Monestir, doncs puc preguntar des de l'època dels romans fins ara. Si hi ha hagut Guerra Civil pregunto per la Guerra Civil, pels monjos, puc preguntar per un abat, si hi han hagut presoners (...) Aviam, i jo ho faig perquè conec la història.

A més, aquelles percepcions que podrien suggerir respostes, sovint són interpretades en funció dels coneixements històrics disponibles.

Xavier: Per exemple, vam anar a l'Hospital i la Silvia va sentir aquelles nenes. I dic: raro que hi hagin nenes perquè aquí sempre va ser un geriàtric i un hospital. No van entrar nenes aquí i d'això. Clar, després fem la investigació històrica i sí que vaig trobar que precisament quan es va a inaugurar l'edifici, el primer any allà es va fer un curs de nenes. Dic: vale!, ara tinc una

---

83. Es refereix a les manifestacions i disturbis ocorreguts a Kiev el febrer de 2014.

explicació de perquè va sortir la nena.

(...)

Però una cosa... o sigui: el so té lògica amb el lloc (...) A veure, primer potser miro a veure si té una lògica que es relaciona amb el lloc. Si té una lògica, bueno, estudiem a veure què d'això. Si no té cap relació i són coses inconnexes després jo casi descarto la psicofonia. Estan allà però no li dono un valor. No sé com dir-t'ho.

El significat adjudicat a la història dels llocs, d'alguna manera abona les observacions realitzades durant el seguiment de l'equip. Tot i que els seus integrants expliciten dubtes –no descarten del tot altres teories explicatives– i els discursos estructurats⁸⁴ són cautelosos en aquest aspecte, l'observació suggereix cert consens sobre la relació entre morts i fenòmens paranormals.

83

Participants de les esteses representacions sobre la mort predominants en la comunitat d'origen, els homes i dones del grup comparteixen idees sobre la liminaritat de determinats difunts retinguts en àrees de transició. En la cultura cristiana aquests espais s'associaven tradicionalment al Purgatori, un lloc intermedi a mig camí entre el Paradís i l'Infern des d'on retornaven els morts per sol·licitar misses i rogatives a favor de llur salvació⁸⁵. Les dimensions transitòries, on les àimes paguen, reclamen els seus deutes i ajuden els vius no han desaparegut, sinó que han renovat la morfologia i les cartografies. Reeditats en les narratives de les noves espiritualitats, fantasmes, apareguts i entitats del més enllà segueixen vinculats als espais interestructurals, susceptibles de permetre ocasionalment el diàleg i el vagareig entre dimensions complexes, que han substituït els antics territoris de la geografia espiritual.

És així que la perspectiva de les àimes que tornen dota de sentit determinades pràctiques i preguntes significatives de FPG –“Has vist la llum? Et podem

84. A partir de l'experiència adquirida en entrevistes atorgades a mitjans de comunicació, FPG ha anat construint discursos *prudents* respecte de les seves creences i interpretacions, amb l'objectiu de mantenir la imatge de serietat i de fiabilitat del treball realitzat.

85. Com és ben sabut, el Purgatori va ser útil no només per promoure la mobilització dels fidels i imposar normes morals a pobres i rics, sinó també per enriquir les arques de l'Església a compte del tràfic d'indulgències, denunciat posteriorment per Luter i la Reforma. Sobre l'origen i l'evolució del Purgatori vegeu: CUCHET, Guillaume (2005). *Le crépuscule du purgatoire*. París: Armand Colin; LE GOFF, Jacques (1985[1924]). *El nacimiento del purgatorio*. Madrid: Taurus; i SCHMITT, Jean-Claude (1994). *Les revenants. Les vivants et les morts dans la société médiévale*. París: Gallimard.

ajudar?”— que refereixen inquietuds inherents a la incertesa sobre la destinació de les criatures que vaguen entre un món i l'altre. Males morts, rituals funeraris incomplets, deutes pendents, enganxament a la vida terrenal... pertorben la pau i suspenen la “normal” integració dels difunts a la comunitat d'acollida definitiva. En aquesta mateixa línia, per exemple, algunes persones del grup es refereixen a les psicofonies interpretades com a angoixants veus infantils i adultes que denoten desorientació o demanen ajuda. Per altre costat, més d'una vegada han fet esment, com a contrapunt o tal vegada consol, de l'encoratjadora resposta obtinguda en una tomba megalítica.

84

Dar'ya: Preguntamos un día en un cementerio de esos antiguos...

Josep: Un dolmen.

(...)

Dar'ya: Y bueno grabamos... que tú le preguntaste “¿qué es la vida?”, iah, no!, “¿qué es la muerte?”

Josep: La paaaazzz.

Dar'ya: La paaaazzz.

Josep: Pero lo dijo...

Dar'ya: Pero es que lo dijo como no sé... disfrutando...la paaaazzz

Josep: Disfrutando.

Dar'ya: La paz. Como si fuera, no sé, a pesar de todo...

I es refereixen també a la perspectiva esperançada d'accedir a lluminosos espais d'esperits, tradicionalment associats amb la salvació cristiana i ara renovats amb representacions contemporànies.

Sibila: Cuando tú preguntas si has visto la luz —que el otro día lo preguntabas— ¿qué quieres decir con esto?

Dar'ya: Pues si habéis... no sé... la libertad ¿no? Pues no sé...

Josep: Yo creo que lo preguntas, no sé digo yo, ¿eh?, lo preguntas porque cuando mueres...

Dar'ya: Sí.

Josep: ... si es verdad que está el túnel ese, que se llega al final del túnel y ves la luz. Hablan que las ECM, las experiencias cercanas a la muerte,

pasas a un estado, que no sé si lo produce el cerebro, que ves como un túnel y una luz.

Malgrat la negació que sembla existir en les societats occidentals contemporànies tocant a la relació entre vius i morts, els homes i les dones de FPG pregunten i es pregunten sobre el destí i la situació dels éssers als quals la comunitat es resisteix a perdre, davant la circumstància de la mort.

Josep: También normalmente, no sé si me equivoco, pero normalmente siempre preguntamos, por ejemplo. ¿Estás en paz?, ¿qué es la muerte?, ¿dolor? Y a veces suelen contestar a estas preguntas.

Dar'ya: Sí, a estas sí.

Sibila: Sobre el dolor ¿qué preguntáis?

Dar'ya: ¿Tuviste dolor? ¿Sientes dolor?

Josep: ¿Qué es la paz? ¿Qué es la muerte?

Dar'ya: Sí. Y a veces...

Josep: ¿Qué es la vida?

85

Aquestes qüestions significatives sobre el sentit de la vida i la mort, desateses per la ciència i la religió, segons els afeccionats i les afeccionades als fenòmens paranormals, s'afaiçonen com a necessitats i, al mateix temps, potser com a valuoses oportunitats per oferir arguments des dels marges de les fonts legítimes del coneixement.

Allò que no explica la ciència...

Ciència i mètode científic són conceptes freqüentment usats per les persones informants, en diversos sentits. En línia amb les idees que circulen en l'àmbit del misteri, els seus integrants mantenen actituds ambivalents respecte de la ciència, entesa com un conjunt de disciplines lligades amb mètodes d'experimentació i verificació sotmesos a controls mesurables i reconeguda com a font de saviesa legitimada. En aquest mateix sentit, convé recordar aquí algunes referències històriques de les quals, per vies directes o indirectes, beuen les investigacions contemporànies de l'àmbit paranormal. Entre altres, podem citar els intents de demostrar l'existència d'entitats incorporades mitjançant

experiments científics de l'espíritisme kardecia⁸⁶ i els nombrosos casos d'homes de ciència que a Espanya, França i Itàlia, per exemple, es van interessar en les pràctiques de la mediunitat entre finals del segle XIX i principis del XX⁸⁷. I també cal destacar els estudis sobre fenòmens psíquics i paranormals fets per la *Society for Psychical Research*⁸⁸, fundada a Londres el 1882, liderada per la Universitat de Cambridge, que van intentar desxifrar el misteri de les experiències extraordinàries amb mètodes científics.

86 Les dones i els homes de FPG, com a part d'un grup més ampli de persones aficionades al misteri, per una banda, constaten l'absència d'avenços científics respecte dels fenòmens paranormals o de les qüestions referides a la mort. Per l'altra, intenten aproximar els seus procediments de treball a aquells identificats amb els mètodes de les ciències per intentar aconseguir una major legitimitat per als seus experiments. Al mateix temps, són conscients de la dimensió marginal que tenen els coneixements i els estudis fets en el terreny dels fenòmens paranormals.

Sibila: ¿Adónde os gustaría llegar con las investigaciones?

Josep: Nosotros vamos avanzando y nuestro objetivo es conseguir pruebas para que en un futuro, lo que es a nivel científico, se puedan investigar esos fenómenos. Porque también estamos dudando de que en el siglo XXI no haya nadie capaz de... estamos enviando cohetes a la luna... de averiguar de dónde sale eso. Podría ser que alguien lo sepa; lo que pasa que "boca callada". Puede ser ¿eh? pero iostia! ¡Estamos en el siglo XXI! ¿Por qué este fenómeno se aparta de todo?, ¿nadie quiere saber nada de él? ¿Porque es la religión que lo está apartando? (...) ¡no sé! Hay robots a Marte ya... No

---

86. HORTA, Gerard (2001). *De la mística a les barricades: introducció a l'espíritisme català del XIX dins el context ocultista europeu*. Barcelona: Enciclopèdia catalana.

87. A Espanya, entre altres, el metge i premi Nobel Santiago Ramón y Cajal (1852 – 1934), el metge Manuel Otero Acevedo (1865 – 1920), l'astrònom Josep Comas i Solà (1868 – 1937), el metge i polític Humbert Torres i Barberà (1879 – 1955). A França, per exemple, l'astrònom i divulgador científic Camille Flammarion (1842 -1925) i, a Itàlia, el metge i criminòleg Cesare Lombroso (1835 – 1909) i el fisiòleg Filippo Botazzi (1867 – 1941), entre altres. Per a Ramón y Cajal vegeu: CHRISTIAN Jr., William A (2011). *El reino de Cristo en la Segunda República. Una historia silenciada*. Barcelona: Ariel. Per a la resta de referències: GRAUS, Andrea (2014). "La ciencia del médium. Las investigaciones psíquicas en España (1888 – 1931)". Tesi doctoral. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.

88. Sigmund Freud, Carl Jung, Arthur Conan Doyle, William Gladstone o William James, entre altres, van formar part d'aquesta Societat. McCORRISTINE, Shane (2010). *Spectres of the Self. Thinking about ghosts and ghost-seeing in England, 1750-1920*. Cambridge: Cambridge University Press.

lo entiendo.

Sibila: ¿Creéis que no se investiga o que no...

Dar'ya: No se quiere.

Josep: No se quiere avanzar. A lo mejor está más avanzado de lo que creemos. No quieren hablar... digo yo. No sé... A lo mejor nosotros estamos realizando un trabajo ya realizado ivete a saber! y que tiene solución o tiene explicación...

Amb tot i que el bagatge de coneixements relacionats amb la ciència acadèmica no acaba d'oferir a les persones de l'equip garanties de fiabilitat absoluta en raó d'un aparent desinterès, ineficàcia explicativa o –pitjor encara– la possible ocultació de dades sobre els fenòmens paranormals, la mort o la supervivència de l'ànima, com a membres de les generacions participants en la divulgació massiva d'avenços científics integrats com a salts qualitius de la humanitat, les seves narratives trasllueixen admiració i decepció alhora.

87

Silvia: Y yo creo que a la larga la ciencia acabará descifrando esto.

...

Jordi: A ver, tú captas a través de unos controles llamémosle científicos (...) porque nosotros no somos científicos pero yo soy un poco autodidacta y me gusta practicar el control científico, porque yo tengo una grabadora dentro de una caja de Faraday, que no la puedo afectar y capto unos ruidos. Esto significa algo. Vamos a descartarlo de alguna manera. ¿Y si hay alguna dimensión? A ver... no me estoy inventando nada. La física cuántica lo está predicando hace tiempo que hay dimensiones paralelas, universos paralelos. A lo mejor con las grabadoras, en determinadas frecuencias podemos interactuar con estas dimensiones. O en determinados... no sé aspectos medioambientales o atmosféricos...

En referència als mètodes propis, juntament amb la utilització de tecnologies que contribueixen a la impressió de legitimitat científica dels experiments, altres procediments de FPG busquen la corroboració de dades a través de les percepcions compartides. Per exemple, quan Silvia sent cantar una nena

a l'Hospital i veu un monjo a l'escala del Monestir, la primera cosa que fa és preguntar al company més proper: “¿Has oído a la niña?”, “Has vist això?” En algunes situacions, Silvia agafa la precaució de demanar a l'altre que expliqui abans que ella la percepció obtinguda, per aconseguir un major grau de seguretat sobre la seva pròpia experiència. En això, explica la mateixa informant, també les troballes de la sensitiva –sense informació prèvia disponible– són usades com a mitjà de confirmació dels resultats de l'equip.

88 Tanmateix, alguns conceptes de la física quàntica, coneguts a través del cine i de la literatura divulgativa, per exemple, proporcionen expectatives motivadores sobre el fet que els mons invisibles podrien ser no només albirats sinó també observats, mesurats i comprovats científicament⁸⁹.

Malgrat els esforços propis i de les expectatives sobre progressos científics útils per al seu camp, d'una manera semblant al que passa en altres temàtiques afins de l'àmbit del misteri⁹⁰, l'equip sap que opera en un territori de coneixements marginals, exiliats de les ciències dominants i qualificats com a “pseudociències”. Versats en la literatura que circula en aquests cercles, els seus membres reprenen des d'una perspectiva pròpia antigues discussions sobre la legitimació dels sabers.

Jordi: ...hasta que no se ponga la ciencia de golpe vamos dando palos de ciego. Un científico ha dicho esto, la medicina ha descubierto las ECM⁹¹, hay unos psiquiatras que están investigando las experiencias... “¡Ah! esto es pseudocientífico, esto no es científico”. ¡No!, ¡esto es ciencia pura y dura! Sean cuál sean los resultados porque a lo mejor los resultados no son los que uno espera (...)

...

---

89. Els conceptes dels universos paral·lels, multivers, corbatura de l'espai-temps o forats de cuc que permeten viatjar entre dimensions, se citen amb freqüència entre els aficionats als fenòmens paranormals. Pel·lícules com *Contact*, *Y tú qué sabes?* o *Interstellar*, entre altres, han contribuït a difondre algunes teories de la física quàntica. ARNTZ, William; CHASSE, Betsy i VICENTE, Mark (directors), (2004). *Y tú qué sabes?* [Pel·lícula]. Estats Units: Lord of the Wind Films. NOLAN, Christopher (director), (2014). *Interstellar* [Pel·lícula]. Estats Units: Warner Bros, Syncopy, Paramount Pictures, Legendary Pictures, Lynda Obst Productions. ZEMECKIS, Robert (director), (1997). *Contact* [Pel·lícula]. Estats Units: Warner Bros.

90. Vegeu, per exemple, la relació de la ufologia amb la ciència a: CROSS, Anne (2004). “The flexibility of scientific rhetoric: A case study of UFO researchers”. *Qualitative Sociology*, 27(1), pp. 3-34.

91. Experiències properes a la mort (“Experiencias cercanas a la muerte” en castellà a la cita original).

Silvia: También invitamos a gente que está en este mundo a compartir investigación con nosotros. Nos dan sus opiniones. Pero esto del misterio es así; no puedes afirmar nada ni comprobar nada. Así que te guardas el material y... ¡hasta la próxima! (ríalles)

A més, tot i que la consciència de la marginalitat els adverteix sobre la futilitat dels seus esforços, també l'exili forçós proveeix oportunitats flexibles i creatives per alimentar corrents de pensament *outsiders* –no sotmeses als mètodes de les ciències hegemòniques–, que compten amb milers de seguidors i seguidores en tot el món. En el terreny del misteri i els fenòmens paranormals, les pautes i els models de coneixements acceptats pel públic aficionat segueixen els seus propis esquemes.

89

Sibila: ¿Qué te gustaría conseguir con esto? ¿Adónde te gustaría llegar?

Xavier: Més que res trobar l'explicació. Trobar l'explicació de per què passa (...) Sí, almenys per a mi (...) i jo saber... mira: surten aquestes veus perquè tal cosa, i ja he trobat l'explicació. En el passat ni ningú ho ha explicat i de moment tampoc ningú dóna explicació i en el futur potser que sí sortirà l'explicació. De moment és això: seguir investigant per saber per què passa i per què en uns llocs pot passar i en uns altres no.

...

Silvia: creo que es... no sé... dar una prueba a la humanidad o dar una prueba a la gente realmente que sí, que existe otra vida. O una prueba para ti realmente que sí... la vida no se acaba aquí con la muerte.

Actualment, en el sector dels fenòmens paranormals, igual que en els cercles convencionals de la ciència, les motivacions vinculades al reconeixement, al prestigi i a l'impacte mediàtic no són absents en els experiments. Però la possibilitat de realitzar descobertes que atenguin importants demandes individuals i l'excitació de participar en la recerca d'un coneixement significatiu, per a elles mateixes i per a una comunitat àmplia i internacional, continua configurant-se com un potent al·licient per a les persones i per als grups compromesos.

...Ni la religió

A diferència de la ciència, que necessita comprovacions empíriques per legitimar-se, les religions proporcionen veritats que són objectes de fe i que, per tant, no necessiten ser corroborades. Des d'aquesta perspectiva, tot i que aparentment la religió sembla ubicar-se en un estatus de reconeixement més baix que la ciència com a font d'explicacions per al grup, no deixa d'ocupar un lloc rellevant en les seves interpretacions.

90 Amb el focus posat en el context catòlic predominant en les famílies i en la comunitat d'origen⁹², una primera aproximació a les idees religioses de l'equip indica que les institucions eclesials susciten actituds d'indiferència o de franc refús, més o menys explícites, des de representacions que suggereixen que institucions, rituals i creences conformen esferes de participació no necessàriament vinculades entre si.

Xavier: ...no hem estat mai per la religió.

Sibila: ¿No tuvisteis mucha relación con la iglesia?

Xavier: No. Alguna vegada hem anat a missa, però no.

(...)

Sibila: ¿Qué piensas de las religiones?

Xavier: Jo no tinc cap religió ni que m'agradi ni que em desagradi. No hi crec, en les religions. I com que les religions sempre han sigut tema de conflicte, la religió allà i jo aquí i ja està. No sé si és (ser) ateo o agnòstic.

(...) però en les creences jo ni crec ni no crec...

...

Jordi: ...Yo no creo en la iglesia. Creo que es una mafia que ha manipulado y sigue manipulando a las masas.

Sibila: ¿Te consideras cristiano?

Jordi: ¿Qué quieres decir? ¿Si creo en Dios?

Sibila: ¿Si te sientes cristiano?

---

92. Excepte una persona de FPG, nascuda fora de Catalunya, que prové d'una família no practicant en un context de l'Església ortodoxa.

Jordi: No. Ni cristiano, ni católico.

Sibila: ¿Y crees en Dios?

Jordi: Creo que hay algo. No sé. Dile Dios, dile energía, dile algo.

...

Sibila: ¿Tenéis creencias religiosas?

Josep: No. A ver yo tengo fe en algo, pero tampoco sé lo que es. Todo el mundo creo que tiene fe en algo, se respalda en algo en esta vida pero... no puedes definir qué es.

Sibila: ¿Tuvisteis educación religiosa?

Josep: Sí, de pequeño sí.

Sibila: ¿Colegio de monjas o de curas?

Josep: No, no, no, no. Bueno, iba a misa cada domingo. Mi madre es muy religiosa... pero no.

Sibila: ¿Y tú Dar'ya?

Dar'ya: ¡Qué va!, ¡qué va! No, no. De vez en cuando vamos a la iglesia, pero para mirar solamente. ¡Yo que sé! ¡No!

Josep: Yo creo en algo, no sé si es Dios, pero creo en algo.

Mentre que hi ha qui addueix indiferència davant del fet religiós, algunes persones de FPG descriuen creences en alguna cosa, coherents amb els corrents espirituals contemporanis en el si dels quals les idees sobre l'existència d'un Déu –freqüentment traduït en termes de física i d'energia– es desvinculen dels conceptes tradicionals d'Església i religió. Anàlogament, l'observació suggereix que pràctiques i creences presents en el grup poden circumscriure's entre els Moviments i Cultures de la Nova Espiritualitat⁹³ que, d'altra banda, ofereixen aportacions variades i flexibles a experiències místiques heterodoxes, com les relacionades amb extraterrestres o fenòmens paranormals.

I, amb tot, l'antic Purgatori de l'imaginari catòlic, en comunitats catalanes i espanyoles impregnades de la presència i el poder de l'Església durant genera-

---

93. Anna Fedele proposa aquest terme basant-se en el treball de Suzumu Shimazono. FEDELE, Anna (2008). *El camino de María Magdalena. Un recorrido antropológico por la ruta del peregrinaje de la nueva espiritualidad*. Barcelona: RBA.

cions vàries ⁹⁴, sembla continuar configurant-se com un substrat comú sobre el qual es construeixen estes idees d'estats intermedis, represos pels corrents New Age: mons paral·lels, interdimensionals on habiten els esperits que es troben a l'espera d'aconseguir la seva destinació definitiva⁹⁵.

92

Jordi: ... parece que todas las pruebas de que pueda existir algo es porque ha tenido que suceder un hecho dramático. Que luego las teorías... si no tienes nada pendiente, si te vienen a buscar los ángeles o tus seres anteriormente fallecidos, te vas plácidamente. Si tienes algo pendiente o yo que sé... dices ¿tan cruel es Dios? Si es que en realidad existe... Claro, si todos somos hijos a su semejanza y nos quiere con todo su amor...

Sibila: ¿Dónde estaría la crueldad?

Jordi: El alma que está aquí en teoría sigue aquí de una forma perpetua porque se ha suicidado, porque ha muerto y no tenía a nadie... Esto es una crueldad... esa niña, de esa cinta "On sou? Ajudeu-me!" Esto es cruel. ¿Dónde está Dios? ¿Dónde está la Iglesia? ¿Y la madre que los parió a todos? ¡Esto es cruel! El alma de una niña ahí... ¿qué ha hecho esta niña?

Junt amb altres psicofonies que es van relacionar amb les situacions dels morts, els sons gravats en una càmera de vídeo, interpretats com la veu d'una nena demanant ajuda, indueixen sospites inquietants en l'equip sobre eventuals arbitrarietats i injustícies patides en els llocs intermedis. Per un costat, tal com he comentat abans, els rastres sobre el Purgatori –successivament creat, abandonat, recuperat i desallotjat per l'Església- com un espai limi-

---

94. En una bona part d'Espanya, fins a la dècada de 1960, persistia una significativa devoció i culte a les ànimes del Purgatori o les Ànimes Beneïdes, que se centrava en les esglésies, com antic lloc d'enterrament dels morts, en el marc d'una tradició que es remunta, almenys, al segle XVII (William Christian, comunicació personal).

95. A manera d'exemple, dos antecedents de les idees que van nodrir les concepcions dels estats intermedis, entre la vida i la mort, en els corrents New Age. Emanuel Swedenborg (1688-1772), que deia comunicar-se amb els esperits i els àngels en estat hipnagògic, va descriure detalladament els llocs de destinació de les ànimes. El món dels esperits –afirmava– és un lloc entre el Cel i l'Infern, i és el primer indret on van els difunts després de la mort. Sostenia que cada ésser humà és interiorment un esperit, que la mort és un canvi d'estat i que la salvació depèn d'un mateix. SWEDENBORG, Emanuel [2002 (1758)]. *Del Cielo y del Infierno*. Madrid: Ediciones Siruela. D'altra banda, el *Libro tibetano de los muertos*, descobert per Karma Lingpa al segle XIV i que es comença a popularitzar a Occident a finals de la dècada dels 60, descriu l'estat bard post mortem, en el qual l'ànima errant es veu confrontada a la visió d'imatges plàcides o paoroses durant un estat intermedi en què es decideix el seu alliberament o, si no és possible, un nou renaixement. DELGADO, Manuel (2012). "Los mundos intermedios entre la vida y la muerte. El caso de Lost (Perdidos)" *Jornadas sobre Antropología de la muerte. Identidad, creencias y ritual*, pp. 9-31.

nar actualitzat continuen, d'alguna manera, presents en l'imaginari social. Tenir qüestions pendents, llevar-se la vida o no comptar amb el favor de les intercessions dels vius podrien mantenir els difunts en situació permanent de transeünts desorientats que van i vénen buscant la sortida. Per l'altre costat, la pèrdua de referències clares sobre el que podria constituir "una guia per a la salvació", vinculada a una espiritualitat protagonitzada per creients, podria insinuar connexions amb la desorientació dels morts, i dels vius, pel que fa als territoris del més enllà contemporani. Algunes de les interpretacions sobre els sons obtinguts són suggeridores en aquest sentit: "Com ho faig?" ... va escoltar el grup al passadís d'un museu, i en una tomba del cementiri algú semblava dir que havia de sortir d'allà.

93

Les dimensions de transició admeten, en aquest sentit, una varietat de possibilitats la geografia de les quals requereix noves cartografies i és poc clara per als seus transeünts. En un esforç explicatiu Silvia suggereix que la "gent" o les "energies" amb què contacten podrien estar en un altre món: en un món paral·lel.

Silvia: Yo tengo experiencias personales que puedo confirmar que hay una historia. ¿Quién lo ha inventado? No lo sé. ¿Es un mundo paralelo? Puede ser. ¿Es otra dimensión y estamos conectados en un hilo? Puede ser. Yo creo que hay diferentes mundos. Nosotros cuando nos morimos nos transformamos. No morimos sino que nuestra energía se transforma. Y lo que yo he vivido en estas investigaciones es como si un plástico fino nos dividiera a un mundo del otro, nos llegáramos a tocar así, nos llegamos a conectar pero existe esta película transparente que no nos deja cruzar...

(...)

Silvia: A mí lo que me gustaría saber es quién se ha inventado todo esto.

Sibila: ¿Cómo?

Silvia: ¿Quién ha creado todo esto? ¿Y para qué?

Sibila: ¿Quién se ha inventado ese mundo paralelo?

Silvia: Estos mundos. No sé cuántos habrá... porque según la gente no estamos solos ni somos los únicos. De mundos habrá un montón, pero a mí me gustaría saber quién lo ha inventado y para qué.

Malgrat el refús que el grup expressa, les seves reflexions deixen entreveure un reconeixement tàcit de certes competències que concedeixen a les institucions religioses i els seus representants, en referència als temes que els preocupen.

Silvia: Otra cosa que yo siempre he pensado: la Iglesia sabe mucho más de este tema que nosotros.

...

94

Josep: Yo creo que vamos a algún lugar. La energía no se crea ni se destruye, dicen. Pero ¿dónde? No lo sé. Ojalá pudiéramos saberlo... pero si lo supiéramos mucha gente se suicidaría antes... Se iría a otro lado. Imagínate lo que sería saber eso. Muchos abandonarían este mundo para ir a uno mejor. Por eso, a lo mejor, quieren que no se sepa, si esto lleva a eso...

Sibila: ¿Quién podría querer que no se sepa?

Josep: La Iglesia. ¡Oh!, es que sí sería un caos. Imagínate si te dicen ahora: “mira, si te vas al otro mundo, hemos descubierto que estás mejor y que no eres un cuerpo físico, pero tienes energía y flotas y no tienes dolor”. ¿Qué haría la gente? Muchos que están aquí... vagabundos, y que no tienen casa y... ¡me quito la vida! ¡Sería un caos!

Unes i altres especulen sobre possibles i ocultes intencionalitats de l'escamoteig d'un saber la difusió del qual podria generar caos i desordres socials. Des de la seva perspectiva, el manteniment del secret, relacionat amb inherents capacitats per mediar entre l'humà i el diví, permetria a les institucions religioses mantenir certs rastres de control sobre les ànimes i els cossos dels fidels. En aquesta línia, Jiménez del Oso –una referència en els cercles espanyols del misteri– a finals de la dècada dels 90 començava un dels seus programes de televisió amb abundants comentaris sobre els progressos científics, socials i tècnics de la humanitat per emfatitzar que “seguimos sin respuesta para la más inquietante y trascendental pregunta: ¿hay algo después de la muerte?” A continuació explicava:

...surgieron religiones cada vez más estructuradas, más poderosas que usaron y aún usan el destino del alma como mercancía. Infiernos atroces y eternos son imaginables por las mentes más sádicas como castigo para los infieles o los desobedientes. Y cielos llenos de sensualidad, de goce físico o de una abstracta plenitud espiritual, junto a la divinidad de turno, para aquellos que cumplieron las normas y fueron dóciles ovejas del rebaño⁹⁶.

En aquest context, no oblidem que tant l'espiritisme com els discursos científics de finals del segle XIX i principis del XX— entre altres fonts que van nodrir la inspiració de l'afició als fenòmens paranormals— havien subministrat abundants arguments en contra dels dogmes i la irracionalitat de les creences religioses com a contrapropostes a la consecució d'una societat laica i moderna. Actualment, tant des de sectors que s'adhereixen a models contemporanis d'espiritualitats “sense Déu” i “sense religió” com des dels que reivindiquen el científisme, homes i dones aficionats a l'estudi del misteri acusen l'Església, no només de continuar aferrada a un projecte excloent —si no enganyós— d'intermediació amb el sagrat, sinó també d'haver perdut l'oportunitat d'oferir respostes satisfactòries a qüestions que li són del tot pertinents.

Finalment, tornant a l'escenari de les pràctiques i creences contemporànies, així com les esglésies hegemòniques en segles anteriors havien contribuït a propagar determinades pautes relatives a les ànimes dels morts, actualment els nous imaginaris culturals⁹⁷ proporcionen pautes flexibles i creatives sobre difunts, esperits i energies, que es difonen a nivell global en publicacions, televisió i Internet, deslligades d'institucions eclesiàstiques establertes i que proporcionen nínxols d'acollida a creients i practicants.

Imatge i prestigi

En el terreny de la investigació paranormal, el diner comporta freqüentment poca fiabilitat en els resultats, afirmen els homes i dones de FPG. Per una banda, consideren l'absència de lucre com un valor afegit en la credibilitat

96. JIMÉNEZ DEL OSO, Fernando (1999 - 2000). “La otra realidad” [Programa de televisión]. Espanya: Productos de Comunicación Digital, TVV SA. www.rtvv.es

97. PRAT, Joan (Coord.) (2012). Els nous imaginaris culturals. Espiritualitats orientals, teràpies naturals i sabers esotèrics. Tarragona: Publicacions URV.

dels experiments, però per altra banda, registren beneficis no econòmics que es relacionen amb el reconeixement de la seva feina en els cercles de l'afició al misteri. En les entrevistes i converses es van referir al seguiment dels seus temes a la xarxa⁹⁸, a la important aflluència de públic en alguna conferència, als èxits més quotidians dels seus relats entre amistats i familiars i, també, a les aparicions de l'equip en alguns mitjans de comunicació, sobretot de l'àmbit català. El grup ha participat en programes de ràdio i de televisió en diverses ocasions i algunes de les seves expedicions han estat recollides per mitjans de la premsa escrita. En aquest context, encara que l'atenció de les demandes mediàtiques i el reconeixement públic que comporten motivacions importants per a FPG, les relacions amb mitjans i periodistes, no sempre fàcils, fan que les opinions dels seus integrants siguin ambivalents.

Silvia: Lo que nos hizo más rabia es que se hizo el reportaje como si fuera de ellos y esto... nos mató porque... a ver, el trabajo es nuestro, no de él. Casi no nos mencionaba, y mira que él cada vez que nos encuentra nos dice, pero no vamos a colaborar porque no...

Silvia i Jordi, per exemple, van relatar situacions que posaven de relleu les dificultats de l'equip en un ambient mediàtic que respon als seus propis interessos. Van comentar, per exemple, el programa d'una televisió autonòmica en què una presentadora, sense advertència prèvia, es va dedicar a desacreditar els experiments del grup; i també el cas d'un conegut divulgador televisiu que va presentar com a pròpies les investigacions de FPG en els seus programes. Juntament amb aquests casos incòmodes, no exempts d'aprenentatges, descriuen altres costos i canvis en els procediments habituals que exigeix el treball amb els mitjans.

Silvia: Ya sabes cómo van esta gente de la tele. Muchas horas de rodaje... Nosotros somos gente normal; no vivimos de este mundo e iban a costa nuestra.

---

98. Per exemple, Jordi explica que un dels reportatges sobre FPG, fet per una ràdio local, va tenir més de 7.000 entrades al Facebook.

...

Jordi: A raíz de que hubo un boom mediático vinieron y quisieron hacer un documental de las investigaciones que nosotros habíamos hecho. Claro, nosotros les explicamos lo que había pasado y ellos quisieron reproducir lo que nos había pasado. Pero yo siempre lo he dicho eso; he ido a la tele y lo he dicho. El documental es una mani... es una reproducción, no es real (...) No era serio, porque tú no ibas a hacer tus investigaciones, ibas a hacer una película...

97

I, no obstant això, malgrat les incidències i els conflictes, els homes i dones de l'equip són conscients que les estratègies de difusió i cura de la imatge contribueixen a mantenir el reconeixement del col·lectiu en el sector i, a més, a facilitar la realització d'experiments en espais físics on habitualment no és fàcil accedir. És així que, de manera semblant a altres equips de *ghost hunters*, usen vestimenta identificada amb la marca del grup, cuiden l'autoria dels materials produïts, sostenen amb recursos propis una pàgina web atractiva i mantenen una activitat intensa a les xarxes socials.

També, en un àmbit en què l'acceptació de la possibilitat d'allò extraordinari requereix experiències pròpies o experiències apropiades d'altri –vicàries– el prestigi té una relació directa amb la credibilitat de les narratives. Tanmateix, els reconeixements aconseguits juguen un paper destacat en la persistència d'unes motivacions per continuar en una activitat que gaudeix de cert èxit en el mercat de consum especialitzat, però que viu i es retroalimenta en els marges del coneixement legítimat.

Silvia: Es que no sé si vamos a conseguir algo. Porque a veces... incluso tienes siempre algún día que piensas “¿qué estoy haciendo?, no llego a nada yo...”

A partir de la relació esforç/benefici i de la utilitat per als objectius perseguits, la notorietat assolida sembla configurar-se com un valor afegit, més important per a unes persones que per a altres. Tot i així, possiblement les aparicions en els mitjans de comunicació i la interacció amb els seguidors i seguidores, han

jugat un paper rellevant en la continuïtat i persistència del grup, durant una temporada relativament llarga, en un context en què els dubtes solen ser freqüents i les certeses escasses. En aquest sentit, els èxits personals i col·lectius, relacionats amb petites victòries que suposen reconeixement o prestigi, no poden segregarse d'altres qüestions significatives que es troben darrere de les pràctiques i creences dels homes i dones experimentadors.

Mysterium tremendum et fascinans

98 Els llindars i portes d'entrada als espais en què habiten éssers invisibles involucren sensacions excitants d'atracció i de perill que les persones de FPG expressen en diversos sentits. L'abril de 2014, Jordi narra un somni que havia tingut pocs dies abans. M'explica que el grup entrava a una casa abandonada per fer una investigació i "un ens" els feia mal, fins i tot físic. Els va fer saltar enlaire i ho passaven molt malament, recorda una mica preocupat. Silvia, per la seva banda, explica dues experiències relacionades amb la por.

Silvia: Y luego, de noche fuimos a la iglesia de Sant Martín⁹⁹ y allí es una de las veces que hemos tenido miedo ¿eh? los cuatro, porque oíamos el grito, un llanto de una mujer.

Sibila: ¿Hacíais alguna prueba? ¿Preguntas o el péndulo...?

Silvia: Sí, bueno sí, hacíamos preguntas. Estábamos haciendo preguntas y estábamos grabando.

Sibila: ¿Os contestaron?

Silvia: No, no. Pero oíamos un... llanto de una mujer. Y luego vi como algo blanco muy finito, pero iclaro!, tampoco sé si fue un insecto o qué, porque era verano. Pero aquella noche un llanto que te deja... saps?

Sibila: ¿En qué otras ocasiones recuerdas haber tenido miedo? Porque por teléfono me decías el otro día que no era lo normal sentir miedo...

Silvia: A ver... al principio sí ¿vale? Pero luego ya lo vas perdiendo. Pero hay situaciones que... Me acuerdo una vegada a Can Busquets que... Can Busquets es un lugar que siempre hay psicofonías ¡siempre! (...) Pues allí, eran

---

99. Situada a les ruïnes del poble de Belchite.

las tres de la mañana y solamente grabamos que deia, decía: Fora! ilros!
 ¡Vete de aquí! ¡Fuera! Y yo al final pensé: mejor nos vamos ¿no?, porque ya
 me está dando miedo...

Anteriorment he explicat les pràctiques de Josep en la seva època adolescent per enfrontar-se amb la foscor i, també, els temors de Dar'ya en les seves primeres incursions en el territori del paranormal. En general, els homes i les dones de l'equip reconeixen haver passat por en un moment o altre de la seva trajectòria, però potser la superació de les aprensions s'entén com una part d'un procés de formació que, a més, atorga al·licient a les activitats.

99

Així i tot, algunes persones prenen precaucions relacionades amb els experiments. Anells i penjolls actuen com a amulets útils per a les sessions i també per a la vida quotidiana. Determinades pedres, com la turmalina negra –m'expliquen– tenen la capacitat de revertir l'energia negativa i transformar-la en positiva. En la mateixa línia, una de les dones protegeix el grup amb sal i símbols de reiki en pràctiques específiques –una sessió ouija, per exemple– que en l'àmbit dels fenòmens paranormals s'associen amb nivells de risc elevats.

Les proteccions, el somni de Jordi, les referències a la por o les al·lusions directes a determinades fonts de perill i entitats malignes posen de relleu idees culturals del grup que troben sentit en representacions de la mort compartides en diferents comunitats socials. L'ànima, separada del cos, amb un peu encara en el món terrestre –retinguda per qüestions pendents o rituals funeraris incomplets– sovint suscita sentiments ambivalents de llàstima barrejats amb els de temor. A causa de l'animadversió que podria manifestar contra les persones vives o de la inherent vulnerabilitat que podria convertir-la en diana de poders malèvols, el seu contacte freqüentment és viscut com a perillós¹⁰⁰. I, malgrat tot, aquest contacte incert i arriscat, acull potents possibilitats. Així com som conscients de la nostra fi futura a través de la mort dels altres¹⁰¹, és als morts a qui els homes i les dones experimentadors demanen respostes sobre el que passarà quan arribi aquest moment. Però com que no són els vius, sinó deter-

100. HERTZ, Robert (1990 [1909]). *La muerte y la mano derecha*. Barcelona: Alianza Universidad.

101. DAVIES, Douglas J (2010). "Geographies of the Spirit World". A: HOCKEY, Jenny; KOMAROMY, Carol and WOODTHORPE, Kate, *The Matter of Death. Space, Place and Materiality*. Hampshire: Palgrave MacMillan, pp. 208-222.

minades categories de difunts i entitats difuses les que tenen la potestat del vagareig entre un món i l'altre, els diàlegs amb l'altre costat internen l'equip en ambigus llindars de desconegudes normatives que originen pors i incerteses.

Sibila: ¿De dónde vendría este miedo?

Jordi: Al desconocimiento, a lo desconocido... No sabemos nada; es desconocido para nosotros. Y se te presenta el miedo de qué puede pasar: ¿me puede hacer daño?, ¿no me puede hacer?, ¿me puedo morir? ¡Y cómo son las mil y una películas que se te van reproduciendo! ¿Me puedo morir? ¿Y si me muero y no hay nada más? ¿Y si...? Esto que nos han ido inculcando del alma, el pecado y Satanás. ¿Y si es un alma mala?, ¿un demonio? El cerebro en cuestión de segundos hace todo esto.

100

Com a contrapartida, la capacitat de seducció de fantasmes, esperits i fenòmens paranormals inclou la possibilitat de l'apertura d'ocultes portes de comunicació que permetrien la represa de valuosos vincles interromputs per l'eventualitat de la mort.

Silvia: ¿te imaginas que pudiéramos hablar con nuestros muertos?

...

Sibila: ¿A ti dónde te gustaría llegar? El sueño con las investigaciones ¿cuál sería?

Jordi: ¡Poder comunicarme con mi padre! (ho diu sense dubtar, emocionat). Sería una finalidad que podría decir ihasta aquí!; ihe acabado! porque... no me despedí. Porque hoy estaba, mañana no estaba. No pude.

Les activitats i les narratives del grup es fan càrrec de fer visibles unes relacions amb els difunts que, amb major o menor intensitat, es donen en totes les societats humanes. Juntament amb la desaparició física, el final de la vida inclou la conclusió d'un ésser social que ha estat construït i reconegut com a tal per l'esforç d'una comunitat. Així, l'exclusió forçosa d'una persona, que repre-

senta la mort, d'alguna manera atempta contra tot el col·lectiu de pertinença¹⁰².

Això i tot, i malgrat els recurrents relats que circulen en l'àmbit del misteri sobre experiments que han sortit "malament", experiències traumàtiques o possessions demoníaqes, al costat de la por s'obren pas provocadores oportunitats. Les esperades respostes de l'altre costat portarien notícies del sagrat, d'allò que podria convertir-se en un coneixement potent i definitiu per als homes i dones experimentadors del misteri, "sin médiums en trance, sin mesas ni tableros parlantes..."¹⁰³

Jordi: ...tuve miedo cuando fuimos una vez a can Busquets, al principio de todo (...) porque se sucedieron un par de fenómenos, incluso oímos una pisada. Claro, tu mente hace escenarios en ese momento. En ese momento quedé paralizado del miedo y dije: a ver si lo que estamos buscando lo hemos encontrado (...) ¡Ostia!, ¡la adrenalina te sube!

101

...

Sibila: Y el día que fuisteis con la sensitiva de Olot, ¿qué pasó ese día? ¿Visteis unos niños?

Josep: No vimos, escuchamos...

Sibila: Oísteis...

Josep: Eso fue...esgarrifós! ¡Bueno!, la piel de gallina... de alegría, ¿eh? Yo... ¡de emoción!

Sibila: ¿Por qué te emociona cuando encuentras algo?

Josep: ¡Me encanta! (ríe) es lo que busco. Que a lo mejor el día que encontremos... Ahora imagínate que ves un supuesto fantasma delante nuestro, o energía, ¿qué harías? ¡Claro! O sea, es lo que buscamos, pero dices: ¿y ahora qué?

Prometeu, la caixa de Pandora, la poma prohibida de l'Edèn i altres narraci-

102. HERTZ, Robert (1990 [1909]). *La muerte y la mano derecha*. Barcelona: Alianza Universidad.

103. JIMÉNEZ DEL OSO, Fernando (1999 - 2000). "La otra realidad" [Programa de televisión]. Espanya: Productos de Comunicación Digital, TVV SA. www.rtvv.es

ons religioses i profanes aborden el tòpic dels nombrosos perills que conté l'accés al coneixement, escamotejat als humans i atresorat al final de camins farcits de proves el recorregut dels quals entranya, en el millor dels casos, el premi d'un bocí de saviesa i, en el pitjor, espantosos càstigs que inclouen malaltia, bogeria, exili o mort. Però allò ocult irradia llum i la seva seducció és més gran perquè el lllindar suggereix fractures que prometen recompondre les peces al final del recorregut, convertint en un altre i una altra l'agosarat home o dona que s'endinsi en el sender. És així que el grup, proveït d'amulets i de tecnologia, recorre estacions que exhibeixen repertoris d'amenaçes –mort i dimonis inclosos– juntament amb indicis escassos i potents que l'inciten a continuar. Sigui el que sigui que es trobi, en els racons ombrívols dels lllindars que separen un món de l'altre, seductora i atzarosa, sempre espera una comunitat.

Les dimensions frontereres

Per què els fantasmes continuen seduïnt? Entre els seus molts atractius destacaria potser la fascinant capacitat que despleguen les seves aparicions per sintetitzar aparents paradoxes que convoquen l'extraordinari, tot il·luminant el que és corrent, convencional i les perspectives recòndites de la vida social. Apropar-se als llocs poblats de fantasmes, trencar els límits dels espais sagrats i ser visitat per l'altre diví és una tendència humana intensa i audaç –tal com la que atrau creients a les esglésies i santuaris– que sol superar les reticències i la desconfiança que aquestes experiències susciten en algunes societats contemporànies.

103

Una aproximació a les idees culturals sobre els fantasmes confirma la recurrència de certes pautes comunes que es repeteixen en societats de característiques diverses: criatures precàries, éssers desclassats, ànimes en trànsit provinents d'espais intermedis. Freqüentment, les seves emergències esporàdiques enuncien reclams que requereixen atenció en la comunitat social on habita la seva memòria.

Els matisos, i llurs extraordinàries capacitats de performance són, això no obstant, prodigiosos.

En les pàgines anteriors he intentat contribuir a la identificació d'idees, creences, pautes i pràctiques imbricades en la matèria social que acull els fantasmes, esperits o energies, a través de l'estudi etnogràfic d'un grup d'homes i dones aficionats als fenòmens paranormals. Les seves exploracions a la recerca d'aquest altre, espectral o diví, ens aproximem esbossos i sons d'aquests mons transicionals sorprenents i seductors.

Les seves preguntes conformen pistes suggeridores que interpel·len les dimensions frontereres.

“On t'estàs?” “¿Estás en un mundo interdimensional?” A través dels experiments s'invoca un ampli ventall de possibilitats que suposen un trencament de les pautes temporals i espacials de la vida quotidiana. Aquesta incursió en espais extraordinaris, possibles ponts de comunicació amb el sagrat, reclama escenaris, instruments i rituals propicis, l'eficàcia dels quals es vincula a les accions del grup.

104 S'escullen els espais, formes vàries de tecnologia es posen a prova i es discuteix la participació de persones externes. L'equip s'identifica amb armilles o altres peces de roba. Els procediments experimentals són planificats, reinventats i avaluats. Durant les sessions de gravació, es demarca un territori d'acció, assenyalant la improcedència de sorolls i estímuls externs. Pendants de qualsevol moviment o murmuri, com caçadors en alerta, dones i homes silencien i fan invisibles els indicis de la pròpia existència. Els rituals, les traces de respostes fantasmals, l'esclat d'efervescència col·lectiva renoven la unitat i el sentit de pertinença.

Ja col·locat en situació, en un territori marginal en què tot és possible, l'equip demana ajuda i invita els esperits –que ja són més “savis” respecte a la mort– a participar en la missió d'indagar en el misteri, per construir respostes a qüestions significatives que concerneixen a una comunitat social que acull tant a vius com a morts.

“Què és la mort?” pregunten a les entitats invisibles en un diàleg que descobreix absències i allibera pors relatives a la impossibilitat de controlar els processos sobre el final de la vida. Les preguntes indaguen el dolor, el patiment, el sentit de la mort i l'estructura dels espais on habiten els esperits. “Tens vida?” interroguen, i no només intenten confirmar la supervivència de l'ésser, sinó també obtenir detalls sobre la qualitat de la seva existència. Les respostes que obtenen els suggereixen, d'una banda, alentidores esperances de pau i llibertat, i, de l'altra, dubtes inquietants. La sospita sobre el sofriment de precàries i injustes condicions, en una societat paral·lela que podria ser potser un reflex mimètic d'aquesta nostra instiga noves incerteses, la resolució de les quals es converteix en un desafiament col·lectiu. L'aparició de fantasmes es connecta ineludiblement amb les circumstàncies de la mort, però també amb el tracte que les persones difuntes reben de la comunitat a què pertanyen.

“Deixa un missatge per a la teva filla!” instiga una dona als esperits, pretenent que les absències es tornin en presències prodigioses, que consentin el retrobament, el comiat, la reparació tardana però necessària d’allò que no es va dir ni fer a temps. Els l·lindars experimentals despleguen oportunitats de resolució a qüestions pendents, tossuts fantasmes, que no abandonen el món dels vius.

“Et podem ajudar?” pregunta l’equip a les entitats de la frontera... Diversos estudis etnogràfics assenyalen que el final de la vida no indica la interrupció dels lligams sinó l’inici de noves formes de relació entre les comunitats i els seus membres difunts. Les visions entre 1931 i 1934 en el poble guipuscoà d’Ezkioga, acompanyades de comunicacions entre vius i morts, van arribar a ser un fenomen de masses en el context de la inauguració de la Segona República i van tenir especial impacte en sectors de població bascos i catalans. Juntament amb la Verge i els sants, els homes i dones vidents veien parents i coneguts finats i, en ocasions, files de morts que es dirigien al Cel o a l’Infern. La majoria de les vegades, però, els morts estaven deturats al Purgatori i requerien actes devocionals que els permetessin arribar al Cel¹⁰⁴. Entre els *vaqueiros de alzada*, a l’occident asturià, la mort col·loca la persona difunta en un estat intermedi entre allò salvatge, bestial, i allò diví. Mitjançant un curós procés de domesticació, el veïnat i la família converteixen les ànimes salvatges en “Ànimas” i símbols de la divinitat, dedicades a vetllar pel benestar de la col·lectivitat¹⁰⁵.

Actualment, com passa en altres societats europees, a Catalunya els processos vinculats al final de la vida –en mans d’entitats públiques, privades i eclesials– semblen estar cada vegada més allunyats de parents, amistats, veïns i veïnes. Les esferes familiars i comunitàries han estat despullades de bona part de les capacitats d’acció i elecció que tradicionalment convertien la persona finada en el centre de l’activitat del grup i que possibilitaven el seu passatge des de la societat dels vius a la societat dels difunts.

Així, mentre els poders religiosos han eludit el tema de la mort ocupant-se només dels seus aspectes rituals i instrumentals¹⁰⁶, narratives i pràctiques po-

104. CHRISTIAN Jr., William A (2011). *El reino de Cristo en la Segunda República. Una historia silenciada*. Barcelona: Ariel.

105. CÁTEDRA, María (1988). *La muerte y otros mundos. Enfermedad, suicidio, muerte y más allá entre los vaqueiros de alzada*. Barcelona: Júcar Universidad.

106. BUXÓ I REY, María Jesús (1989). “La inexactitud y la incerteza de la muerte: apuntes en torno a la definición de la religión en antropología”. A: Carlos ALVAREZ SANTALÓ, María Jesús BUXÓ i Salvador RODRÍGUEZ BECERRA

pulars han construït alternatives –des dels contes i llegendes tradicionals fins als contemporanis relats sobre esperits– per recol·locar els homes i dones morts en llocs apropiats per ser recordats o invocats. En aquest context, els diàlegs del grup ofereixen indicis de la continuïtat, en l'imaginari popular, d'un sentit de responsabilitat comunitària amb les persones mortes i d'unes persistents relacions de mutualitat entre les vives i les difuntes.

106 “*¿Has estado alguna vez en vida en este hospital?*” “*¿En qué año estamos?*” Les veus i les ombres semblen provenir d'un més enllà que no solament requereix noves cartografies espirituals sinó extraordinaris exercicis temporals que apunten el passat en el present. Els llocs considerats propicis per als experiments carreguen històries entre els seus murs, de vegades inconfessables, que surten a la llum a instàncies del diàleg entre les persones de l'equip i els particulars espectres del lloc. Els confusos senyals que, ara i adés, subministren els sentits i els aparells adquireixen significat “quan troben una explicació coherent amb el passat”. Els fantasmes carreguen remordiments que busquen resolució en el present.

Esperits i fantasmes solen estar associats a edificis i objectes que parlen d'èpoques passades i tenen raons per freqüentar indrets específics¹⁰⁷. Cases i coses acumulen significats engendrats en cada experiència de la qual van ser muts testimonis. Però alhora que la restauració d'un antic edifici atorga prioritat només a una part del seu passat –que es converteix en la seva versió oficial– petites històries incorrectes, irrelevants o marginals s'embullen en els objectes i s'oculten en l'argamassa dels murs esperant la invocació del present. D'aquesta manera, qüestions poc clares que romanen en la foscor, en l'oblit intencionat, en la censura –entre osmòtiques parets d'edificis històrics– cobren vida espectral en les sessions experimentals com a indicis d'una memòria col·lectiva¹⁰⁸ que es nega a desaparèixer. Els fantasmes són memòries emergides.

“*Has vist la llum?*” és una de les preguntes recurrents que es fa a les entitats, des d'ambients usualment penombrosos i nocturns. Les referències explícites i implícites a la llum i a la foscor, reveladores en la cultura del grup, estableixen

---

(coords.). *La religiosidad popular II. Vida y muerte. La imaginación religiosa*. Anthropos/ Fundación Machado: Barcelona, pp. 205-272.

107. BELL, Michael M (1997). “The Ghosts of Place” *Theory and Society*. 26, pp. 813-836.

108. HALBWACHS, Maurice (2011 [1950]). *La memoria colectiva*. Buenos Aires: Miño y Dávila.

connexions amb estesos imaginaris de la vida i de la mort en les seves comunitats de pertinença.

Com a part de l'equip d'experimentació, llums de diferents colors i formats són útils en les sessions per delimitar zones de transició on les entitats convocades podrien mostrar o retallar les seves presències precàries a través d'imatges o d'ombres. La nit i la foscor assenyalen temps propicis per a les aparicions¹⁰⁹ que necessiten, no obstant això, de l'auxili de la llum per ser percebudes. Per aquest motiu, determinades llums en la foscor es perceben com una raresa¹¹⁰. La llum pròpia que acompanya la protagonista de la pel·lícula *Los otros*¹¹¹ per una casa en penombres amb les finestres tapiades és un dels indicis que avisen d'una condició ambigua en el món dels vius. A Galícia, les torxes entre les tenebres fan veure l'aparició fantasmal de les ànimes en processó de la Santa Compañia.

107

Així i tot, la pregunta sobre la visió de la llum enllaça amb idees de "pau", "llibertat" i salvació en l'imaginari cristià. La presència d'espelmes i llums a les misses i a les tombes, per exemple, estableix lligams amb les aspiracions de les persones creients d'aconseguir la llum divina. De manera similar, en els escenaris de les espiritualitats contemporànies, associades amb les Experiències Properes a la Mort, són freqüents les narratives sobre un túnel pel qual l'aspirant a difunt transita cap a la lluminositat que li espera al final. La mort i la llum en el context d'aquests imaginaris culturals es relacionen amb un canvi d'etapa espiritual, les característiques del qual són indagades pels homes i dones experimentadors.

Però les notícies buscades sobre la llum no només involucren intrínseques preocupacions sobre la salvació o la destinació de les ànimes, sinó també urgents peticions sobre qüestions fonamentals que romanen sense resposta. "Has vist la llum?" pregunten als morts, interrogant sobre els rastres llumino-

109. L'obscuritat tradicionalment ha afavorit manifestacions sobrenaturals i demoníaqes. Schmitt, en el seu pormenoritzat estudi de relats d'apareguts a l'Edat Mitjana, confirma la tendència dels fantasmes a aparèixer de nit i a les primeres hores de l'albada; "de même que le jour appartient aux vivants, la nuit est concédée aux défunts", afirmava Thietmar de Merseburg, citat per: SCHMITT, Jean-Claude (1994). *Les revenants. Les vivants et les morts dans la société médiévale*. París: Gallimard, p. 203.

110. LISÓN TOLOSANA, Carmelo (1998). *La Santa Compañia. Fantasías reales. Realidades fantásticas*. (Antropología cultural de Galicia IV). Madrid: Akal.

111. AMENÁBAR, Alejandro (director), (2001). *Los otros* [Pel·lícula]. Espanya-Estats Units: Cruise-Wagner Productions, Sogecine, Las Producciones del Escorpión.

sos del que podria configurar un coneixement definitiu en l'àmbit dels fenòmens paranormals. “Ens pots ajudar?” els demanen, suggerint que qui està a l'altre costat podria tenir les claus del misteri i, per tant, col·laborar en la seva revelació¹¹².

D'altra banda, encara que critiquen el dogmatisme de ciències i religions hegemòniques i se saben menyspreats pels qui s'adhereixen a un o a un altre sistema d'explicació, els experimentadors i experimentadores de fenòmens paranormals concedeixen a la ciència i a la religió el reconeixement de certes competències que podrien resultar útils per als seus propis objectius.

108

El vessant científic. Amb rastres precaris i ínfims arrencats a l'altre costat, el grup assaja hipòtesis i respostes alternatives que es retroalimenten en comunitats de creença i coneixement que neixen i es desenvolupen en els marges. Les pautes i codis d'aquestes comunitats s'aprenen, es reproduïxen i es recreen amb l'objectiu d'experimentar, interpretar i relatar successos no atesos per les ciències legitimades. Les condicions de realització dels experiments, les proves documentals, el prestigi professional i, sobretot, les narratives i les interpretacions són debatudes i jutjades críticament, a partir d'aquests criteris, en cercles cada vegada més amplis que es connecten a través d'Internet i de les xarxes socials.

El vessant científic de l'afició al món paranormal –associat a la cerca de comprovacions empíriques– i el vessant espiritual –vinculat a les creences– intenten conjugar amb innovadors llenguatges tecno-místics¹¹³ antigues preocupacions sobre la complementarietat entre ciències i religions. Usualment llançades al calaix de les “pseudociències”, potser les seves explicacions i descripcions no deixin de ser intents proactius d'explicar l'inexplicable, paradigmes alternatius que reclamen una participació més estesa, popular o democràtica, en el que consideren estaments constrets d'uns sabers concebuts com a bé comú de la humanitat.

El vessant espiritual. Els homes i dones del grup manifesten, d'una banda, ambigües relacions amb les creences en què van ser educats i, d'una altra, cer-

---

112. De manera similar a aquells aficionats a les temàtiques UFO, que busquen aquest coneixement a través de contactes extraterrestres.

113. BAKER, Joseph O and BADER, Christopher D (2014). “A social anthropology of ghosts in twenty-first-century America”. *Social Compass*, 61, pp 569-593. DOI: 10.1177/0037768614547337

ta proximitat a noves espiritualitats que inclouen, per exemple, la reedició de narratives i pràctiques esotèriques o neopaganes. Mentre que les percepcions d'esperits i entitats segueixen tenint lloc en alguns espais tradicionals de les religions institucionalitzades¹¹⁴, també circulen còmodament en la diversitat de corrents New Age, hereves de tradicions teosòfiques, espiritistes, budistes, hinduistes i del moviment contracultural dels anys seixanta, i tenen èxit en àmbits sincrètics que intenten conciliar, per exemple, fets religiosos, fenòmens paranormals i ovnis¹¹⁵.

Lluny de caure en decadència, els esperits contemporanis fins i tot guanyen territoris, en un context de religiositats a la carta on les vies d'aproximació al sagrat són més plurals, creatives i tendeixen al protagonisme de les persones creients. Aquest protagonisme podria explicar en part "l'èxit" de les creences en fantasmes i fenòmens paranormals, que solen retroalimentar-se de vivències pròpies o vicàries. En aquest sentit, la cerca de contacte amb les dimensions invisibles estableix lligams amb les expectatives i necessitats espirituals d'una contemporaneïtat que tendeix a prescindir de la intermediació amb el diví. Ja no es tracta de ser espectador o espectadora, sinó de "palpar, sentir i viure..."¹¹⁶, on el cos esdevé un *locus* de l'experiència del sagrat que nodreix narratives, en construcció permanent, que responen a entorns socials, trajectòries personals i a no poques batalles vitals.

D'aquesta manera, dones i homes aficionats als fenòmens paranormals, tal com suggereixen alguns estudis recents, són actors significatius en l'àmbit de

114. Bader, Baker i Molle van trobar que, a Itàlia i els Estats Units, les creences paranormals mantenen una relació de forces compensatòries amb la religió. En ambdós casos, la major freqüència de creients en fenòmens paranormals es va identificar amb la franja de persones amb participació religiosa moderada. Aquells que tenen nivells nuls o baixos de participació religiosa solen identificar-se amb explicacions científiques, i els que tenen alts nivells de participació religiosa neguen les creences paranormals perquè solen ser refusades per les autoritats eclesials. BADER Christopher D., BAKER Joseph O and MOLLE Andrea (2012). "Countervailing forces: Religiosity and paranormal belief in Italy". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51(4), pp. 705-720. També en un estudi etnogràfic fet a l'Uruguai vaig trobar que els relats d'experiències vinculades amb apareguts transiten per una diversitat de creences religioses que inclouen esglésies institucionalitzades (catòlica o evangèliques, per exemple), religions afroamericanes (umbanda, per exemple) i noves espiritualitats relacionades amb creences wicca, extraterrestres o rescat de tradicions indígenes sud-americanes. VIGNA, Sibila (2013). "El teatro asombrado: apariciones y deudas del pasado en la ciudad de Salto, Uruguay". Tesi de Màster, Universitat de Barcelona.

115. ROMA, Josefina (1998). "La mística popular i la societat de masses". A: ROQUE, María-Àngels (dir): *Valors i diversitat cultural a les societats d'Europa i del Magreb*. Barcelona: Proa.

116. GRJERA, Mar (2014). "Més enllà del 'mite de la secularització': eferescència espiritual, identitats religioses i experiències transcendents". *Enrahonar. Quaderns de Filosofia* 52, pp. 43-65. Barcelona. DOI: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.24>

les religiositats contemporànies¹¹⁷. D'una part, aquests fenòmens, de forma similar a les religions, fins a cert punt demanen creure en qüestions que no han estat comprovades amb satisfacció per la comunitat científica establerta¹¹⁸. De l'altra, l'heterodòxia, la flexibilitat i les immenses possibilitats de performance del complex cultural fantasma ho converteixen en una "sortida" atractiva per a creients que no reconeixen ni volen mantenir vincles amb moviments religiosos institucionalitzats.

110 Així mateix, els qui exploren les dimensions transicionals, semblantment als sacerdots de diverses confessions, requereixen metòdics processos de preparació per a les sessions de contacte. Homes i dones iniciats es formen, s'entrenen, són posats a prova i acceptats, aprenen i recreen fórmules rituals. Els instruments (artesanals i tecnològics), les robes i armilles es constitueixen en símbols del sacerdoti per a la intermediació amb éssers invisibles que, com els àngels, els sants i les santes, podrien aportar notícies sobre allò que s'intueix sagrat.

Les perspectives explorades fins al moment, sobre el grup estudiat, apunten i complementen aquesta direcció assenyalada pels estudis esmentats. Els rituals elaborats i transmesos, la recreació d'entitats invisibles i llurs trajectòries, la composició d'innovadores cartografies espirituals, la preparació de les persones experimentadores i l'existència de comunitats de creença i coneixement corroboren la configuració de l'afició als fenòmens paranormals com un moviment espiritual contemporani no institucionalitzat, amb l'accent posat en el protagonisme de creients que assumeixen la intermediació per aconseguir un coneixement emparentat amb l'accés a l'inefable.

Les dimensions frontereres d'allò social. Com hem vist en pàgines anteriors, trajectòries vitals, entorns familiars i rellevants qüestions personals han propiciat l'interès dels homes i dones informants pels fenòmens paranormals. Al costat d'aquestes motivacions, la comunitat social a la qual pertanyen –la seva història i circumstàncies– necessàriament es fa omnipresent en les indagacions i experiments.

---

117. Vegi's, per exemple: BAINBRIDGE, William S (2004). "After the new age". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 43(3), pp. 381-94; i BADER Christopher D, BAKER Joseph O and MOLLE Andrea (2012). "Countervailing forces: Religiosity and paranormal belief in Italy". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51(4), pp. 705-720.

118. BAKER, BADER y MOLLE: Ob. Cit.

D'un costat, l'equip manifesta preocupacions sobre les condicions presents i passades dels esperits. És així que les preguntes interroguen per les condicions actuals dels que no es veuen, però també per les situacions de sofriment, culpa, dolor o les ferides que van poder patir en vida. En aquest sentit, alguns diàlegs amb fantasmes involucren exercicis diacrònics que concerneixen a qüestions ambigües i poc clares del passat. En aquesta línia s'inscriuen, per exemple, les sospites sobre possibles injustícies, maltractaments o fets de violència associats a les institucions religioses que, potser no suficientment aclarits i en estat de latència, ara i adés emergeixen en la societat catalana com a preguntes sense resposta o memòries espectrals.

De l'altre costat, les activitats del grup visibilitzen sincrònicament sorprenents incursions fantasmals en espais vinculats a la gestió política, policial i municipal. En aquest sentit, i encara que l'estudi no ha abordat extensament aquesta perspectiva, les meves pròpies recerques realitzades en un altre context podrien suggerir que les percepcions de fantasmes i fenòmens paranormals no són del tot infreqüents entre el funcionariat i la policia¹¹⁹. Una bona part del personal administratiu i dels càrrecs polítics freqüentment treballa en edificis històrics, grans i penombrosos, de vegades gairebé buits, recoberts de significats imbricats amb les històries sabudes, però també amb les memòries secretes o intuïdes del passat. Homes i dones policies actuen sovint en horaris de nit, són requerits en llocs solitaris i en escenaris sòrdids on, ocasionalment, s'enfronten a la mort accidental i brutal. Per camins diversos, tots dos col·lectius s'endinsen en territoris mutants que, amb la mateixa facilitat amb què aparenten quotidianitat i rutina, s'afaiçonen com a espais liminars, comunicants de mons que semblaven distants.

I no obstant això, aquests altres mons –invisibles, paral·lels o multidimensionals– matèria social del passat o del present, al·ludeixen gairebé sempre al nostre... A la pel·lícula *El rei borni*¹²⁰ un policia antiavalots de Barcelona, penedit dels seus excessos repressius, posa damunt de la taula qüestionants paradoxes relacionades amb la responsabilitat col·lectiva associada a la persistència d'injustícies socials. Percebem que té visions i que parla amb fantasmes que

119. Estudis etnogràfics fets per l'autora a la ciutat de Salto (Uruguai) i el seu entorn rural entre 2012 i 2014.

120. CREHUET, Marc (director), (2016). *El rei borni* [Pel·lícula]. Espanya: Moiré Films, Lastor Media i El Terrat.

no veiem. En un moment concret, descobrim amb sorpresa que és a nosaltres –espectadors i espectadores– a qui mira i demana respostes des de la pantalla. La incomoditat ens fa remoure a les butaques... És inevitable recordar els dubtes del grup d'experimentació paranormal: qui són els fantasmes?, qui apareix davant de qui? I també: quina classe d'emergència social ens impulsa?, quins remordiments?, quins seran els fantasmes de demà?

112 Al llarg de les pàgines anteriors he fet referència a diverses estructures liminars– espacials, temporals, rituals, circumstancials– que a manera de ponts, fràgils, frèvols i precaris permeten la comunicació, intermitent i ambigua, de la societat que creiem conèixer amb una hipotètica societat fantasmal, la geografia i les normes de la qual només poden ser creativament representades a la nostra imatge i semblança. Homes i dones experimentadors i fantasmes, transeünts de les dimensions frontereres, ens proporcionen indicis fragmentaris i valuosos d'unes estructures usualment inaccessibles. Una etnografia fantasmal requereix així mirar el món dels vius¹²¹ i després superposar: a l'hospital visible, aquell invisible; al monestir visible, l'edifici invisible; a una ciutat, l'altra... Les imatges superposades, a la manera d'un estereoscopi, tal vegada despleguin la imatge d'una comunitat social, que no sabem si és més real, però que intuïm més complexa en les seves dimensions.

---

121. DAVIES, Douglas J (2010). "Geographies of the Spirit World". A: HOCKEY, Jenny; KOMAROMY, Carol i WOODTHORPE, Kate, *The Matter of Death. Space, Place and Materiality*. Hampshire: Palgrave MacMillan, pp. 208-222.

Allò encantat: el suport material de la memòria

Victòria Badia Giménez

Els llocs encantats han estat objecte de gran interès al llarg de la història, un interès que sembla haver patit un increment els últims temps. Però una pregunta que sorgeix davant d'aquestes situacions és: què és un lloc “encantat”? Segons la definició de l'Institut d'Estudis Catalans, en tant que participi del verb “encantar”, seria un lloc “que està sota la influència d'un poder ocult” o “sotmès a una influència irresistible, fascinació”¹²². Aquesta definició explica el *què*, però no el *per què* un lloc esdevé encantat, és a dir, per què apareixen a l'entorn d'un lloc determinat narracions de percepcions considerades paranormals.

113

Les respostes de les persones relacionen aquests fenòmens amb els esdeveniments del passat d'aquests indrets en relació a la mort, el sofriment i, en general, amb deutes pendents de la societat, la memòria dels quals ha quedat atrapada, convertint-los en espais intersticials o llindars entre mons –dimensions espectrals del social–.

Els llocs abandonats són candidats a ser considerats encantats. L'abandonament d'espais carregats d'històries, memòria i significació suposa que quedin sospesos en el temps. Espai i temps queden detinguts, detenint també les vivències i experiències que s'han anat donant en el decurs de la seva història, la memòria de les quals roman allà.

Un d'aquests paratges ha estat l'Hospital del Tòrax de Terrassa, al Vallès Occidental, antic sanatori de tuberculosos, inaugurat el 1952 i abandonat el 1997, que durant anys, especialment entorn del 2007, va ser objecte de comentaris diversos sobre percepcions extrasensorials.

---

122. INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (2007). Encantar. A: *Diccionari de la Llengua Catalana* (2.ª ed.). <http://dlc.iec.cat/> [desembre 2013]

El poble abandonat de La Mussara, al Baix Camp, és un altre punt al qual s'atribueix l'aparició de fenòmens paranormals, i del qual s'expliquen diverses llegendes a la xarxa sobre desaparicions i alteracions en l'entramat espai-temps.

Els dos apartats que segueixen a continuació, dedicats a cada un d'aquests espais transicionals, intenten mostrar les narratives de les persones que han viscut alguna d'aquestes experiències, a partir d'entrevistes i també comentaris de la xarxa, les creences i les interpretacions, la relació d'aquests relats amb els respectius llocs suposadament encantats, les històries i llegendes associades, així com la relació amb els deutes pendents de les memòries respectives de cada paratge, que s'interrelacionen al final, a manera de síntesi conclusiva de les investigacions.

L'Hospital del Tòrax de Terrassa. Les percepcions extrasensorials com a eco d'una memòria del sofriment i la mort

L'Hospital del Tòrax¹²³

115

L'Hospital de Malalties del Tòrax, anomenat en el seu origen Ciutat Sanatorial de Terrassa, conegut en general com a Hospital del Tòrax, s'ubica al nord de Terrassa (Vallès Occidental) al peu del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt i Serra de l'Obac.

La seva construcció i ubicació van estar marcades per les relacions de poder i la construcció social de la tuberculosi dins del marc polític i social, sanitari i arquitectònic, de la postguerra espanyola. Directament vinculada a la instauració d'un sistema de seguretat social, el Seguro Obligatorio de Enfermedad¹²⁴, la construcció de sanatoris responia a la lluita iniciada amb la República contra la mortaldat de malalties com la tuberculosi, denominada pesta blanca, que va portar a la creació del Patronato Nacional Antituberculoso. El fet que els obrers de les grans indústries fossin els principals afectats per aquesta malaltia, la convertia en una malaltia social, i l'edificació d'hospitals va esdevenir una forma de propaganda del règim franquista.

L'edifici va ser inaugurat el 8 de juny de 1952 per Francisco Franco, llavors cap de l'Estat espanyol¹²⁵. Però des del principi l'hospital va estar desfasat res-

---

123. Aquesta recerca forma part de la tesi del màster d'Antropologia i Etnografia de la Universitat de Barcelona. Voldria expressar el meu agraïment al director del Museu de Terrassa, Domenec Ferran, i els encarregats del Parc Audiovisual de Catalunya, sense els quals no hauria estat possible. També agraeixo les aportacions del tutor de la tesi, Joan Bestard, que van enriquir el meu treball.

124. España (1942). Ley de 14 de diciembre. *Boletín Oficial del Estado*, pp.10592-10597. <http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1942/361/A10592-10597.pdf> [novembre 2013].

125. "Franco inaugura la "ciudad sanatorial". Señalamos con optimismo el ocaso de la peste blanca" (9 de juny de 1952). *Tarrasa*; Radiotelevisión Española-Filmoteca Española (16 de juny de 1952). NO-DO 493B: Apertura de la Ciudad Sanatorial de Tarrasa. España: RTVE. <http://www.rtve.es/filmoteca/no-do/not-4931469648/> [octubre 2016].

pecte als avenços de la medicina del segle XX. Com remarca Piéltain, “las ciudades sanitarias españolas proporcionan un ejemplo de rigidez de proyecto enfrentada a los continuos cambios impuestos por los avances médicos”¹²⁶.

La Ciutat Sanatorial de Terrassa era una autèntica ciutat, una institució total en el sentit de Goffman¹²⁷. Constava de catorze plantes d'hospitalització¹²⁸, que estaven dividides en dues ales laterals per planta de la segona a la vuitena, sala d'actes, biblioteca, cinema, emissora de ràdio i economat, així com una església.

116 D'altra banda, la Ciutat Sanatorial era també un centre d'investigació, on el 1960 s'hi va dur a terme el primer transplantament de cor en animals d'Espanya, realitzat pel Dr. Antoni Caralps, la qual cosa suposava, com mostren les narracions de les persones entrevistades, tant pels pacients¹²⁹ com per la majoria de professionals, quelcom poc clar i del que preferien no saber-ne res.

El 1971, per canvis en les competències administratives, va haver-hi moments de tensió quan les Carmelites Descalces que cuidaven els pacients van abandonar el centre, sent substituïdes per auxiliars sense titulació d'infermeria. En aquell moment, el 70% de les persones ingressades eren encara tuberculosos¹³⁰, però el 1975, a partir d'una inversió important feta a l'edifici, té lloc una reducció de la capacitat hospitalària i un augment de l'espectre de malalties. El centre passa a anomenar-se Hospital de Malalties del Tòrax.

El 1976 s'hi crea una Escola d'Infermeria de la Universitat de Barcelona, que durarà fins el 1980, en què passarà a ser un centre de Formació Professional de Segon Grau Branca Sanitària i també es convertirà en hospital docent per a la formació del MIR (Metge Intern Resident) per a especialistes en l'aparell respiratori. El 1985 es tanca l'hospitalització, tot i que segueix el treball d'investigació, junt amb el consultori per a pacients, on es realitzen proves de tuberculina com a part del Programa de la Tuberculosi de la Regió Sanitària

---

126. PIÉLTAIN, Alberto (2003). *Los hospitales de Franco. La versión autóctona de una arquitectura moderna*. Tesis doctoral. Arxiu digital de la Universidad Politécnica de Madrid, p. IV.

127. GOFFMAN, Erving (1970). *Internados. Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales*. Buenos Aires: Amorrortu Editores.

128. CIVIL, José (1957-1971). *Memorias de la organización y actividades médicas de la Ciudad Sanatorial de Tarrasa (1957-1971)*. P.N.A. Ciudad Sanatorial de Tarrasa.

129. El 80 % dels pacients eren homes.

130. CIVIL, José (1957-1971). *Memorias de la organización y actividades médicas de la Ciudad Sanatorial de Tarrasa (1957-1971)*. P.N.A. Ciudad Sanatorial de Tarrasa.

de l'Àrea del Centre de Terrassa, fins que el 1997 s'abandona definitivament l'hospital, amb l'excepció de les instal·lacions del centre La Pineda, residència de disminuïts psíquics, que ocupava una part d'un ala de l'edifici i que va ser traslladada el 2010.

Des del seu abandonament el 1997, s'hi roden pel·lícules, especialment del gènere de terror, a la zona de l'edifici abandonat. El cinema va poblar d'imatges aquest lloc, retroalimentant-se amb les narracions i llegendes sobre activitat paranormal que circulaven sobre l'hospital. En tot el temps que va restar abandonat fou objecte de comentaris sobre fenòmens estranys que s'experimentaven a la zona, la qual cosa va cridar l'atenció de moltes persones, a més de professionals del camp de la parapsicologia que acudiren per investigar, així com programes de TV, com Cuarto Milenio de la cadena Cuatro.

117

Entre 2000 i 2002 es planteja el projecte Terrassa Ciutat Audiovisual, que converteix l'hospital en un clúster audiovisual i porta a la creació de l'actual Parc Audiovisual de Catalunya, oficialment el 2006, que segueix actualment potenciant l'activitat audiovisual en cinema i TV, i rehabilitant-ne les instal·lacions¹³¹.

La creació del Parc Audiovisual de Catalunya va suposar l'existència d'un sistema de vigilància de la zona que impedeix l'entrada, però no ha aconseguit fer desaparèixer l'interès que genera aquest espai, que per molts segueix sent un lloc encantat.

La investigació

Aquesta investigació ha consistit en entrevistes en profunditat, comentaris recollits en xerrades informals, anàlisi d'aportacions a la xarxa i treball de camp, a més d'informació obtinguda a través de documents i notícies de premsa, fotografies, visionat de pel·lícules, vídeos i programes de televisió, centrats en la investigació de fenòmens paranormals, que es van dedicar a l'Hospital del Tòrax.

El treball etnogràfic s'ha compost de dues parts que fan referència a les

---

131. La informació sobre la història de l'Hospital del Tòrax des de la inauguració fins al seu abandonament l'he extreta de LUQUE, Anna Maria (2002-2003). "L' Hospital del Tòrax. La ciutat sanitària del passat". A: SOLÉ, Miquel (coor.) (2002-2003). *Història Industrial de Terrassa III. Institucions i societat*. Terrassa: Diari de Terrassa - Lunwerg Editores. Des del seu abandonament el 1997 fins al moment de les entrevistes, ha estat facilitada pel Parc Audiovisual de Catalunya.

narratives de dos grups diferenciats de persones, les quals es relacionen respectivament amb dos moments de la història de l'edifici: la ciutat sanatorial, és a dir, quan funcionava com a sanatori, i l'hospital abandonat.

118 Pel que fa al primer grup, vaig poder entrevistar a vuit persones que van estar en contacte amb el sanatori quan funcionava com a tal. En primer lloc, quatre persones que havien treballat allà, actualment jubilades: un home, al qual anomenaré Pablo¹³², administrador del centre, i la seva dona, Núria, qui durant molts anys va ser costurera a l'hospital, ambdós entre 60 i 70 anys. Dues de les entrevistades eren professionals de l'àmbit sanitari: Amanda, de 81 anys, que va ser infermera de planta des de la dècada dels 60 fins al final de l'hospitalització el 1985, i Margarita, d'uns 70 anys, que va formar part de la plantilla del professorat de l'Escola d'Infermeria, entre el 1975 i el 1980, i durant un temps va ser assistent de cirurgia en operacions com toracotomies.

A més, entre les persones d'aquest primer grup, vaig entrevistar també dues dones d'uns 60 anys, mestresses de casa, que eren familiars de pacients ingressats a l'hospital: Roser, qui quan era jove va estar anant a visitar el seu pare malalt de tuberculosi -no recorda exactament quan- i Dolores, que durant els anys 60, quan era adolescent, va passar molts caps de setmana al sanatori amb els seus pares, per tal d'acompanyar el seu germà petit ingressat en aquest centre durant uns 6 anys, fins que li van donar l'alta. I una cosina d'aquesta, María del Pilar, cartera, de 53 anys, que era filla d'una empleada de la bugaderia del sanatori -en el moment de l'entrevista la mare ja havia mort-, i que també havia passat els caps de setmana de la seva infantesa a l'hospital mentre la seva mare estava treballant, perquè era vídua i no tenia amb qui deixar-la. Finalment, vaig parlar també amb Sebastià d'Arbò¹³³, de 63 anys, qui quan en tenia uns 40, entorn del 1980, va ser un dels pacients del sanatori, ingressat per bronquitis asmàtica, i que també va expressar la seva experiència com a investigador dels fenòmens paranormals dels quals es parlava en relació a l'Hospital del Tòrax. El temps transcorregut dificultava els records, però en general expressaven les seves experiències com a quelcom viscut intensament.

---

132. Els noms de les persones entrevistades que apareixen al llarg del text són ficticis, han estat canviats per mantenir-ne l'anonimat. Les entrevistes i el treball de camp es van dur a terme entre el juliol de 2013 i el maig de 2014.

133. Sebastià d'Arbò, en tant que figura pública com a investigador del misteri, ha estat d'acord en aparèixer amb el seu nom.

Pel que fa a les vivències a l'hospital abandonat, vaig dur a terme un total d'onze entrevistes en profunditat. Tres d'aquestes persones eren: una noia a la qual anomenaré Clara, encarregada d'una multinacional de botigues de roba; la seva parella, Lluís, músic, i un amic d'ells, Alejandro, tots ells d'uns 40 anys, que entorn del 2006 van anar-hi atrets per les històries que havien sentit sobre estranys esdeveniments. De la mateixa manera, dos dels informants, Joan, tècnic informàtic, i Eugènia, administrativa, ambdós de 34 anys, junt amb cinc amics més, es van interessar per l'Hospital del Tòrax després d'haver escoltat un programa de ràdio anomenat Milenio 3, d'Iker Jiménez, dedicat als fenòmens paranormals en els hospitals abandonats en general. Més tard, aquest programa va dedicar un espai a l'Hospital del Tòrax, que es va dur a terme amb la connexió en directe amb els parapsicòlegs col·laboradors del programa que estaven investigant a l'edifici. Com a part de la recerca vaig entrevistar a un d'aquests investigadors: Miguel Angel Segura¹³⁴.

119

Dues altres entrevistades d'aquest segon grup van tenir motivacions diferents, perquè van anar a l'edifici abandonat per qüestions laborals. Una d'elles, Sandra, de 34 anys, graduada en art, havia participat en la creació d'escenaris per al rodatge de diverses pel·lícules que, entre 1999 i 2005, van ser filmades a l'edifici i els seus voltants, abans de la creació oficial del Parc Audiovisual de Catalunya. L'altra, Joana, és una dona de 40 anys, administrativa, que va treballar com a maquilladora dels actors d'un curtmetratge que s'havia realitzat també en aquells anys a l'edifici.

El director del Museu de Terrassa em facilità informació sobre el lloc i contactes, a més de la documentació existent sobre l'edifici com a part del patrimoni de la ciutat de Terrassa, i va ser l'artífex d'una visita a l'interior de la part abandonada de l'hospital, aconseguint el permís corresponent per part dels encarregats del Parc Audiovisual, visita guiada que vàrem realitzar junt amb cinc persones més que treballaven a l'administració pública.

Finalment, vaig entrevistar també a dos empleats¹³⁵ responsables de l'actual Parc Audiovisual de Catalunya, Jaume i Pol, d'entre 35 i 50 anys, els quals em

134. Miguel Angel Segura, parapsicòleg, també va estar d'acord en aparèixer amb el seu nom.

135. D'acord amb el desig d'aquestes persones no mencionaré la seva tasca ni càrrec professional, sinó que consten simplement com a empleats del Parc i amb noms ficticis per mantenir-ne l'anonimat.

van acompanyar respectivament en dues visites guiades pel recinte d'aquest, i em van proporcionar informació sobre el passat i el present de l'edifici, la història i el procés que va portar a la construcció del Parc Audiovisual, així com contactes amb diverses persones que es van convertir en informants.

Narratives del lllindar

120 “El mal impregnava les parets”, “crits, algú que no tenia que estar allà, residus del passat”, són expressions que es repeteixen entre les persones que han tingut algun apercebiment de l'invisible en el recinte de l'antic Hospital del Tòrax. La majoria de les vivències de les dones i homes entrevistats es poden agrupar en: percepcions experimentades a través dels sentits i canvis en el funcionament dels aparells electrònics atribuïts a causes alienes als propis aparells.

Aquestes percepcions estan relacionades amb tres aspectes bàsics: en primer lloc, l'entrenament de la ment a través de l'aprenentatge, en el qual hi tenen un paper clau el cinema, especialment del gènere de terror, i els programes de TV sobre fenòmens paranormals associats a determinats indrets, que afavoreixen la creació i recreació d'imatges que es retroalimenten amb els elements arquetípics de l'imaginari social de cada cultura; després, les seves interpretacions estan determinades per les representacions mentals adquirides en el context social, en relació a alguna forma de permanència després de la mort en llocs on existeix un passat de sofriment, mort violenta i deutes pendents; i, finalment, s'insereixen en el context actual i la recerca de sentit en l'invisible que avui en dia viu una resignificació de creences tradicionals i un reencantament de la ciència i la tècnica.

Les percepcions sensorials inusuals

Les captacions provinents de l'invisible dels i les informants es poden englobar sota el concepte de percepcions sensorials inusuals de Luhrmann, enteses com aquelles sensacions que no es relacionen amb una causa física que les provoqui¹³⁶, i situades “fora” de qui les experimenta, la qual cosa coincideix amb els relats d'aquells, que interpreten les seves vivències com a provinents d'altres realitats.

En el conjunt de percepcions expressades en les diferents narratives es dis-

---

136. LUHRMANN, Tanya (2011). “Hallucinations and sensory overrides”. *Annual Review of Anthropology*, 40, pp. 71-85.

tingeixen diverses formes. En primer lloc, trobem algunes visions. Una de les participants, Eugènia, afirmà haver vist a l'edifici abandonat de l'Hospital del Tòrax “algú que em mirava des de la finestra”, “un home de mitjana edat”, i tenia la “sensació de veure coses que no hi ha”.

Altres experiències es relacionen amb l'audició: alguns afirmen captar sensacions que coincideixen amb el que en parapsicologia es coneix com a *mimofonies*, sorolls com cops de porta, coses que s'arrastren, crits i activitat de gent, passes, etc. sense que hi hagi ningú. Sandra parla del que va sentir a l'hospital mentre muntava l'escenari per al rodatge d'alguna pel·lícula amb una companya seva:

Victòria: Què és el que vas experimentar?

Sandra: Sensació d'opressió, ambient dens. Se sentien crits i soroll d'arrastar.

Victòria: D'on creus que venia això?

Sandra: Els crits de l'hospital mental¹³⁷. La resta no sé. Intentàvem anar per feina i no pensar gaire.

Una persona escriu al fòrum de la revista *Mundo Parapsicológico* el que va sentir, incloent visions d'ombres, a les quals identifica com a espectres, i també *mimofonies*:

(...) fuí a visitar el Hospital del Torax me fascinó y si que hay espectros está todo lleno de energías que te van arrastrando hacia dentro de los edificios aunque mi sensación no era de tener miedo estaba a gusto con esas sombras y voces (...) escuché risas y notaba como me acariciaban la mano y el pelo. (...) recuerdo que nos fuimos y de golpe se empezaron a escuchar como golpeaban las paredes de manera asombrosa. (...) simplemente son almas en pena que lo han pasado muy mal y necesitan descansar en paz [Vanessa 22/01/2007]¹³⁸.

---

137. Per hospital mental es refereix a La Pineda, centre de disminuïts psíquics que va estar en una ala de l'edifici fins el 2010.

138. VANESSA (22 de gener de 2007). Re. Hospital del Tòrax. [comentari en un fòrum en línia]. <http://www.mundoparapsicologico.com/lugares-misteriosos/barcelona/hospital-del-torax-de-terrassa/> [abril 2014]. Nota: Els

També en relació amb l'audició, trobem psicofonies, gravacions on apareixen sons que poden ser interpretats com a veus i que alguns parapsicòlegs associen amb comentaris intel·ligents, com afirma Miguel Angel Segura: “Se grabaron más de mil psicofonías” [a l'Hospital del Tòrax], “dan respuestas coherentes”, “responden de forma inteligente, interactúan contigo”.

Algunes observacions fan referència a un contacte físic amb “algú” invisible. Al marge de les interpretacions que cadascú li atorga, diverses persones coincideixen en l'experimentació de quelcom no visible, percebut com a moviments en passar. “Senties com una persona que es mogué ràpid pel teu costat. Et passava pel costat algú que no veies”. “Notava moviments”, “algo a la dreta, et giraves i notaves algú a l'esquerra”, explicava Joan.

Els parapsicòlegs que van anar a investigar a l'hospital expliquen al programa Cuarto Milenio que, instal·lats als passadissos de les diverses plantes de l'edifici, també van sentir en algunes ocasions el que anomenen “contacto físico con lo invisible”¹³⁹. En una entrevista, Segura m'explica que anant sol per aquests passadissos va veure una ombra que el precedia i que, tot i canviar de lloc, el seguia, mantenint la seva posició respecte d'ell, fins que va marxar perquè com ell expressa “fue un momento en que tuve miedo”.

El mateix investigador també manifesta haver enregistrat descensos bruscos de temperatura i humitat, fenomen conegut com *termogènesi*. Considera que els descensos implicarien “absorción de energía por parte de la causa paranormal. Los aumentos en cambio no son sentidos por las personas, sino que suponen una manipulación del termómetro por parte de dicha causa paranormal”.

Els canvis sobtats de temperatura van ser percebuts també per Sandra, mentre preparava els decorats amb la seva companya, quan ambdues van sentir un fred intens de cop, com una “sensació de gel a la nit”. Comentaris semblants apareixen al fòrum de Mundo Parapsicológico:

(...) una cosa de las que más me impactó fue los cambios de temperatura que allí se notan, era de noche, hacia frio, pero de una habitacion a otra el

---

comentaris extrets dels fòrums han estat transcrits literalment, per tant, poden incloure errors ortogràfics.

139. JIMÉNEZ, Iker (director i presentador) (21 de gener de 2007). El hospital del Terror. Cuarto Milenio. Espanya: Cadena Cuatro. Mediaset España.

cambio era bastante radical. soy una persona sensible a este tipo de sucesos, me han ocurrido varias cosas que me hacen creer en la energia, espiritus, sensaciones [Juanjo 13/02/2007]¹⁴⁰.

La sensació d'estar acompanyat, observat o vigilat per presències que transmetien la idea d'estar de més allà, de molestar, l'exposen també diverses persones. "Sentíem que no havíem de ser allà" o bé sentia "com si et diguessin que marxis de forma violenta", expressa Joan. I en el rodatge d'algunes pel·lícules en el pati a la nit, segons paraules de Sandra, "més enllà dels focus no es veia res, era tot fosc, la meua companya deia que ens miraven, jo anava per feina i no volia pensar". En alguns casos, el que experimentaven era una sensació indefinida de malestar, sentint una "pressió, tensió, sensació densa a l'ambient" (Sandra) o "una agressió constantment de la tensió ambiental, estat de tensió que generava el fet d'entrar" (Sebastià d'Arbò).

123

El segon grup de fenòmens, que tenen a veure amb els canvis en els aparells electrònics, són percebuts igual que les sensacions, com causats per quelcom invisible, que és a fora d'ells, és a dir, que no depèn del funcionament dels propis aparells. Les narratives giren entorn de dues interpretacions bàsiques: que existeixen entitats invisibles que connecten a través d'ells i/o que la força energètica acumulada en el lloc interfereix en el seu funcionament. Ambdós casos reflecteixen la idea que els aparells electrònics són, i han estat des de la seva aparició, una mena d'antena que capta formes d'energia d'altres dimensions, un mitjà de comunicació amb mons invisibles, instruments que comuniquen, o a través dels quals la gent es comunica, on l'emissor està més enllà de la nostra realitat visible. Els nous aparells tecnològics no deixen de ser nous mitjans per a antigues connexions amb altres realitats. Un parapsicòleg comenta en un documental sobre l'Hospital del Tòrax en una investigació de Miguel Angel Segura:

Los muertos se han valido durante todo este tiempo que no hemos dispuesto de estos aparatos, se han valido de los sueños, de las manifestaciones

---

140. JUANJO (13 de febrer de 2007). Re. Hospital del Tòrax. [comentari en un fòrum en línia]. <http://www.mundoparapsicologico.com/lugares-misteriosos/barcelona/hospital-del-torax-de-terrassa/> [abril 2014].

extracorpóreas, de las apariciones, eh... se han valido de todas estas, digamos, técnicas no tecnológicas (...) pues lógicamente es muy posible que aprovechen también eh.. las nuevas tecnologías, las tecnologías cuando ha aparecido por ejemplo el fonógrafo o cuando ha aparecido el teléfono o cuando ha aparecido la televisión o los ordenadores, pues es muy posible que los muertos se manifiesten a través de estos nuevos medios¹⁴¹.

124 Trobem en aquest comentari una al·lusió als somnis com un àmbit de connexió amb els que han traspassat. Diversos estudis posen de manifest el caràcter xamànic dels somnis, que per a moltes cultures són una manera d'interactuar amb altres dimensions, un viatge xamànic que permet relacionar-se amb els difunts o altres entitats sobrenaturals. En trobem un exemple en la investigació d'Astuti amb els Vezo de Madagascar, que mostra com per aquesta societat els somnis són viatges en els quals els esperits dels morts, *angatse*, es troben amb els esperits dels vius, *fanahy*, podent provocar-los malalties per no haver atès les seves queixes, de manera que per aquests l'aparició dels parents difunts durant el son es percep com a perillosa¹⁴².

Actualment, els somnis segueixen sent en diverses cultures, i des d'ideologies com l'espiritualitat de la New Age, un àmbit on contactar amb altres dimensions, però hi ha una tendència creixent a considerar els aparells electrònics sensibles als fenòmens paranormals i susceptibles de ser utilitzats com a mitjans. Tant a les entrevistes com a les aportacions fetes a la pàgina web de Mundo Parapsicológico, es fa referència a descàrregues de bateries i obturacions de l'objectiu de les càmeres, especialment a la zona de l'església, tot i que en sortir del recinte funcionaven a la perfecció. "[La gravadora] en una baldosa [de l'església] marca que no hay batería"(Fran)¹⁴³, quan després a fora segueix funcionant.

A més de les descàrregues i el mal funcionament dels aparells electrònics, existeixen persones que observen el contrari, és a dir, que funcionaven sense

---

141. Documental del Hospital del Tòrax. Avance documental. (26 de juny de 2010) [Arxiu de vídeo] [http://www.youtube.com/watch\[gener 2014\]](http://www.youtube.com/watch[gener 2014]).

142. ASTUTI, Rita (2007). "What happens after death?". A: ASTUTI, Rita; PARRY, Jonathan i STAFFORD, Charles (eds.), *Questions of Anthropology*, Oxford: Berg Publishers, pp. 227-247.

143. Fran Recio em va fer aquest comentari quan el vaig entrevistar arran de la investigació de La Mussara, tot i no formar part dels informants de la recerca de l'Hospital del Tòrax.

accionar-los, com és el cas de Sandra, qui explica la seva experiència en recollir el material dels decorats:

El pitjor que recordo és quan estàvem a la tercera planta recollint. Estava jo sola amb dos transportistes carregant els ascensors. Uns ascensors que jo pensava que es moririen, estaven malament. Els transportistes van baixar amb un ascensor. Jo vaig acabar de carregar l'altre i vaig pujar amb una caixa a les mans. Quan estava a dins abans d'apretar cap botó, l'ascensor va tancar les portes i va baixar. Jo pensava que l'havien cridat els transportistes des de la planta, però va passar de llarg de la planta i va anar a baix de tot, a la morgue. Per les tires de vidre es veia tot fosc. A baix es va obrir la porta i era tot fosc. Jo estava cagada, llavors vaig tenir molta por i vaig apretar tots els botons com una boja per fugir. Va tancar les portes i va pujar. Al arribar a dalt ho vaig comentar a l'encarregat, ell va comprovar que la porta que conduïa al soterrani estava tancada, per tant no hi havia anat ningú. A ell li preocupava que hagués pogut baixar algun dels malalts de l'hospital mental [el centre La Pineda]. Però era impossible i em va dir que havia hagut de ser jo qui apretés el botó. Era un home amb el que no podies comptar, era desagradable, un funcionari dels antipàtics. Jo estava segura de que no l'havia apretat, a més tenia una caixa a les mans. Llavors va dir que m'ho havia imaginat.

125

Malgrat no considerar-se suggestible, ja que la seva professió consisteix en la creació d'escenaris i la proximitat amb el rodatge d'escenes de terror, confessa que ella i la seva companya mai no havien tingut por com en aquell lloc. De fet, aquesta escena, com ella mateixa comenta, podria haver estat "treta d'una pel·lícula de terror".

Un altre aspecte a destacar són els elements o siluetes que surten en algunes fotografies i que "no eren allà" en el moment de fer-les. Un d'aquests elements que apareix a les impressions fotogràfiques procedents de càmeres digitals, fetes a diverses plantes de l'edifici principal de l'hospital abandonat, el constitueixen les esferes lluminoses anomenades orbes¹⁴⁴. Pels professionals del

---

144. Nota de l'autora: A les fotos que vaig fer al cinema (soterrani) i als passadissos de les plantes superiors de l'hospital abandonat amb una càmera digital es podia veure aquest fenomen (novembre de 2013).

món audiovisual són partícules de pols en suspensió que al rebre la llum del flash provoca aquest efecte i, des de la parapsicologia, s'entenen com a energies d'una altra dimensió que, a vegades, s'identifiquen amb éssers lluminosos o àngels des d'una perspectiva d'espiritualitat New Age.

126 Clara, Lluís i Alejandro, tot i que manifestaven el seu escepticisme respecte a l'existència de fenòmens paranormals, van anar a l'hospital abandonat per descobrir què hi passava. Ells comenten que tenien “una actitud objectiva”: “nosaltres no esperàvem veure res” i de fet “no vàrem veure res” (Clara). Però van mostrar la seva sorpresa en veure una de les fotos que van dir que havien fet allà, i que em van ensenyar, on apareixia una silueta humanoide, lluminosa i difuminada, la qual cosa no “sabien com explicar”.

Tots aquests comentaris posen de manifest un aspecte important en la creació i (re)creació d'imaginari, com és el cinema, en relació a les expectatives pel que fa a allò considerat paranormal.

L'entrenament de la ment: cinema i TV

Les percepcions, les creences i les interpretacions es conformen a través de l'aprenentatge, de manera que dins de l'entorn social de cada cultura té lloc un entrenament de les ments o focus d'atenció, que fa palesa la relació entre ment i cultura i la importància de l'aprenentatge en la configuració de significats.

Diversos autors apunten que les experiències responen a creences ja existents, i no a l'inrevés¹⁴⁵. És a dir, no seria un “veure per creure”, sinó “creure per veure”. Jung, des d'una perspectiva psicoanalítica, refereix també la importància dels arquetips en l'inconscient, individual i col·lectiu. Qualifica les visions de projeccions de la ment humana, que sorgeixen de l'inconscient del visionari, i defineix els esperits com “complejos autònoms inconscients (...) [que] proyectados se hacen conscientes”¹⁴⁶, interpretació que coincideix amb els comentaris de Jaume: “No descartem que la gent vegi coses, però que és una projecció”. I l'inconscient col·lectiu, entès com el coneixement de la humanitat integrat en la ment individual, seria la base d'on sorgeixen els arquetips

---

145. SALAZAR, Carles (2009). *Antropologia de les creences. Religió, simbolisme, irracionalitat*. Barcelona: Fragmenta Editorial.

146. JUNG, Carl Gustav (1954). *Energética psíquica y esencia del sueño*. Buenos Aires: Paidós, p. 205.

creadors de les imatges que configuren les representacions de les percepcions.

Troblem un paral·lelisme entre la capacitat de la ment humana de projectar imatges que existeixen a l'inconscient, que es fan visibles, i la projecció d'imatges del cinema. No és estrany, doncs, que en aquestes imatges arquetípiques de l'imaginari social el cinema hagi tingut i segueixi tenint un paper important. De manera que el món de les imatges del cinema i la televisió contribueix en aquest sentit a l'entrenament de la ment, omplint d'imatges els llocs suposadament encantats, que marcaran les expectatives generades en els seus visitants.

En el cas de l'Hospital del Tòrax, el fet que fos escenari de nombroses filmacions, a partir del 1999 i fins a la creació de l'actual Parc Audiovisual de Catalunya, oficialment el 2006, les imatges no sols són arquetips simbòlics sinó també elements físics de decorats que es van incorporar a l'edifici.

Des del seu abandonament el 1997, es van rodar diverses pel·lícules, especialment dins del gènere de terror, a la zona de l'edifici abandonat. Algunes d'èxit, com *Els sense nom* (1999)¹⁴⁷. Com a part del decorat utilitzat per al rodatge d'aquesta pel·lícula, es va pintar en el sostre d'una sala una cúpula amb angelets al voltant, on a efectes del film s'hi van enganxar fotografies d'infants. Actualment les fotografies ja no hi són, però abans que les traguessin, algunes persones que les veien les associaven amb pacients del sanatori, especulant sobre la seva procedència, barrejant realitat i ficció. Així, en una conversa informal, fent referència a l'Hospital del Tòrax, una noia comenta: "Em va dir un ... que hi ha una cúpula d'àngels amb fotos de nens que han mort allà". També s'hi va rodar *Fràgiles* (2005)¹⁴⁸, l'argument de la qual gira entorn d'un hospital infantil suposadament ubicat a Anglaterra, en el qual succeeixen fenòmens estranys.

Troblem multitud d'arguments cinematogràfics centrats en espais on succeeixen esdeveniments de caire paranormal, relacionats amb un passat de sofriment, mort i injustícies, on persones difuntes han quedat retingudes sense poder abandonar el lloc, i es manifesten en forma d'espectres en busca de justícia i/o reconeixement, la qual cosa els permetrà de poder seguir el seu camí cap el món dels morts, el més enllà o el descans definitiu, el no-res. Un exemple interessant sobre la permanència de l'ànima en els espais on la persona ha

147. BALAGUERÓ, Jaume (director), (1999). *Los sin nombre* [Pel·lícula]. Espanya: Filmax.

148. BALAGUERÓ, Jaume (director), (2005). *Frágiles* [Pel·lícula]. Espanya: Castelao Producciones, S.A.

viscut i mort en relació als deutes pendents de la societat, és *El espinazo del diablo* (2001)¹⁴⁹, ambientada a l'any 1939, tot just acabada la Guerra Civil, on un nen de deu anys arriba a un orfenat que acull fills i filles de víctimes republicanes, el director del qual simpatitza amb la causa perduda. Per allà ronda el fantasma d'un nen que mentre vivia a l'orfenat va ser assassinat i està retingut en l'entorn on va morir tot esperant venjar-se, amb el teló de fons dels conflictes socials provocats per la Guerra Civil Espanyola.

128 Una altra pel·lícula, *La monja* (2005)¹⁵⁰, rodada als passadissos de l'hospital, va donar lloc a la llegenda de "la monja assassina", una religiosa amb una xeringa que diverses persones "veien" voltant per un passadís que en l'àmbit popular es va acabar anomenant "el passadís de la monja". Aquest relat és un producte del sincretisme entre la pel·lícula i una llegenda ja existent entre els pacients del sanatori, la de "la infermera de la mort", una infermera amb una xeringa immensa que qui la veia a la nit moria l'endemà. Sebastià d'Arbò explica la seva experiència:

Els malalts tenien al costat seu un polsador en forma de pera i trucaven i s'encenia la llumeta de l'habitació, una infermera -això solia passar a la nit- anava amb una injecció [xeringa] a treure l'aigua dels pulmons.

Com ell comenta, això significava que estaven greus i no era estrany que morissin l'endemà, però "des de la perspectiva dels malalts" corria la llegenda que de nit passava "la infermera de la mort" (D'Arbò).

Les imatges creades pel cinema van poblar aquest espai, retroalimentant-se amb les narracions i llegendes sobre activitat paranormal que circulaven sobre l'hospital. També els programes de televisió sobre els fenòmens paranormals ofereixen la descripció d'un conjunt d'experiències que influeixen en les expectatives. Molts dels comentaris sobre les percepcions coincideixen amb aquestes descripcions, el visionat de les quals va ser en alguns casos el motiu pel qual hi van acudir. Existeixen moltes similituds entre les narratives de la gent entrevistada sobre el que han experimentat i les definicions i descripcions dels

---

149. DEL TORO, Guillermo (director), (2001). *El espinazo del diablo* [Pel·lícula]. Espanya: El Deseo, S.A.
150. DE LA MADRID, Luís (director), (2005). *La monja* [Pel·lícula]. Espanya: Filmax.

esmentats fenòmens que es donen en aquests programes.

D'altra banda, és un indret on van coincidir dramatisme, abandonament, tensió, llegendes, malaltia i mort, elements que formen part de l'imaginari com a propiciadors d'un ambient generador de la por. Joana, que va participar com a maquilladora en el rodatge d'una pel·lícula a l'hospital abandonat, expressa la impressió que va tenir mentre estava allà com que “feia yu yu. Al marge dels suïcidis que diuen que hi ha hagut, la sensació de la malaltia feia respecte”. Al seu torn, Sandra, a partir de la seva experiència laboral en l'àmbit del cinema, associa amb l'imaginari col·lectiu de la por elements com “religió -dimoni i seguidors, especialment nens demoníacs-, deformacions, el desconegut, llocs tancats, abandonament i soledat”.

129

Em sembla important destacar com una vegada més realitat i ficció es barregen en un espai en què els pacients vivien en carn pròpia situacions com les que Sandra atribueix al cinema: immersos en el “desconegut”, tant pel que fa al seu futur incert com al lloc, un lloc “tancat” on es duïen a terme experiments amb animals, més o menys ocults, la majoria d'ells en “l'abandonament i la soledat” i, fins i tot, patint “deformacions” causades per toracotomies, aquelles persones vivien la seva pròpia història de terror.

Per últim, la representació dels aparells electrònics com a mediadors entre mons ha estat abastament tractada en el cinema de terror i ciència ficció, des de *Poltergeist*¹⁵¹, pel·lícula en la qual la televisió connecta universos, de manera que la nena protagonista desapareix a través de la pantalla per anar a parar a una altra dimensió, fins a nombroses escenes en les quals s'utilitzen diversos aparells per captar percepcions provinents d'àmbits paral·lels.

Les interpretacions: representacions mentals de la cultura

Les explicacions que donen els homes i dones informants evidencien que les seves experiències estan conformades per l'aprenentatge i que adquireixen les representacions mentals específiques del seu entorn social. Les persones entrevistades relacionen les experiències viscudes amb dos aspectes bàsics: la mort violenta a causa de l'elevat índex de suïcidis, i el sofriment de les persones que

151. HOOOPER, Tobe (director), (1982). *Poltergeist* [Pel·lícula]. Estats Units: Metro Goldwyn Mayer.

van estar ingressades allà, independentment de si hi van morir o no. Ambdós aspectes fan referència a elements, entitats o formes d'energia atrapades entre el món visible i l'invisible, o que pertanyen a realitats empíriques diferents, que a causa de la liminaritat d'aquest espai es manifesten de forma tangible i que, al seu torn, estan associades a la representació social de la mort i la permanència de l'ànima, la qual cosa atenen al caràcter dinàmic de la cultura ha patit una resignificació de conceptes ja existents en sincretisme amb noves formes d'espiritualitat.

130 En primer lloc, en relació a la mort, trobem narratives respecte a visions de formes humanes que s'associen en alguns casos amb entitats individuals, interpretades com a “morts, esperits que es queden allà” (Eugènia) o “almas en pena que lo han pasado muy mal y necesitan descansar en paz” (Vanessa)¹⁵² i el motiu que romanguin allà és la mort violenta.

Malgrat la subjectivitat de l'experiència, els significats que els diferents individus atorguen a aquestes percepcions no són creats de manera autònoma, sinó que venen determinats pel col·lectiu, és a dir, són un producte de les representacions socials de cada cultura. D'antuvi, aquestes interpretacions estan relacionades amb el concepte d'ànima, un concepte que d'alguna manera existeix en totes les cultures, entesa com a allò que anima el cos, que oscil·la entre una forma inconstant i una substància indefinida i que fa referència en la seva representació social a quelcom que roman després de la mort¹⁵³.

També suposen la creença, pròpia de nombroses societats, en un estat intermedi de les ànimes abans d'arribar al seu destí final. La representació de la mort, de la trajectòria de l'ànima després de la mort i de l'existència d'altres realitats ha estat explicada per diferents tradicions. Exposo a continuació els seus aspectes principals, en tant que antecedents, per tal d'entendre millor els contextos ideològics en els quals s'insereixen les interpretacions de les persones informants.

Des del “Món dels Esperits”, descrit a l'obra *Del cel i de l'infern* de Swedenborg de 1758 com un estadi intersticial de l'esperit, fins als universos multidimensionals dels nous imaginaris com la New Age, entre d'altres. El que aquest

---

152. VANESSA (22 de gener de 2007). Re. Hospital del Tòrax. [comentari en un fòrum en línia]. <http://www.mundoparapsicologico.com/lugares-misteriosos/barcelona/hospital-del-torax-de-terrasa/> [abril 2014].

153. DURKHEIM, Émile (1937). *Les formes elementals de la vida religiosa*, Barcelona: Edicions 62.

autor anomena “Món dels Esperits” representa un món intermedi entre el Cel i l’Infern i també l’estat liminar de l’home després de mort, en el qual els esperits dels éssers humans amb un aspecte que és el mateix que tenien en vida es reuneixen, en un primer estadi, amb altres esperits de persones conegudes. Posteriorment, el seu rostre canviarà seguint el reflex del seu interior, en un segon estadi que, al seu torn, portarà a un tercer, en el qual serà instruït per a l’entrada al Cel¹⁵⁴. Aquest concepte es relaciona amb altres referències a visions del Cel i l’Infern i els seus mons intermedis, com l’Antepurgatori de *La divina comèdia* de Dante (1303-1314) o els “Limbs de les Vanitats” d’*El paradís perdut* de Milton, publicat el 1667:

131

[un lloc on] ...des de la Terra
 com un vapor eteri, van pujar-hi
 les buidors transitòries...
 ...i aquells que en vanes coses construeixen
 llur somni esperançat de fama o glòria
 (...)
 ...aquí és on troba
 recompensa escaient per als seus mèrits
 buida com els seus fets...¹⁵⁵

Un lloc on aquests éssers vaguen fins a la seva mort final. Aquestes obres entronquen amb la idea de l’obtenció d’una recompensa adequada al comportament de les persones durant la seva vida, de l’imaginari catòlic, i també van suposar una gran influència en la tradició espiritista posterior, que va tenir el seu exponent principal en Kardec, en relació a l’existència d’un estadi intermedi on romanen, vagant, els esperits dels homes fins a arribar al seu últim destí.

D’altra banda, la descripció d’aquests mons intermedis estan vinculades entre si perquè fan referència a una línia ininterrompuda de desplaçaments místics diversos a dominis invisibles. Coincideixen en una lògica d’ascens i descens de l’ésser després de desfer-se o apartar-se del cos, sigui de manera

154. SWEDENBORG, Emanuel ([1758] 2002). *Del cielo y del infierno*. Madrid: Siruela.

155. MILTON, John (1953 [1667]). *Cant Tercer. El paradís perdut*. Barcelona: Editorial Alpha, pp. 106-107.

definitiva o transitòria, que es troben a totes les tècniques d'èxtasi que se solen tipificar com a xamàniques.

132 A la cultura occidental, aquesta lògica es concretaria en l'orfisme de la Grècia clàssica, que va introduir conceptes com el d'una divinitat com a principi i fi del cosmos, el dualisme entre un cos mortal i una ànima immortal que pena exiliada en aquest món, la retribució rere la mort i la salvació per la bondat, que van tenir la seva continuïtat en el déu monoteïsta de la tradició judeocristiana i el seu concepte d'ànima immortal, la qual segons aquesta perspectiva després de la mort deixarà el cos terrenal per dirigir-se al seu destí final, que pot ser el Cel, després de romandre en el món intermedi del Purgatori per "purgar" els pecats, o l'Infern.

A la societat espanyola, des d'una perspectiva basada en el catolicisme, la creença en el Purgatori ha comportat celebracions diverses (oracions, misses) per l'ànima dels familiars difunts. Els entrevistats ubiquen les seves experiències viscudes a l'Hospital del Tòrax al marge de la religió, com mostren els comentaris d'Eugènia: "no creient en Déu, però sí crec en coses", "sembla que hi ha alguna cosa, alguna energia, però no té res a veure amb la religió", "algo hi ha". Tot i així, vivim en un país laic amb un *habitus* catòlic¹⁵⁶, els conceptes del qual persisteixen en l'imaginari de les persones, encara que a partir d'un procés de resignificació.

L'ànima en pena és un d'aquests conceptes i fa referència a la pena dels morts atrapats en el llimbar sense poder desaparèixer i descansar en pau, romanent en un estat liminar. Tot i que la majoria no es refereix a identitats concretes, sinó que identifica els esperits (entesos com allò que roman de la persona després de morir) com a formes d'energia. Aquesta idea no està lluny de la noció catòlica medieval de *comunió dels sants*, segons la qual els éssers difunts passaran a formar part del conjunt que engloba el "cos místic de Crist"¹⁵⁷, que és a la base de les interpretacions que associen l'energia dels morts amb quelcom col·lectiu. Per altra part, aquest concepte d'energia entronca amb els nous imaginaris i les seves significacions.

---

156. HERVIEU-LÉGER, Danièle (1993). *La Religion pour memoire*. París: Cerf.

157. Iglesia Católica, *Catecismo de la Iglesia Católica*, part. 1, sec.2, cap. 3, art. 9, par. 5. http://www.vatican.va/archive/catechism_sp/p12349p5_sp.html [abril 2014].

En primer lloc, trobem la influència de l'espiritisme científic d' Allan Kardec. D'una banda, en relació a la idea que qui ha mort violentament necessita temps per abandonar la posició carnal, aferrat als llocs coneguts, mentre roman en el que l'autor anomena la "confusió espiritista". D'altra banda, el concepte de "periesperit", posició liminar entre el cos i l'ànima, embolcall de l'ànima, fet de matèria elèctrica o magnètica¹⁵⁸, que entronca amb el llenguatge científic emprat en les descripcions de les experiències viscudes i amb els relats que fan referència a la presència d'energies que resten de les morts violentes. Altres donen explicació a les sensacions responnent que "de vegades la mort no és el final, hi ha un altre estadi. Jo estic entre la reencarnació i una forma d'energia" (Sandra) o "els morts, energia que es queda" (Eugènia). A més, Kardec associa una de les accepcions d'ànima amb quelcom que fa referència al principi vital, fluït vital, de naturalesa elèctrica o magnètica, necessari per unir matèria i esperit, per "animar" en el sentit de donar vida a les persones¹⁵⁹. Aquesta definició convergeix amb les expressions que assenyalen l'energia com una substància que utilitzen algunes entitats per existir en aquest món, al qual suposadament ja no pertanyen o no han pertangut mai.

133

Una noció d'energia que forma part dels nous imaginaris que Prat descriu, on s'inclouen els cultes paranormals¹⁶⁰, i de les noves formes d'espiritualitat que, partint de l'espiritisme científic de Kardec, la filosofia oriental, la teosofia i l'astrologia, es van desenvolupar en el marc de la contracultura de finals dels 60, que alguns engloben en l'anomenada espiritualitat New Age.

El terme New Age o Nova Era prové de l'astrologia, fent referència a l'entrada a l'Era de Aquari, associada als canvis profunds i la transformació que aquesta nova era comportarà. Però malgrat la diversitat que les formes d'espiritualitat estan adquirint a l'actualitat, les bases ideològiques del que s'ha anomenat Nova Era no són noves. Les aportacions principals que li van donar origen van ser l'astrologia i la teosofia, a partir de la fundació de la Sociedad Teosòfica, per part d' Helena Blavatsky a Nova York el 1875. La teosofia propugna la unitat de la filosofia i la ciència, junt amb diverses religions, intentant trobar-hi allò

158. CASTELLAN, Yvonne (1971). *El espiritismo*. Barcelona: Oikos-Tau S.A. Ediciones, p. 52.

159. KARDEC, Allan (1975 [1857]). *El libro de los espíritus*. Barcelona: Studium Corporation.

160. PRAT, Joan (coord.). (2012). *Els nous imaginaris culturals. Espiritualitats orientals, teràpies naturals i sabers esotèrics*. Tarragona: Editorial Universitat Rovira i Virgili.

que tenen de saviesa divina. En trobem precedents en els diferents corrents ocultistes del segle XI, com el gnosticisme i altres corrents herètics que, partint del cristianisme, propugnaven l'accés al coneixement de tots i suposaven una “vehiculació racionalment de la unió entre la fe i la raó/ciència”¹⁶¹. Blavatsky va rebre influències de l'espiritisme, l'ocultisme i la ciència hermètica, i va estudiar filosofia oriental, elements que trobem en la major part d'aquests moviments. En realitat, es basen en la vivència individual de l'espiritualitat en la recerca de la veritat oculta.

134 Des d'aquesta perspectiva, algunes persones mortes, que no saben que ho estan, se senten perdudes i necessiten l'ajuda dels vius per arribar al seu destí, que en aquest cas seria tornar a l'energia universal. Però també existeixen altres mons, altres dimensions, i la noció d'energia es fa extensible a aquests i a tot allò que existeix, visible o invisible.

El concepte d'entitats d'altres mons que no tenen res a veure amb els difunts, el veiem també en algunes de les explicacions, en relació a la gravació de psicofonies: “Algo inteligente, pero que no son muertos (...) puede ser un tipo de inteligencia que habita en otro mundo, otra dimensión o en otro plano [que] interactúan contigo”. “El sufrimiento a lo mejor lo que hace es acumular una energía que a lo mejor esas entidades la utilizan para comunicarse o para alimentarse” (Segura).

Dins d'aquests imaginaris es mostra un especial interès pels estats intermedis entre la vida i la mort, como hem vist anteriorment, considerats com a dimensions o mons empírics alternatius, en un context científic-místic.

L'encantament de la societat en un context científic-místic-esotèric

L'interès pels anomenats fenòmens paranormals forma part del que molts autors consideren un procés de reencantament de la societat, vinculat al que Prat anomena “esoterisme en sentit ampli”¹⁶².

En aquest context s'ubiquen les narratives de les persones que han anat a

---

161. HORTA, Gerard (2001). *De la mística a les barricades: introducció a l'espiritisme català del XIX dins el context ocultista europeu*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

162. PRAT, Joan (coord.). (2012). *Els nous imaginaris culturals. Espiritualitats orientals, teràpies naturals i sabers esotèrics*. Tarragona: Editorial Universitat Rovira i Virgili, p. 225.

l'Hospital del Tòrax, la majoria en busca d'experiències. Jaume comenta sobre les percepcions sensorials en aquest espai, amb un punt de vista d'escepticisme: "Donen respostes a coses inconeixibles, i, pel que fa a les persones, busquen que hi hagi alguna cosa després de la mort. Tornar a vestir el mite... Abans el donava la religió, ara es busca en aquestes coses..."

La necessitat de trobar significats en el món invisible apareix en les motivacions de moltes persones que anaven a l'edifici abandonat, entre les quals hi havia: curiosos a la recerca de la veritat que hi podia haver darrera de les històries que havien sentit, que constituïen la major part; treballadors i membres dels equips de rodatge; i equips d'investigadors, des de la parapsicologia, les conclusions dels quals van tenir un efecte de retroalimentació amb les llegendes i comentaris sobre el lloc.

135

Els diversos visitants centren les respostes entorn del motiu que els va portar allà en dos aspectes: l'atracció per allò prohibit, l'ocult i el misteri, i la recerca de significats que els permetessin comprendre i explicar aquest misteri. Així, allò prohibit es barreja amb l'ocult, la sensació d'estar de més en el recinte de l'hospital es pot interpretar tant per la presència d'entitats estranyes com per la consciència d'estar fent quelcom no aprovat.

"No sé si era por a que vingués el "segurata" o que realment els "entes" no volien que hi fóssim", observa Joan, qui va anar a l'hospital després que "havia escoltat el programa de radio de l'Iker"¹⁶³, sobre fenòmens paranormals als hospitals, en el qual es mencionava aquest, i va decidir "anar-hi amb els amics i experimentar el que havíem escoltat".

La recerca de significats en la connexió amb el món invisible i en l'interès per l'ocult, que es posa de manifest en les motivacions de les persones, ha existit sempre, tot i que de manera canviant, a les diferents generacions i no es pot deslligar de les transformacions que ha patit la societat contemporània en el procés cap al que s'ha anomenat modernitat.

El procés de secularització que ha acompanyat la incorporació de la societat catalana a la modernitat ha consistit en el sistemàtic desmantellament de l'Església catòlica com a instrument tradicional de control social a favor d'una

---

163. Es refereix al programa de ràdio Milenio 3, d'Iker Jiménez, qui més tard va dedicar un episodi del programa de televisió Cuarto milenio a l'Hospital del Tòrax de Terrassa.

vivència individual i subjectiva del sagrat. Encara que en realitat les pràctiques populars sempre han existit convivint amb el culte catòlic. Aquest desmantellament de la religió ha format part de l'ambient en el qual la majoria d'informants ha crescut, però no els aporta significació, ni tampoc les figures simbòliques de referència, com es reflecteix en el comentari de Jaume: “Si diguessin que s’ha aparegut la Verge o un sant, no vindria ningú”. El que podem considerar indicis del canvi generacional que veiem en algunes respostes, com el diàleg entre Joan i la seva mare, Maria, en el qual aquesta explicava la seva experiència de comunicació amb el seu propi pare mort, i de la qual el fill en posava en dubte la “veracitat”:

Maria: Jo sé que és veritat. Aquell dia que vaig mirar la foto del papa, ell em va somriure i sé que està en un lloc en que està bé i que el tornaré a veure.

Joan: Això t’ho creus tu, però no és veritat. És inventat.

Maria: Sé que és veritat perquè jo ho he viscut.

Joan: Perquè t’ho vols creure, però és imaginat, no és real...

L'esmentada vivència individual suposa que per contactar amb el món invisible no és necessari cap tipus de mediació, la qual cosa implica, al seu torn, una forma de poder. Visitar l'Hospital del Tòrax es va convertir en molts casos en una experiència xamànica, entesa com un viatge místic de connexió amb entitats d'altres mons, a través del cos i de la ment, envers el coneixement sense necessitat de mediadors. Així, molts joves troben en l'accés clandestí al recinte de l'hospital una forma d'apropiació de l'espai, la qual cosa implica una certa rebel·lió contra les normes de la societat que els prohibeix l'entrada, dit d'una altra manera comporta apropiar-se del “miracle”.

D'altra banda, la ciència positivista i el desenvolupament de la tècnica van contribuir a augmentar el desencantament d'un món ja desacralitzat des de l'aparició de les religions monoteistes¹⁶⁴. Els últims anys, però, hi hagut un reencantament, del qual parlen alguns autors com Joan Prat¹⁶⁵, que se circums-

---

164. CASANOVA, José (2012). “Religion, Secularization and Sacralization”, A: KRENCH, Volkhard i STEINICKE, Marion (edits.). *Dynamics in the History of Religions between Asia and Europe*. Boston: Leiden.

165. PRAT, Joan (coord.). (2012). *Els nous imaginaris culturals. Espiritualitats orientals, teràpies naturals i sabers esotèrics*. Tarragona: Editorial Universitat Rovira i Virgili.

criu en un context científic-espiritual, en el qual la religió (institucionalitzada) perd poder, que busca explicacions en la ciència a través de la tecnologia. Tanmateix, es tracta d'una tècnica "encantada" en el sentit que se li atribueixen poders de connexió amb altres entitats, com indica el llenguatge utilitzat per la majoria d'entrevistats que ens remet a la ciència i la tècnica, especialment quant al concepte d'energia.

Per tant, donat que les representacions mentals que configuren les percepcions no depenen només de la cultura, sinó també del moment històric, les interpretacions dels entrevistats se circumscriuen en aquest context actual científic-místic-esotèric.

Algunes de les respostes cauen directament en l'àmbit de la ciència, utilitzant el seu llenguatge científic. En aquest sentit, Joan respon que "l'energia no es crea ni es destrueix, es queda", com una llei de la física que li permet d'explicar les seves percepcions, la qual cosa per ell significa una demostració científica que l'esmentada energia existeix.

En efecte, els fenòmens viscuts s'entenen com a produïts per aquesta energia, que al seu torn s'identifica amb residus del passat associats al sofriment viscut per les persones que van estar ingressades al sanatori quan allotjava pacients amb malalties respiratòries, especialment tuberculosi. Tot i que els informants no s'inclouen en l'espiritualitat de la New Age, la seva manera d'entendre la permanència de l'energia encaixa amb la interpretació que en fa aquesta ideologia, segons la qual els pensaments i emocions humanes transcendeixen la persona física convertint-se en entitats, anomenades *egregors*, que tenen la capacitat d'influir en l'entorn:

Les energies es queden, no que es quedi l'ànima quan moren, sinó l'energia que es va desprendre quan estaven vius. Bona o dolenta. (...) El patiment és energia negativa, com la felicitat també és energia. (...) No es crea ni es destrueix, doncs es queda allà (Joan)

Segura comenta:

Yo creo que en lugares como es el Hospital del Tórax hay algo, no sé lo que es. Yo creo que más bien tiene que ser algo relacionado con las emociones, con los sentimientos ¿no? a lo mejor esas emociones, esos sentimientos

fuertes, tanto positivos como negativos, en el hospital, en un hospital muere gente (...) yo creo que todo esto crea algún tipo de energía o de algo que se queda acumulado en el lugar y claro cuando el lugar está abandonado, que no hay gente, o un hospital por la noche, por ejemplo, que hay silencio y más tranquilo, es cuando puedes percibir todas esas cosas, con el movimiento pues no puedes percibir (...) creo que es eso lo que hace que se manifieste algo.

138

Sebastià D'Arbò ho defineix com una “infestació del lloc, conseqüència de molts anys de sofriment”. Aquesta explicació assenyalava la contaminació simbòlica del lloc per causa del sofriment, la malaltia i la mort¹⁶⁶. A més, utilitza el concepte de “camp psíquic”, que correspon a la parapsicologia, per definir aquesta forma d'energia atribuïnt a l'hospital la característica de “zona geopatògena”, vinculada a espais on les successives “descàrregues energètiques [de diverses persones] a posteriori amb moltes experiències poden ser detectades” (D'Arbò).

Aquest llenguatge científic serveix per designar experiències que abans queien en el terreny espiritual, tot i que faci referència a una ciència i una tècnica “altres”, ja que no és acceptat per l'erudició basada en la comprovació empírica.

El prefix “para”, és a dir, “més enllà de”, delimita el punt en què el saber dominant ubica aquelles explicacions que no pot o no vol subscriure, el que en general passa a ser considerat “paraciència”. Allò que està “més enllà de” la realitat tangible, també està “més enllà” de la ciència experimental. Segura respon així al fòrum als comentaris sobre la impossibilitat de tenir certeses que li plantegen els lectors:

El problema precisamente es ese, que no sabemos si son fantasmas, impregnaciones o simplemente que el lugar esconde algún misterio extraordinario que no llegamos a comprender. (...) De momento solo tenemos constancia de que ocurren fenómenos muy extraños y no lo digo yo, si no las mismas personas que rondan por allí y la mayoría de las que han acudido allí en varias ocasiones, lo que también te puedo decir es que tengo

---

166. HERTZ, Robert (1990 [1909]). *La muerte y la mano derecha*. Madrid: Alianza; DOUGLAS, Mary (1973). *Pureza y peligro: un análisis del concepto de contaminación y tabú*. Madrid: Siglo XXI editores.

en casa alrededor de 150 psicofonías del hospital, esas son solo más, las personas que han ido conmigo tienen su cosecha a parte. Sin duda en ese lugar hay algo especial que de algún modo alimenta el entorno y crea ese tipo de fenómenos que llamamos paranormales “sea lo que sea” se amplifique y se manifieste de una forma demasiado frecuente [Miguel Angel Segura 05/01/2007] ¹⁶⁷.

Les seves explicacions intenten mantenir-se en el terreny “científic”, sense pronunciar-se respecte a l’origen dels fenòmens paranormals. La gravació de psicofonies, per exemple, suposa l’acceptació que existeixen veus enregistrables, però la tècnica no permet demostrar-ne l’origen.

139

Així doncs, les interpretacions generals se centren en dos aspectes: fantasmes, entesos com a esperits dels morts, o impregnacions, ecos del passat que d’una manera o altra romanen allà. I enllacen amb les experiències de sofriment i mort violenta que s’hi van viure en el passat. A un lloc com l’Hospital del Tòrax és “como si se abriera una barrera”, “lo que yo no tengo claro es si ellos siempre nos escuchan o no”, opina Segura. Un indret en el qual la memòria del passat ha quedat atrapada convertint-lo en llinar entre dimensions, on es pot transitar entre el passat i el present, el visible i l’invisible.

L’espai “encantat”: suport de la memòria

Com hem vist anteriorment, els relats de les dones i homes informants connecten amb el passat de sofriment i mort dels pacients. Per tant, les seves percepcions ens remetent a un passat que emergeix com a memòria de l’estigma associat a la construcció social de la tuberculosi, les injustícies socials, el patiment i la mort, la qual cosa es fa palesa en les narratives de les persones que ho van viure.

Estigma i liminaritat en la construcció social de la tuberculosi i els sanatoris

La creació de sanatoris, com l’Hospital del Tòrax de Terrassa, a la postguerra

---

167. SEGURA, Miguel Angel (5 de gener de 2007). Re. Hospital del Tòrax. [comentari en un fòrum en línia]. <http://www.mundoparapsicologico.com/lugares-misteriosos/barcelona/hospital-del-torax-de-terrassa/> [abril 2014].

espanyola, seguia els patrons bàsics de les construccions realitzades el segle anterior a Europa, especialment a Alemanya: aïllament i aire pur. Un procés de distribució dels individus originat el segle XVIII en el que Foucault va anomenar el “naixement de la clínica”, segons el qual el malalt, igual que el boig o el delinqüent, queia en el terreny de l’ “anormalitat”¹⁶⁸, i que va motivar la construcció d’edificis aïllats als afores de la ciutat per separar els individus, institucions que servien tant per oferir als pacients el contacte amb un aire més saludable que el de la ciutat, com per preservar els altres del perill de contagi. Jaume: “El propi edifici sí constitueix bastant això: la idea d’aïllament, és una ciutat aïllada, fora de la ciutat, en el seu dia es crea tot això, temor, perjudici cap a l’edifici...”

140

Els paratges apartats on s’havia d’ubicar qualsevol grup social considerat desviat eren espais “absolutament altres”, contra-espais”, als quals Foucault anomena *heterotòpies*, que defineix com “impugnacions mítiques i reals de l’espai en el qual vivim”¹⁶⁹.

A les societats primitives i a la nostra societat en el passat, les primeres heterotòpies corresponien a indrets privilegiats o sagrats reservats a persones que viuen processos de canvi que impliquen la seva biologia, moments de canvi anatòmic i fisiològic com els que es donen en la pubertat, en les dones que estan de part, etc., a qui Foucault considera individus en “crisi biològica”, per la qual cosa són denominats heterotòpies biològiques¹⁷⁰. Tots aquests espais es relacionen amb individus en una situació de fase liminar dins dels “ritus de pas”¹⁷¹ definits com aquells que acompanyen a qualsevol canvi de lloc, de posició social, d’estat o d’edat, la qual cosa els converteix en espais de liminaritat.

A partir del segle XIX els hospitals, especialment en el cas de malalties produïdes per elements patògens¹⁷², van ser ubicats als afores de les ciutats. Les seves característiques encaixaven amb el concepte d’heterotòpies de desviació,

---

168. FOUCAULT, Michel (1999). *Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo XXI.

169. “Utopías y heterotopías” és la traducció d’una conferència radiofònica pronunciada per Michel Foucault el 21 de desembre de 1966, a France-Culture. FOUCAULT, Michel (2008). “Tipologías”, *Fractal* 48, 39-40, 5: michel_foucault_heterotopias_y_cuerpo_utópico.pdf [febrer 2014].

170. FOUCAULT, Michel (2008). “Tipologías”, *Fractal* 48, 39-40, 4: michel_foucault_heterotopias_y_cuerpo_utópico.pdf [febrer 2014].

171. VAN GENNEP, Arnold (1986). *Los ritos de paso*. Madrid: Taurus.

172. Per aquell temps s’acabava de descobrir el *Mycobacterium tuberculosis*, conegut com a bacil de Koch, com a causant de la malaltia.

en tant que eren espais “reservats als individus, el comportament dels quals representa una desviació en relació a la mitjana o a la norma exigida”¹⁷³.

Així, els sanatoris de tuberculosos com l'Hospital del Tòrax es convertiren en llocs *altres*, punts de trànsit per albergar persones en un període de *marge*, la malaltia, entre la vida i la mort, en un espai de *marge*, al *marge* de la ciutat, on les persones malaltes seguien el procés de *separació*, *marge* i *agregació* respecte a la seva societat que Van Gennep diferencia en els “ritus de pas”¹⁷⁴.

Els hospitals d'aquesta mena, per tant, poden considerar-se heterotòpies biològiques, en el sentit de Foucault, ja que les persones que ingressaven allà estaven en “crisi biològica”, tenint en compte que sofrien una malaltia que portava a la mort a molts dels pacients, un dels canvis “biològics” de transició d'un estat a un altre més importants per als grups humans. I també eren una heterotòpia de desviació: un lloc *altre* per a individus en fase liminar i alhora ubicat en el *marge* de la ciutat, la qual cosa li atorga un doble element de liminaritat.

Eren unes ciutats sanatorials, el funcionament de les quals era propi de les institucions totals en el sentit de Goffman, on els pacients eren separats dels familiars. “Se'ls treu de l'entorn, venen de tot Espanya, a més la malaltia en aquella època era molt estigmatitzant”, la qual cosa Jaume considera un dels motius de l'elevat nombre de suïcidis que van tenir lloc al centre. Com expressa aquest informant, l'aïllament s'agreuja a causa de la procedència dels pacients, que provenien de diverses parts de l'Estat espanyol, les famílies dels quals tenien dificultat per anar a visitar-los. En aquest sentit, María del Pilar, la mare de la qual treballava a la bugaderia del sanatori, sosté: “Eran tiempos difíciles. Quien más, quien menos, tenía un familiar allí”, “veías que eran tan jóvenes, abandonados de la vida” i afegeix “se sentían solos y abandonados”.

Moltes persones coincideixen en les conseqüències que l'aïllament provocava en les emocions dels pacients. Els comentaris sobre sentiments d'abandonament es repeteixen. Des de la perspectiva d'aquests, l'abandonament es vivia també de part de les cuidadores del sanatori, que segons comenta D'Arbò “els deixaven sols”.

173. FOUCAULT, Michel (2008). “Tipologías”, *Fractal* 48, 39-40, 5: michel_foucault_heterotopias_y_cuerpo_utópico.pdf [febrer 2014].

174. VAN GENNEP, Arnold (1986). *Los ritos de paso*. Madrid: Taurus.

D'altra banda, algunes fonts afirmen que las tanques que rodejaven el recinte servien tant perquè els de fora no entressin, com perquè els pacients no sortissin sense permís. “Les valles que hi ha ara ja hi eren”. “La seva intenció era que no sortissin. Eren més per sortir que per entrar”, comenta Jaume.

142 Com tota institució total, el sanatori tenia una organització jerarquizada de poder, que era també un reflex de l'estructura jeràrquica del país, controlada per un dels poders fàctics que era l'Església, i pel representant de l'Estat en la figura de l'administrador en cap. Parafraçant a Goffman, una institució on tenia lloc el maneig de moltes necessitats humanes per part d'un grup de personal supervisor que s'encarregava del grup d'interns com a representants de la societat superior¹⁷⁵. Aquesta representació del poder estatal s'encarnava en la figura de “l'administrador, el que manava, era el que vivia aquí”, comenta Pablo, a qui li atorguen un tractament de “Don” com a indicador de respecte i distinció social, que s'encarregava de la gestió de l'hospital i residia en una casa al costat de la capella. “Era una buena persona, una persona educada” (Amanda).

El administrador, le tenían mucho respeto porque bueno eran los (...) que trajinaban con Franco, ¿no? Don F... era una eminencia. Recuerdo que una vez, un día llamé a mi madre. (...) Mi madre iba cagada. Era para decirle que si tenía que faltar un día... o sea todo lo contrario... (...) El jefe, digamos el que más manda (María del Pilar).

Aquesta estructura suposava també un reflex de les diferències associades a les classes socials. El fet que el sanatori formés part dels hospitals que depenien de la Sanitat Pública es relacionava amb la falta de recursos i condicions poc agradables. Així ho expressa Jaume: “Jo crec que també hi ha una cosa que és també de classe social, aquí venien els pobres”, “el tipus d'atenció era casi de caritat”.

També Roser afirma que “era de la Seguretat Social de llavors. El de Torrebonica era el de pago”. Comenta de les visites al seu pare:

---

175. GOFFMAN, Erving (1970). *Internados. Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales*. Buenos Aires: Amorrortu Editores, p. 12.

Feia por, com tots els hospitals de llavors. Feia fred, no hi havia gaire neteja, les mantes eren aquelles de l'exèrcit que picaven, roba antiga, no hi havia lavabo a l'habitació, havies de sortir a fora. Feia molt fred, no hi havia calefacció.

D'Arbò menciona “els escorxats” de “les parets”, i “l'aspecte d'enfonsament moral i psicològic” que l'ambient provocava en els malats.

Altrament, les males condicions no es relacionaven sols amb la manca de recursos, sinó també amb la utilització que se'n feia en una organització que, segons l'opinió d'algunes persones que treballaven allà, revelava les injustícies socials del sistema franquista d'aquell moment.

143

María del Pilar: Yo me acuerdo que me hablaba [la seva mare] de cómo, esto es muy interesante, muy curioso. Una parte un poco reivindicativa. Las monjas y los médicos no comían en el mismo comedor que los enfermos. Las monjas y los médicos tenían mejores comidas.

Victòria: Los enfermos necesitaban alimentarse ¿no?.

María del Pilar: Todo lo contrario, todo lo mejor era para ellos, los médicos y las monjas. Eso me indignaba. Aparte mi madre traía comida a casa... Era para los empleados. La comida de los enfermos no era la misma (...) Esto me parecía tan injusto. (...) Passaven gana. El pobrecito del enfermo que más necesitaba es el que menos comía... Lentejas para el enfermo. El trozo de carne para las monjas. ¿Dónde está el voto de pobreza?.

Tot i que Pablo, com a administrador de l'hospital, afirma que “el menú era igual”, però “había un comedor para los médicos, otro para las enfermeras. Los administradores con los trabajadores”. A pesar de les diferents opinions respecte a les condicions de les persones ingressades, tots coincideixen en els privilegis dels metges: “Tenían una camarera exclusiva para ellos” comenta Núria. A l'hora de cobrar, els metges “no estaven a la cua”, sinó que “se'ls deixava el sobre a la sala que tenien per a ells” (Pablo).

El descontent entre la població del sanatori s'evidenciava en “un cartell de gent queixant-se de la mala qualitat del menjar [perquè] era insalubre” (Jaume), que van trobar quan el Parc Audiovisual de Catalunya es va fer càrrec de

les dependències de l'antic sanatori, la qual cosa és confirmada pel director del Museu de Terrassa, responsable del patrimoni de la ciutat que inclou l'edifici de l'hospital.

L'aïllament i la por al contagi van portar a l'estigmatització dels pacients, que es reflectia bàsicament en el rebuig que rebien quan sortien a passejar pels voltants. Una estigmatització de les persones procedents del sanatori que els inhabilitava “per a la plena acceptació social”¹⁷⁶. Aquesta por al contagi existia també entre els empleats del sanatori. Al seu torn, María del Pilar em parla de les sensacions que la seva mare li transmetia:

144

Me gustaría que ella estuviera aquí para que te lo explicara. Yo recuerdo que cuando ella terminaba de trabajar me apartaba, no quería que me acercara hasta que ella se lavaba y yo también en un barreño. Pero ella me contó, eso me acuerdo perfectamente, y ya hace cuatro años que murió, que ella cuando entró a trabajar allí parecía que la tiraran de la bata para atrás, porque claro trabajaba en un hospital donde había tuberculosos. [Recorda les paraules de la seva mare]: “Cuando entraba parecía que me tiraban de la bata para atrás, diciendo “No entres”, pero hacía de tripas corazón pensando “si es el pan de mi casa”.

Aquesta noia manifesta també la preocupació de la seva mare per ella, a pesar que “a mi madre le ponían inyecciones para que no me contagiara”, “me pegaba cada fregoteo...” Tot i que ella no recorda haver tingut por al contagi, igual que Pablo i Núria. El fet que els empleats gaudissin de prestacions mèdiques que incloïen medicina general i especialistes i que cobrien tant la intervenció en cas de malaltia, com la prevenció, els oferia seguretat. “Els més sans nosaltres. Cada sis mesos ens feien una placa [del tòrax] i la prova de la tuberculina” (Pablo).

L'estigma, però, es feia extensible a professionals i parents. Per això molta gent no volia treballar al sanatori. Les empleades i empleats entrevistats fan comentaris semblants: “Nadie quería trabajar con tuberculosos” (Pablo).

---

176. GOFFMAN, Erving (1970). *El estigma. La identidad deteriorada* Buenos Aires: Amorrortu Editores, p. 7.

Amanda ho expressa així: “A la gente les daba reparo trabajar con contagiosos”.

Encara que per algunes persones això va suposar un avantatge perquè tenien dificultats per trobar feina:

María del Pilar. Mi madre me contó que tenía un problema de constitución de la columna porque se cayó de pequeña y tenía problemas respiratorios... en cualquier sitio que iba a buscar trabajo no le daban trabajos y ella fue al sanatorio, fue allí a pedir trabajo que allí entraba todo el mundo (...) entonces la cogieron a ella.

(...)

los años que estuvo allí, estuvo muy contenta de ese trabajo, estaba como con escrúpulo de cara al personal porque es muy normal, es muy humano y me contó que algunos que se morían con una hemoptisis, una...como se dice, que vomitaban sangre, y eso a ella le imponía mucho...

145

No tothom qui havia treballat al sanatori n'estava orgullós. Sebastià explica: “la impressió era que tots estaven allà com obligats, els metges també. [Era millor que] no els veiessin gaire”. I afegeix una anècdota que va viure a la consulta d'un metge, on es va trobar amb una infermera del sanatori del temps en el qual hi va estar ingressat. En comentar-ho amb ella, aquesta va negar que el conegués. Més tard, en un apart, va acceptar haver-hi treballat i li va dir: “Sí, però ningú no ho sap”. D'altra banda, afirma que alguns metges de l'Hospital Clínic de Barcelona, parents seus, anomenen “la zona fosca de la medicina al que va passar allà”.

Una experiència del sanatori com un hospital altre. Encara que no sempre era vist com a negatiu. Segons Margarita, infermera jubilada, per a un dels metges “el Hospital del Tórax es como el niño retrasado de la familia, es el que se quiere más”.

Els pacients demanaven favors a qui Goffman anomena els “savis”, professionals i familiars que coneixen les condicions dels estigmatitzats i els ajuden de diverses maneres¹⁷⁷ i amb qui estableixen privilegis en una institució total¹⁷⁸.

---

177. GOFFMAN, Erving (1970). *El estigma. La identidad deteriorada* Buenos Aires: Amorrortu Editores.

178. GOFFMAN, Erving (1970). *Internados. Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales*. Buenos Aires:

María del Pilar comenta: “Los enfermos como no iban a verlos fumaban, les daban dinero a las trabajadoras, para que les compraran tabaco, y también huevos, frutas, porque pasaban hambre”.

El germà de Dolores també és un exemple dels privilegis que les monges li atorgaven pel fet de ser petit. “Se lo llevaban a su casa”, comenta referint-se a la novena planta on vivia la comunitat de religioses.

146 Tanmateix, la construcció de l'estigma no sols estava relacionada amb l'aïllament i la possibilitat de contagi real, sinó també amb el significat simbòlic entorn de la construcció social de la tuberculosi i la seva relació amb el pecat, entès com una desviació de les normes del grup social. En el decurs de la història, ha existit en diverses cultures una associació entre malaltia i pecat.

Mauss i Hubert, en el seu *Ensayo sobre la naturaleza y la función del sacrificio*, publicat el 1899, estableixen una relació entre el mal físic i la falta. De fet afirmen que “enfermedad, muerte y pecado son, desde el punto de vista religioso, idénticos”¹⁷⁹. El que explica, al seu parer, que els sacrificis rituals expiatoris siguin tractats de la mateixa manera que els curatius, tots dos són considerats de purificació. També en l'àmbit del judaisme, religió de la qual parteix el cristianisme, les desgràcies i la malaltia són vistes com una forma de sanció per les faltes comeses contra la divinitat. Exemple d'això és el sacrifici de purificació dels leprosos, considerats contaminats, com consta a la Bíblia (Levític, XVI), on s'associa cura amb purificació¹⁸⁰. D'acord amb els autors, no s'ha separat del tot la consciència religiosa de la infracció de regles divines i les seves conseqüències materials sobre el cos. Encara que ells es refereixen als seus contemporanis, ha persistit aquesta relació entre pecat i malaltia, en una societat amb un *habitus* catòlic, en el sentit de Bourdieu. La lepra, la tuberculosi i la SIDA han estat exemples de l'estigma que ha envoltat a qui les han patit, estigma que com diu Kleinman no té a veure amb la possibilitat de contagi sinó amb la consideració d'aquests individus per part de la societat com un

---

Amorrortu Editores.

179. MAUSS, Marcel i HUBERT, Henri (1995 [1899]). *Ensayo sobre la naturaleza y la función del sacrificio*. Barcelona: Icaria, pp. 85-86.

180. MAUSS, Marcel i HUBERT, Henri (1995 [1899]). *Ensayo sobre la naturaleza y la función del sacrificio*. Barcelona: Icaria, p. 86.

“alien other” de la col·lectivitat¹⁸¹, perquè estan associades a comportaments no acceptats per aquesta.

I l'Espanya de la primera meitat del segle XX, amb la dictadura franquista i l'estreta relació del govern amb l'Església catòlica, oferia un ambient ideal per culpabilitzar qualsevol conducta que es desviés de la “religiosament i políticament correcta”, especialment tenint en compte que les religioses eren en la majoria de sanatoris les encarregades de la cura.

La construcció vuitcentista de la tuberculosi, que persistia, relacionava la malaltia amb la pobresa i la vida dissipada. Durant la Guerra Civil, l'amuntegament de la població i l'escassetat d'aliments bàsics havien agreujat les condicions de propagació de l'endèmia que en aquells dies causava 33.000 morts anuals. El 80% dels casos requeia en obrers, homes, amb edats compreses entre quinze i trenta-cinc anys, i la seva incidència estava directament lligada amb les males condicions de vida, jornades de treball massa perllongades, alimentació inadequada i habitatges insalubres¹⁸². Però la majoria de tuberculosos de la Ciutat Sanatorial de Terrassa eren considerats “gent de mal viure” i les causes “mala vida, mal comer, fumar, beber...” (Pablo).

Alguns eren indigents i si es curaven quan els donaven l'alta no tenien on anar, de manera que si podien es quedaven treballant i vivint allà. La mala fama s'estenia als treballadors del sanatori, especialment quan les monges van deixar l'hospital i van haver de contractar gent que en molts casos no eren professionals. “Cuando [el 1971] se fueron las monjas faltaba “mano de obra”. Pidieron auxiliares y enfermeras. Aparecieron gente diferente, algunas eran prostitutas que trabajaban en el barrio chino de Barcelona” (Núria). Al seu torn, Jaume expressava la seva sorpresa quan un dels metges que havia treballat al sanatori li havia explicat que “quan van marxar les monges, les prostitutes van ocupar el seu lloc sense tenir ni idea d'infermeria”. Això va afavorir l'estigma de l'hospital.

181. KLEINMAN, Arthur (1988). *The Illness Narratives: Suffering, Healing and the Human Condition*. Estados Unidos: Basic Books.

182. MOLERO, Jorge (1993). “Los Sanatorios para tuberculosos”. *Historia de los Hospitales*. Coleccionable de Revista El Médico, pp. 325-334. A: PIELTÁIN, Alberto (2003). *Los hospitales de Franco. La versión autóctona de una arquitectura moderna*. Tesis doctoral. Arxíu digital de la Universidad Politécnica de Madrid, IV, p. 6.

Muy mala fama. Luego claro la gente, como era gente un poco así, no se como explicarlo, muy inculta muy... pues, iban en el autobús y hablaban unas palabrotas y unas cosas, eso le daba muy mala fama a la gente que trabajaba...(Núria)

Amanda explica com va ser la seva incorporació a la plantilla del sanatori: “Cuando yo le dije a mi madre que trabajaba allí... madre mía, me dijo: “Vaya bombazo que te has tirao”... porque el sanatorio tenía mala fama, pero...yo fui a ser como era”.

148

Tot això porta a considerar que la malaltia no només estava marcada per l'estigma, sinó que a causa de la gravetat tenia un caràcter liminar que convertia l'hospital en un espai llimdar, un interstici entre la malaltia i la salut, o entre la vida i la mort.

L'Hospital: un espai de trànsit

La situació dels pacients, doncs, convertia aquest edifici en un espai de trànsit per a persones en un període de *marge*, la malaltia, que seguien l'esmentat procés de *separació*, *marge* i [si es curaven] *agregació* a la societat dels sans, la qual cosa comporta les característiques de l'ésser liminar que planteja Víctor Turner¹⁸³. En primer lloc, l'individu, estructuralment indefinible, és invisible i anònim, i presenta una ambigüitat en no estar ni viu ni mort o a la vegada viu i mort. A l'hospital, la identitat quedava anul·lada pel terme “pacient” o pel número de l'habitació.

Molts autors, com Van Gennep i Hertz, han investigat el caràcter de liminarietat de la mort, que no seria un acte instantani sinó un llarg procés de transició a un estat diferent. Però no solament la mort, sinó també la malaltia pot considerar-se liminar. Com mostra María Càtedra en la seva recerca amb els *vaqueiros de alzada* de les muntanyes de l'occident asturià, l'acte físic de morir també pot ser el final d'aquest procés, sent la malaltia “el més comú dels camins cap a la mort”¹⁸⁴, en tant que part d'un contínuum que comença abans del fet físic i

---

183. TURNER, Víctor (1999). “Entre lo uno y lo otro: El período liminar en los “rites de passage”. *La Selva de los símbolos: aspectos del ritual ndembu*. Madrid: Siglo XXI, pp. 103-123, p. 107.

184. CÁTEDRA, María (1988). *La muerte y otros mundos. Enfermedad, suicidio, muerte y más allá entre los vaqueiros de alzada*. Barcelona: Júcar Universidad, p. 39.

contínua després d'aquest¹⁸⁵, seguint l'esquema malaltia-mort-més enllà. Des d'aquesta perspectiva, el suïcidi es pot considerar una forma de “decidir” el final del més o menys llarg procés de malaltia.

També Roma fa referència a l'esmentada liminaritat de la malaltia, la qual, segons les seves paraules, “situa la persona en un estat liminar, que el margina, per una banda, però, per l'altra, el fa estar entre el món d'aquí i el Més Enllà, en contacte amb altres realitats internes. La malaltia és també un procés d'iniciació i, de fet, moltes històries místiques tenen com a rerefons un curs de malaltia o de malaltia-guariment”¹⁸⁶.

En aquest sentit, les persones malaltes que ingressaven a l'hospital per acabar morint, sense expectatives de curació, apartades de la societat, estaven en un estadi liminar en el qual, encara que no estaven mortes, tampoc gaudien de les condicions pròpies de la societat de les “vives”. De fet, es diu d'elles que estan “entre la vida i la mort”. I una malaltia potencialment mortal com la tuberculosi suposava per als hospitals un factor més de liminaritat.

Una altra característica de la “persona liminar”, seguint a Turner, és la seva qualitat de potencialment contaminant. En aquest cas, existeix una doble contaminació, física i simbòlica, o dit d'una altra manera, la contaminació física existent a l'hospital pel risc de contagi ha derivat en una contaminació simbòlica que es posava de manifest especialment a l'edifici abandonat. Mary Douglas associa el concepte de “brutícia” en relació a la contaminació ritual. L'autora diferencia entre les idees sobre la brutícia de la nostra societat europea i les anomenades societats primitives: “Una (diferència) es que el acto de evitar la suciedad es para nosotros cosa de higiene o estética, sin tener nada que ver con nuestra religión (...). La segunda diferencia es que nuestra idea de la suciedad está dominada por el conocimiento de los organismos patógenos. La transmisión de las bacterias de la enfermedad fue un gran descubrimiento del siglo XIX. Produjo la revolución más radical que haya tenido lugar en la historia de la medicina. De tal manera ha transformado nuestras vidas que se hace difícil

185. CÁTEDRA, María (1988). *La muerte y otros mundos. Enfermedad, suicidio, muerte y más allá entre los vaqueiros de alzada*. Barcelona: Júcar Universidad, p. 31.

186. ROMA, Josefina (1995). “Les aparicions de Sant Antoni Abad a Francesc Ballesté. Itinerari iniciàtic i el manament de la visió com a lloc sagrat”. *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 6, pp. 40-47, p. 44.

pensar en la suciedad como no sea en el contexto de lo patógeno”¹⁸⁷.

En el cas dels hospitals de tuberculosos és evident que es veia els pacients com a contaminats i potencialment contaminants, la qual cosa n'afavoria l'estigmatització. Però també, seguint a Douglas, la consideració sobre la higiene i la brutícia passa per un esquema mental de valors i concepcions sobre el que s'ha de fer o no, i és cultural, de manera que la visió occidental de neteja, igual que la higiene ritual d'altres societats és, en definitiva, simbòlica. La qual cosa es fa palesa a l'hospital abandonat, vist com un lloc “simbòlicament contaminat”, on els diversos elements contaminants del passat: la malaltia (a pesar que han deixat d'existir els elements patògens de contagi), l'estigma i la mort, es barregen amb l'abandó i la brutícia del present, una brutícia física i simbòlica, on el “mal impregna les parets”, com comenta Sandra.

Seguint a Turner, als éssers liminars, a més de ser invisibles i potencialment contaminants, o precisament per això, se'ls reclou lluny dels altres membres de la societat que formen part “dels estats culturalment definits i ordenats”,¹⁸⁸ estats entre els quals s'inclouria la salut dels ciutadans i ciutadanes que suposadament segueixen una vida equilibrada, ja que la malaltia significa desordre i alteració de l'equilibri. En el cas de malalties com la tuberculosi, la construcció social de la qual l'associava a una vida (des)ordenada, en el sentit que era viscuda fora de “l'ordre” establert, la reclusió a l'hospital servia tant per guarir la seva malaltia com els seus mals hàbits.

Es diu dels éssers liminars, que són a un “altre lloc”, o un “lloc altre”, en aquest cas físicament i simbòlicament. Llocs de reclusió, amb “sistemas de apertura y cierre que los aísla del espacio que los rodea”¹⁸⁹. Les tanques de l'hospital exercien aquesta funció d'aïllament.

A més, la situació interestructural de les persones en període liminar crea estructura, de manera que en trobar-se en la mateixa situació es crea entre ells un vincle especial que els uneix enfront de l' “autoritat” a la qual estan

---

187. DOUGLAS, Mary (1973). *Pureza y peligro: un análisis del concepto de contaminación y tabú*. Madrid: Siglo XXI editores, p. 54.

188. TURNER, Víctor (1999). “Entre lo uno y lo otro: El período liminar en los “rites de passage”. *La Selva de los símbolos: aspectos del ritual ndembu*. Madrid: Siglo XXI, pp. 103-123, p. 108.

189. FOUCAULT, Michel (2008). “Tipologías”, *Fractal* 48, 39-40, 8: michel_foucault_heterotopias_y_cuerpo_utópico.pdf [febrer 2014].

sotmesos. Se'ls despulla de les seves pertinences, la qual cosa marcarà la relació entre ells i suposarà una submissió a l'autoritat de la qual depenen. En l'àmbit de l'hospital, els pacients sense els seus objectes personals ni el que constituïa el seu entorn conegut, estaven indefensos davant l'autoritat reflectida en les infermeres, les religioses i, sobretot, a causa de l'estatus social, dels metges.

Finalment, Turner considera el període liminar com un estat de reflexió que portava als qui es reincorporaven a la societat una forma de vida diferent. Pot ser que els pacients reflexionessin o no a l'hospital, però qui tornava a la societat dels sans ho feia lliure d'elements patògens, és a dir "purificat". Com deia Foucault, les heterotòpies de desviació funcionen com a heterotòpies de passatge i transformació, en les quals té lloc una regeneració, en aquest cas de la salut. Per tant, tornaria a la seva vida amb energies renovades i amb la necessitat de canviar d'hàbits i actituds per no recaure en la malaltia.

A l'Hospital del Tòrax, per tant, els pacients es mantenien en una fase liminar que podia durar molt de temps. Alguns passaven allà "dos o tres años" (Pablo). La mitjana general era d'un any, tot i que la durada del període d'ingrés va anar disminuint amb el temps i l'avenç de la medicina. Però a la dècada dels 60, la durada de la malaltia pels qui aconseguien curar-se era llarga, com és el cas del germà de Dolores que "estuvo ingresado unos 6 años".

N'hi havia que es curaven al cap d'un temps, però també hi havia qui no superava la tuberculosi: "un deu per cent" segons Pablo, tot i que l'índex de mortalitat també va anar canviant a mesura que avençava la medicina. Alguns posaven fi a l'estadi de la malaltia mitjançant el suïcidi, una forma de decisió personal i control de la pròpia vida. Però si la malaltia es relacionava amb el pecat, en aquella època des de la ideologia catòlica el suïcidi era en si mateix un pecat que contribuïa a l'estigmatització.

La presència constant de la mort es reflecteix en les narratives de persones com Amanda, qui en ser infermera a la planta on estaven els "més greus", segons comenta, veia com "molts morien". Va ser una de les coses que més marcaren a Dolores, quan anava amb la família a veure el seu germà al sanatori els caps de setmana, ja que gairebé sempre hi havia gent que havia traspassat i se'ls emportaven en "taüts cap al cementiri".

Victòria: ¿Ibas los fines de semana?.

Dolores: Íbamos sábados y domingos.

Victòria: Supongo que con 13 años también te queda muy grabado eso ¿no?.

Dolores: Sí.

Victòria: ¿Que sensación recuerdas? ¿Cómo lo vivías?.

Dolores: Me daba cosa cuando veía sacar la caja.

Victòria: ¿Casi cada semana encontrábais gente que moría?.

Dolores: Sí, morían muchos.

152

Des de la vivència dels malalts la sensació era “d'estat depressiu” (Sebastià). María del Pilar comenta el que va viure la seva mare amb un cas de suïcidi: “Sí que es cierto que se suicidaban. Se sentían solos y abandonados” “Mi madre me contó que cuando iban a tender la ropa (...) en los campos que estaban alrededor del edificio (...) se encontraron un ahorcado en un árbol...”

Tot i no haver-hi acord quant al nombre de casos de suïcidi que van tenir lloc al sanatori, les persones entrevistades coincideixen que va tenir l'índex més alt de l'Estat espanyol. La significació simbòlica de la mort per suïcidi, a més de la violència que suposava, es relacionava amb el pecat que la religió catòlica li atorgava, ja que segons el Codi del Dret Canònic de 1917, vigent en aquell moment, els suïcides no podien ser enterrats en terreny sagrat. La qual cosa afavoria la idea que les seves ànimes no podien seguir el seu camí cap el món dels morts, sinó que restaven allà, atrapats en el llinar. “La gent pecava suïcidant-se. En aquella època era així, encara era més estigmatitzant” (Jaume).

Estigma i pecat feien del suïcidi quelcom de què no es parlava obertament, motiu pel qual es generava un sentiment d'ocultació. Dolores comenta el cas del suïcidi d'una dona a qui la seva mare coneixia, que “se tiró abajo”, i “las monjas no querían que se enterasen de los suicidios, lo escondían”.

El director del Museu de Terrassa fa referència també a la ocultació de fets com els suïcidis: “en llocs que hi ha recordatoris de gent que se suïcida avui dia a la societat en general existeixen ordres de no passar aquesta informació perquè la premsa...”

De manera que els casos de suïcidi passaren a constituir allò ocult en el sanatori, al igual que l'amenaça de l'invisible (elements de contagi), que es veia

reforçada pels experiments que es realitzaven a l'hospital, generant llegendes que formaven part de la memòria del sanatori, reforçant la idea de l'ocult, l'invisible, com quelcom que romandrà constantment en la manera de percebre aquest espai.

Llegendes, històries, memòria i deutes pendents

La història del sanatori ha estat des dels seus orígens relacionada amb l'àmbit dels elements invisibles, que inflüen en el món visible, l'amenaça de perills ocults i desconeguts. Que van des del perill de la malaltia causada per un element patogen invisible que anava minant la salut de la majoria en el cas de la tuberculosi, fins al secretisme de les suposades injustícies que es deien o es callaven, els fets relacionats amb el pecat tant les relacions sexuals clandestines¹⁹⁰ com els suïcidis i, finalment, l'existència d'una zona d'experimentació, en la qual es duïen a terme transplantaments amb animals, bàsicament gossos, que poques persones coneixien, i de la qual molts no en volien saber res.

153

Un dels experiments que s'han conegut va ser el trasplantament de cor a un gos, el 1960, per primera vegada a Espanya, per part del Dr. Caralps, considerat una de les figures pioneres en la cirurgia toràcica espanyola.

El Dr. Antonio Caralps Massó estuvo trabajando intensamente entre 1925 a 1932 en la toracoplastia paravertebral y en la resección de la primera costilla. Después de la guerra española adquirió la mayor experiencia en reseciones pulmonares de España. En 1953 obtuvo la plaza de cirujano del Patronato Nacional Antituberculoso (PNA), con destino en el Sanatorio de Terrassa, donde en la década de los sesenta, dedicó gran parte de su tiempo a la experimentación en el trasplante de corazón, pulmón y bloque cardiopulmonar a partir de experimentos con perros¹⁹¹.

---

190. Nota de l'autora: Existien relacions entre el personal de l'hospital i els malats que no eren acceptades per les monges, de manera que en plena repressió ocasionada pel franquisme, aquestes relacions s'havien de mantenir en la clandestinitat.

191. PARÍS, Francisco i GONZÁLEZ, Federico (2002). "Figuras pioneras de la cirugía torácica española". *Archivos de Bronconeumología*, 38, pp. 37-48. <http://www.archbronconeumol.org/es/figuras-pioneras-cirugia-toracica-espanola/articulo/13025504/> [maig 2014].

Les seves investigacions en el Sanatori de Terrassa ocupen un lloc important en la història per la seva aportació a l'avenç de la medicina, concretament, en el tractament de patologies cardiovasculars i de l'aparell respiratori.

Lejos quedan los intensos trabajos en el laboratorio de cirugía experimental en perros que el Dr. Antonio Caralps i Massó, había montado con el dinero de su bolsillo, dinero particular, en unas habitaciones de los sótanos del Sanatorio de Terrassa, hospital al que acudía por las mañanas para practicar cirugía pulmonar y cardíaca.

154

En el recuerdo está que se iba al sanatorio los martes y jueves. Se empezaba a operar a las 6:30 de la mañana, lo que, en el año 1966, quería decir que se salía de Barcelona a las 5:30 de la madrugada. Por la mañana se operaban pacientes y por las tardes se acudía al laboratorio para realizar trasplantes de corazón y de pulmón en perros.

Aparte del Dr. Caralps i Massó, venían los doctores Alonso Segura y Ferrer Recuero, compañeros de curso y amigos, que siguieron ayudando cuando en junio de 1967, el Dr. Josep Mª Caralps hijo se fue a EEUU, recién casado, para iniciar la especialización en cirugía cardíaca.

Es obligado mencionar a dos personas sin cuyo concurso entusiasta hubiera sido del todo imposible llevar a cabo aquellos experimentos: Kiko, técnico de quirófano y un trabajador incansable que hacía las anestésias, rasuraba y preparaba a los perros para la intervención; y Manuel, que se encargaba de procurar animales abandonados para realizar los experimentos y, junto a Kiko, de cuidarlos después de la intervención.

Se hicieron docenas de experimentos y se despertó allí un interés especial hacia los trasplantes de corazón que no les ha abandonado nunca. Tuvieron la fortuna de poder hacer que aquel sueño se convirtiera en realidad¹⁹².

És recordat com un cirurgià brillant, dels que “operaven plàsties, secaven una part del pulmó, obrien una costella, secaven, es notava una espatlla més fina”, però tot i acceptar que salvava vides, Pablo manifesta també la seva ob-

---

192. CARALPS, Josep M^a (29 de febrer de 2012). Salud Siglo XXI: El corazón. El primer transplante. [Mensaje en un blog]. <http://elmercaderdelasalud.blogspot.com.es/2012/02/el-corazon-xv.html> [abril 2014].

jecció cap els experiments amb gossos: “Mai vaig baixar perquè tenia angúnia”. Experiments i plàsties, junt amb els sentiments que experimentava perquè “quan es morien, jo havia de fer la creueta i els coneixia” i la soledat que transmetien els pacients als quals ell intentava escoltar, són els elements que més li afectaven, temes tabú segons les seves paraules.

En referència als experiments, Amanda explica: “Cuando hacían estas cosas era en fiestas... En Navidad que había unos días... hacían cosas. Te enterabas cuando ya había pasado. Cuando era fiesta”. Existia també un laboratori d'investigació sobre fàrmacs per al tractament de malalties pulmonars, entre elles la tuberculosi, que segons els rumors que corrien per la ciutat de Terrassa –diverses persones en xerrades informals de manera casual m'ho comenten quan saben que estic fent aquesta investigació– es provaven amb els malalts.

Les restes d'algunes investigacions experimentals que es van quedar a l'hospital abandonat i de les quals no se'n coneixia bé la procedència, afavorien la circulació d'històries sobre experiments humans. En una conversa, un home a qui anomenaré David, d'uns 50 anys, m'explica que el seu nebot, el 2008, quan tenia 17 anys, els va trucar dient que estava a comissaria perquè l'havien atrapat a ell i uns amics amb un fetus humà, que van confessar haver tret de l'Hospital del Tòrax.

L'abandonament definitiu de l'hospital, per tant, va implicar el tancament d'un lloc carregat de memòria i significació entorn del sofriment i la mort violenta, amb llegendes que circulaven en relació a les persones que havien estat ingressades allà, com un monument viu a la seva memòria.

Les experiències viscudes, d'una banda, i de l'altra la realització de pel·lícules de terror, junt amb la presentació de parapsicòlegs en programes de televisió que fan referència a entitats del món invisible, van omplir d'imatges el lloc, atraient la població dels voltants i influint en les seves experiències.

L'ocult i invisible és el que relaciona a l'Hospital del Tòrax el passat amb el present. La connotació sociopolítica de l'ocult en el sanatori, va donar pas a una connotació esotèrica o paranormal d'aquest “ocult” en el present. De manera que el món invisible i amenaçador dels elements patògens, els experiments desconeguts, la presència de la mort a l'aguait, l'amenaça de la desaparició, tenen la seva continuïtat en el món invisible de les entitats que amenacen amb la seva aparició, energies que romanen com una memòria viva dels deutes pen-

dents d'un passat que no desapareix.

Malaltia, mort i sofriment són elements clau en la relació entre el passat i el present. La majoria de les dones i homes entrevistats, tant en relació al sanatori com a l'edifici abandonat, hi al·ludeixen. De fet, sofriment i mort són allò que es queda, podent ser percebut. Així, la(les) memòria(es) d'aquells qui varen estar ingressats en el sanatori no desapareixen, impregnant l'edifici de significació, com un monument al sofriment passat. Un indret en el qual amb la rehabilitació, parafrasejant Delgado¹⁹³, s'intenta aconseguir la redempció d'un espai considerat brut i atestat, però al qual la gent ha monumentalitzat, la qual cosa suposa un conflicte de dominis en l'organització significativa de l'espai urbà de la ciutat de Terrassa.

Les percepcions sensorials inusuals suposen, així, una forma de memòria no habitual, relacionada amb el sofriment per l'estigma, la malaltia i la mort, de manera que les narracions de les experiències viscudes en primera persona en el sanatori, que donen sentit a una memòria temporal i fragmentada dels esdeveniments passats, troben el seu ressò en la memòria atemporal i heterodoxa que representen aquestes percepcions, manifestacions d'una impregnació simbòlica que li proporciona al lloc els ecos del passat.

---

193. DELGADO, Manuel (2001). *Memoria y lugar: el espacio público como crisis de significado*. Valencia: Ediciones Generales de la Construcción, p. 11.

El poble abandonat de La Mussara: un portal multidimensional del social

La Mussara¹⁹⁴

157

La Mussara està situada al nord de la comarca del Baix Camp, en la frontera entre el camp i la muntanya. Agregat de Vilaplana des de l'any 1961, el poble de La Mussara es troba en la serra del mateix nom. El nucli de població està situat a uns 990 m sobre el nivell del mar. Des de l'any 1959, està deshabitat. El nom prové d'Almussara i és de filiació àrab. Va formar part del valiat de Siurana i més tard del Comtat de Prada de Conflent.

El primer document escrit que s'ha trobat en què s'anomena La Mussara és un document de concòrdia entre el rei d'Aragó, Alfons I "el Cast", i l'arquebisbe de Tarragona, Don Guillem de Torroja, datat l'any 1173¹⁹⁵.

El segle XIX, en relació amb un segle enrere, es triplica la població. Però només durant uns trenta anys La Mussara mantindrà els tres-cents habitants (inclosos els masos).

Els recursos i les formes de vida sempre van ser molt complicades a causa de l'escassetat d'aigua del terme. Amb tot, els principals recursos eren la petita ramaderia (bens, cabres i bous per a llaurar); el carbó d'alzina, que baixaven a vendre a Reus amb el ruc o la somera; l'agricultura (blat, ordi, civada...), i a més els productes de cada casa, gallines, conills, algun porc i un hort. També eren fonts complementàries alguns fruits de muntanya, la caça i els rovellons,

---

194. Aquesta investigació va ser subvencionada per l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya de la Generalitat de Catalunya, a través de l'ICA (Institut Català d'Antropologia). Voldria expressar també el meu agraïment a l'Ajuntament de Vilaplana-La Mussara, tant a l'alcalde, Tomàs Bigorra, com a la regidora de Cultura i Medi Ambient, per la seva col·laboració. I al Bar-Casal del poble, on vaig passar moltes estones recollint informació i fent entrevistes.
195. www.vilaplana.oasi.org/ [octubre de 2015].

que igualment baixaven a vendre al mercat de Reus.

Durant el segle XX la despoblació va seguir una certa regularitat. El trauma de la Guerra Civil va accelerar l'emigració. La falta d'aigua i bones terres, a més de les males comunicacions, falta d'un metge permanent, manca de telèfon i electricitat, van ser factors importants en la despoblació. Un altre factor va ser la compra sistemàtica de terres i masies per especular amb la possibilitat d'una possible urbanització de La Mussara.

158 És un lloc carregat d'història(es) des de l'Edat Mitjana fins a la Guerra Civil Espanyola, de lluites entre bàndols, en les quals destaquen els morts "oposats": en primer lloc, els ossos suposadament sarraïns del passat remot i, més tard, el fet que a les muntanyes s'amaguessin els anomenats Patacons¹⁹⁶ que va portar com a conseqüència l'existència d'un destacament de la Guàrdia Civil per tal d'atrapar-los, la qual cosa va suposar la repressió dels habitants del lloc i va afavorir-ne el despoblament.

Actualment, la major part del poble està en runes. Hi ha hagut diversos projectes per a la seva preservació, però a finals del 2015 no estava encara clar quin seria el seu futur.

La investigació

Aquesta investigació s'ha centrat en treball de camp al poble abandonat de La Mussara i els seus voltants, la recollida de fonts orals i documentals i la consulta i anàlisi de pàgines web i fòrums amb comentaris sobre el poble. S'han dut a terme un total de tretze entrevistes en profunditat, entre el setembre i el novembre de 2015, de les quals deu van ser a persones que vivien a Vilaplana, terme al qual pertany La Mussara des del 1961.

---

196. Els Patacons eren una partida de la resistència a la Guerra Civil Espanyola, que es van refugiar als camins, coves i boscos del Camp de Tarragona. El seu nom prové del Mas Patacó de Mont-ral, lloc on va néixer Ramon Roig i Recasens, militant de la CNT i membre del Comitè de les Milícies Antifeixistes durant la Guerra Civil, que juntament amb els resistents David, Joan i Miquel Pàmies Òdena, militants de la FAI, i Josep Oriol Tost, militant de la CNT i exalcalde d'Almóster, fugen dels nuclis habitats i formen a principis de 1940 la popularment coneguda com a partida del 'Patacó'. Una partida independent d'homes amb una marcada ideologia anarquista que actua al marge de les agrupacions guerrilleres maquis que entraven per la frontera francesa i que, amb els seus xantatges, roboratoris i extorsions, atemoriren la població de la zona, on es defineix els 'Patacons' com a bandolers i en molts casos, com a malfactors i atracadors, fet que es posa de manifest en alguns comentaris dels entrevistats. A: ROSICH, Laura (10 de setembre de 2010) "Resistents i supervivents: maquis al Camp de Tarragona". *Reusdigital.com*. <http://www.lamussara.es/records-de-la-mussara/els-patacons/> [setembre de 2015].

En primer lloc, la regidora de Cultura i Medi Ambient, qui em va aportar informació sobre La Mussara i em va proporcionar contactes amb informants, i l'alcalde, de l'Ajuntament de Vilaplana-La Mussara. De la resta d'entrevistats¹⁹⁷ d'aquest poble, sis eren jubilats i jubilades entre 65 i 93 anys: Antoni, Glòria, Paquita, Maria, el seu marit Santiago¹⁹⁸ i Joaquim, l'esposa del qual havia viscut de petita a La Mussara¹⁹⁹. A més, vaig parlar amb Sergi, cambrer, i Laura, empleada d'hostaleria, ambdós entre 25 i 35 anys. Els altres informants van ser tres homes d'entre 40 i 50 anys, investigadors des de la parapsicologia, que havien realitzat alguna recerca a la zona de La Mussara: Francisco Trigueros, psicòleg, responsable de la pàgina web *Redes del Misterio*; el seu col·laborador, al qual anomenaré Miquel; i Fran Recio.

159

Històries, llegendes i identitat. La “cultura popular” entre el passat i el present

Les narracions

La desaparició d'un boletaire el 1991 al bosc de La Mussara va donar peu a les llegendes que circulen pel ciberespai sobre aquest poble com un portal a altres dimensions i, concretament, a l'anomenada Vil·la del Sis, a la qual s'hi accedeix en trepitjar una pedra. Tot i que allà ningú em va donar resposta sobre d'on prové, ni quina és la pedra, probablement el concepte provingui de Viladencís, un poble creat per la imaginació de Francesc Valls-Calçada que apareix a la seva novel·la *Estic morta, saps?*, que l'autor situa a prop de La Mussara i Mont-ral, un “punt neutre de l'ambivalència on tot el bo esdevé dolent, i on tot el dolent esdevé bo en una simultània transformació que ho neutralitza tot satànicament”²⁰⁰,

197. Igual que en l'apartat dedicat a l'Hospital del Tòrax els noms de les persones entrevistades són ficticis per mantenir-ne l'anonimat, exceptuant a Francisco Trigueros i Fran Recio que han acceptat aparèixer amb el seu nom.

198. Maria no va néixer a Vilaplana, Santiago sí. Des que estan junts, fa anys, ambdós hi han anat sovint, tot i viure a Barcelona. En el moment de l'entrevista i des de la seva jubilació viuen al poble. Jo els coneixia de feia temps, a través d'uns amics comuns havíem coincidit alguna vegada, tot i que no havíem parlat mai d'aquest tema fins a les entrevistes. Em van acompanyar a La Mussara una de les vegades que hi vaig anar.

199. Nota: Segons m'explica l'informant, la seva dona no vol parlar de la seva experiència a La Mussara quan era petita, perquè van viure situacions difícils de lluita per la supervivència.

200. MALGRAT, Lurdes (maig del 2007). “El gran viatge”. Tarragona: Escriptors del Camp de Tarragona. <http://www.esocat.cat/pagines/francescvals/francescvals2.html> [setembre de 2015].

característiques pròpies d'un espai liminar, que hauria esdevingut la "Vil·la del Sis" en les pàgines web de parapsicologia, com una dimensió paral·lela a on s'accedeix des de La Mussara.

Alguns parapsicòlegs consideren que és una zona tel·lúrica, carregada d'energia electromagnètica. La valoració que fan les persones de Vilaplana dels comentaris apareguts a la xarxa sobre La Mussara, com una porta a altres dimensions, és que no en saben res o que són "cuentos" o "collonades", perquè allà és molt fàcil perdre's en la boira, caure en un forat i no et troben.

160 El 16 d'octubre del 1991 té lloc el que La Vanguardia qualifica d'"una de las desapariciones más enigmáticas acaecidas en las comarcas de Tarragona"²⁰¹. Un grup de quatre amics van anar a buscar bolets al bosc de La Mussara, se separen, i a un d'ells, Enrique Martínez Ortiz, ja no el tornen a veure. Malgrat buscar-lo durant hores, fent una batuda on participen "el ejército, helicópteros, familiares y voluntarios" no aconsegueixen trobar-lo.

S'expliquen també en diverses webs²⁰² sobre el poble de La Mussara una sèrie de llegendes que fan referència a alteracions de l'entramat espai-temps, com la d'un alferes de la base militar propera de Castillejos qui, mentre pensava que havia passat tres hores al poble, va descobrir que n'eren dotze, o un enginyer alemany que treballava a la zona, el 1995, que es va perdre durant tres hores i quan va aparèixer no recordava res en absolut. A les mateixes webs, parlen d'un company del boletaire desaparegut qui, una nit de les quals va anar en busca del seu amic, va sentir sorolls de cascos de cavalls a la zona de l'església de La Mussara i va veure uns éssers semitransparents amb túniques, que li van passar pel costat ignorant-lo i que en moure unes pedres van desaparèixer, la qual cosa es relaciona amb l'existència d'un portal multidimensional. Tornarem a aquest

---

201. ALFONSO, Enric. (8 de novembre de 1999). "El Misterio de La Mussara", LA VANGUARDIA. Vivir en Tarragona, p.1 <http://hemeroteca.lavanguardia.com/edition.html?edition=Vivir+Tarragona&x=15&y=11&bd=08&bm=11&by=1999> [octubre 2016]; BOSCH, Rosa Mari. (22 d'octubre de 1991). "LA MUSSARA Abandonan la búsqueda de un "boletaire". Los bomberos de la Generalitat han abandonado la búsqueda de Enrique Martínez Ortiz". <http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/1991/10/22/pagina-25/33496842/pdf.html?search=Enrique%20Ortiz> [octubre 2016] (Aquesta notícia apareix sis dies després de la desaparició del boletaire, no n'he trobat cap del dia del fet).

202. <https://labitacoradelmiedo.wordpress.com/.../la-mussara-tarragona;>
[www.dondeviajamos.com/la-mussara-2/;](http://www.dondeviajamos.com/la-mussara-2/)
http://franrecio.com/investigaciones/la_mussara_pueblo_maldito.html <http://www.revistaañocero.com/secciones/geografia-magica/mussara-misterio-niebla;>
<http://redesdelmisterio.wordpress.com/>

tema en l'apartat "La xarxa, els nous folks".

Al seu torn, les experiències dels vilaplanencs i vilaplanenques entrevistades sobre el poble abandonat fan referència a un lloc de bellesa natural i un espai de memòria. Santiago, que va créixer allà, m'explica que "mai ha passat res". I afegeix: "Nosaltres no hem vist res, són coses que s'expliquen ara. Quan jo era petit no passava res". Ho confirma Maria: "Son cosas que se dicen. Nosotros no hemos visto nada".

En general és vist com un paratge bonic, en el qual "contemplar els estels". "De petites anàvem a dalt, miràvem el cel, no s'explicaven llegendes, era un lloc que atreia i que tens ganes de tornar-hi. És un lloc molt maco, sensació d'estar per sobre de les coses...", comenta la regidora de Cultura.

O també un punt cap a on escapar-se: "...pels joves, per mi La Mussara és un escape, quan estic agobiat, agafo i me'n vaig a La Mussara, agafem unes birres i anem a La Mussara, fumem i xarrem..." (Sergi).

I tant en el passat com en el present és un lloc on "anar a buscar bolets i a caçar". "El pare era caçador (...) conills i alguna perdiu, anaven a La Mussara. (...) Van a buscar bolets a La Mussara. A peu a buscar rovellons..." (Paquita).

Per a ells, La Mussara suposa un espai i un temps que podríem incloure en el que Turner anomena "parèntesi liminar"²⁰³.

Però és també un "lloc de peregrinació", com m'explica la regidora, que respon a una sacralització de l'espai rural. Cada cap de setmana s'omple de gent que va a contemplar el paisatge, o passa per allà per accedir a les muntanyes, el que vaig poder constatar en les visites a La Mussara fetes en diumenge. A més, des de Vilaplana s'organitza un Aplec i, des del 2008, un Festival de Poesia i Música, el Mussart, que també són una forma de reivindicació de La Mussara com a lloc de memòria col·lectiva. Uns pilons al costat de les cases en runes amb el nom de cada casa i de qui hi va viure preserven la memòria individualitzada.

Distintes persones m'expliquen que molta gent va a La Mussara a llençar les cendres dels seus familiars, la qual cosa contribueix a la sacralització del lloc i a la seva categorització com a espai liminar, categoria afavorida pel fet que ha estat escenari de diversos suïcidis, "més de dos", segons afirma la re-

203. TURNER, Víctor (1999). "Entre lo uno y lo otro: El período liminar en los "rites de passage". La Selva de los símbolos: aspectos del ritual ndembu. Madrid: Siglo XXI, pp. 103-123

gidora de Cultura, “enterrats al cementiri de Vilaplana”. Tant ella com Paquita coincideixen que els suïcides i les persones que van a tirar les cendres al poble abandonat són “gent de fora”. Al cementiri de La Mussara, sorprèn veure una tomba amb una creu on hi consta la data de 2013, malgrat asseguren que no s’ha tocat res des que està abandonat. Antoni diu: “...que hi enterressin a algú el 2013 no, ep! a no ser que ho fessin a la nit”. L'alcalde expressa la possibilitat que com que “pugen a tirar cendres (...) que no fos alguna cosa d’aquestes”, és a dir, que potser algú hi va enterrar les cendres i hi va posar una creu, de manera no oficial.

162

Respecte a la visió que tenen els homes i dones de Vilaplana de la gent que vivia a La Mussara és que “eren gent de muntanya” (Antoni). Glòria comenta: “Els de La Mussara no ens agradaven. Els veiem com a muntanyencs, eren feréstecs”. Fins i tot els que viuen a Vilaplana actualment “són muntanyencs, feréstecs” (Sergi). També “hi havia gent d’allà que veien coses”, “a La Mussara feien moltes coses, tiraven olis per treure no sé què” (Paquita). No sap especificar el què, però fa referència a curacions d’alguna mena.

Pel que fa a les llegendes tradicionals que s’expliquen a la zona, la majoria tenen relació amb els conflictes bèl·lics, l’entorn de les muntanyes, els morts i la mort. Sota el sòl de La Mussara diversos enterraments en lloc no sagrat i desenterraments s’expliquen entre la història i la llegenda. En primer lloc, els sarraïns, a qui se suposa els primers habitants de la zona, el segle XII, i dels ossos dels quals un senyor gran al bar em comenta: “sé on estan, però no t’hi portaré”. Més tard, a partir del segle XIX, són enterrats allà el guerriller carlista Ignasi Pàmies, conegut com a Cercós, i els nomenats Patacons de la guerra civil. A banda d’això, algunes exhumacions clandestines per part dels militars de Castillejos suposen la profanació d’un lloc considerat sagrat.

Pel que fa als soterraments, trobem una de les llegendes més divulgades sobre La Mussara que Josep Iglesias anomena “L’afusellament de l’àvia Boronada”²⁰⁴. Un relat sobre la mort i l’enterrament del guerriller Cercós, de la Tercera guerra carlista, segons el qual aquest capitost va ser sepultat al cementiri del poble sota el cadàver d’una àvia, i quan els enemics van anar amb la intenció de

---

204. IGLESIES, Josep (1976) *Capta de fantasies*. A: AMIGÓ, Ramon. (2006). *La Mussara, un vell afecte*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor.

profanar el cadàver, van desenterrar el de l'àvia. Uns diuen que la van afusellar i com que tenia fama de bruixa van originar una maledicció²⁰⁵, d'altres que la van deixar estar²⁰⁶. També hi ha qui diu que el van enterrar a un lloc no sagrat i que “una pedra assenyalava la làpida de Cercós guerriller cap dels carlins, però ja l'han tret” (Joaquim).

Altrament, a la Guerra Civil, els “Patacons”, maquis o bandolers segons la versió, que s'amagaven a les coves i vaumes de les muntanyes, van ser assassinats (o ajusticiats) i enterrats expressament en lloc no sagrat. La seva presència va suposar la repressió franquista sobre el poble, un dels factors (entre d'altres) que van afavorir la despoblació de La Mussara. “Els Patacons eren uns manganates”, comenta l'alcalde. La regidora ho expressa també així: “eren delinqüents, lladres, se'n parlava quan jo era petita”. I Paquita em diu: “Els van anar a buscar i els van matar i els van enterrar que no els van ni posar als nínxols (...) allà als limbs on posaven els nens no batejats”.

163

D'altra banda, la presència del campament de milícies universitàries, tot i que “gràcies a Castillejos van fer passar l'electricitat” (Antoni), i que els militars “venien a ballar i les noies aquells cordons que portaven, els agradaven...” (Paquita), també va portar problemes a la població de la zona: “els que estudiaven a Castillejos medicina desenterraven els morts” del cementiri de La Mussara “quan el poble ja estava abandonat”, “van desenterrar dos o tres morts i feien de la seves (...) els tornaven a enterrar (...) veies la terra remoguda” (Antoni).

I, finalment, La Mussara ha estat també escenari d'algunes pràctiques rituals, que Fran Recio, parapsicòleg, considera “rituales de estar por casa” i que han deixat restes d'espelmes i símbols com el pentacle. “Antes, ahora es un sitio muy turístico”, “velas, encontramos una cabra allí colgada, el pentáculo...”. Considera que a La Mussara s'ha exagerat: “se coge una cosa y se hace una montaña”, però també afirma que “La Mussara tiene una cosa, la propia geología ... la geología del lugar” “energía electromagnética”, comentaris que encaixen amb els dels altres dos parapsicòlegs entrevistats, Francisco Trigueros i el seu col·laborador, que van trobar “unes puntes inusuals en la mesura

205. BERLANGA, Antonio (2014). *Incurción a lo desconocido*. Punto Rojo.

206. AGUSTENCH, Anton (2005). *Records de La Mussara*. Vilaplana: PRAGMA edicions-Ajuntament de Vilaplana.

de l'energia electromagnètica quan va aparèixer la boira", tot i que consideren poc concloent la seva investigació.

Tots tres coincideixen en què en algun moment de la seva investigació es van trobar amb grups de joves a La Mussara a la nit que anaven a celebrar algun tipus de ritual, concretament a l'absis de l'església, motiu pel qual en alguns casos van decidir marxar per evitar-se problemes, i en altres moments van optar per conversar-hi. Comenten que hi ha hagut casos de vandalisme que han contribuït a la destrucció del poble, el que també confirmen des de l'Ajuntament de Vilaplana.

164

Aquestes narratives s'afegeixen a les llegendes de més ampli abast, interaccionant amb elles, entre la tradició i les noves creacions.

Les llegendes tradicionals

La llegenda és una part important de la memòria col·lectiva, que Luís Díaz González de Viana defineix, a partir del treball de Van Gennep, com una "narració fortament localitzada, personificada en protagonistes que poden o no ser històrics, però que gairebé sempre es mouen en una esfera de certa temporalitat, i amb una aspiració de versemblança o credibilitat, a pesar que -amb freqüència- tracti de fets o accions bastant sorprenents"²⁰⁷.

Són una part important de la memòria col·lectiva i del patrimoni cultural de la societat, representen una forma de transmissió dels valors de la cultura i alhora intenten donar explicació, des d'un determinat ordre social, sigui com a afirmació del poder existent o com a reivindicació de col·lectius, a allò desconegut o inexplicable, formant part de la cultura popular.

Com que s'ubiquen en un lloc concret, tenen certs fonaments històrics i mostren alguna qualitat considerada heroica per la societat en la qual sorgeixen²⁰⁸, els protagonistes de les llegendes solen ser herois o heroïnes locals, però alhora poden representar personificacions que remetien a representacions arquetípiques o mítiques, i la seva importància resideix en l'eficàcia simbòlica que s'aconsegueix en donar expressió de forma simbòlica a fenòmens que ge-

---

207. DÍAZ GONZÁLEZ DE VIANA, Luís (2008). "Amantes que se desvanecen en el tiempo: la memoria etnográfica o la compleja significación de las leyendas", *Revista de Antropología Social*, 17, pp. 141-164.
http://scholar.google.es/scholar?q=significacion+de+leyenda+antropologia&btnG=&hl=es&as_sdt=0%2C5 pdf
208. VAN GENNEP, Arnold (1987). *La formación de las leyendas*. Barcelona: Alta Fulla.

neren angoixa. Una de les situacions més angoixants és la idea de la mort com a final, per això moltes llegendes fan referència a la mort i els protagonistes, a través de les seves gestes, perviuen en la memòria de la gent, una manera de no morir del tot. D'altres mostren personatges màgics, sobrenaturals, que habitualment salven a qui segueix els valors de la societat, o per contra, castiguen a qui se n'aparta.

La zona del Baix Camp, com moltes altres zones de Catalunya, i especialment les muntanyes de Prades, ha estat prolífica en llegendes i històries sobre diferents fenòmens, gestes heroïques, éssers fantàstics o llocs misteriosos. Algunes formen part de la realitat mitològica catalana, com les referències als esperits dels boscos, dones d'aigua, aloges, fades, etc. o els éssers sobrenaturals i divins²⁰⁹. Com comenta Eugeni Perea, “els fondals i els boscos són del tot idonis per a la vida dels éssers fantàstics”²¹⁰, i les fades i altres “esperits del bosc tenen predilecció per (...) llocs d'aigua, que a La Mussara hi abunden encara que diminuts i fràgils...”²¹¹.

165

Així trobem diverses obres de la literatura que es fan ressò de les històries populars entorn del caràcter màgic de les muntanyes de Prades, com la poesia de Miquel Escudero:

“Des del Mas dels Frares, vora l'esfondradissa Mussara,
el llogarret sinistre i maleficiat pel déu que regna a la Serra
(oh Serra, Serra de Prades, potser l'esperit d'un Entença!)²¹²...”

El Mas dels Frares semblava tenir per la gent de l'entorn un caràcter sagrat perquè hi habitaven éssers sobrenaturals. No sembla casual, doncs, que s'hi ubiqui la llegenda d'una presència divina a la zona recollida per Ramon Amigó sota el nom de “L'home de l'argelaga encesa. Una contalla mussarenca”²¹³,

209. AMIGÓ, Ramon (2006). *La Mussara, un vell afecte*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor.

210. PEREA, Eugeni (2006). “Epíleg”. A: AMIGÓ, Ramon (2006)., *La Mussara, un vell afecte*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, pp. 203-224, 206.

211. PEREA, Eugeni (2006). “Epíleg”. A: AMIGÓ, Ramon (2006). *La Mussara, un vell afecte*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, pp. 203-224, 209.

212. ESCUDERO, Miquel. *Fulls del romanç d'Elsa Ellisson*, citat a: PEREA, Eugeni (2006). “Epíleg”. A: AMIGÓ, Ramon (2006). *La Mussara, un vell afecte*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, p. 206.

213. AMIGÓ, Ramon (2006). *La Mussara, un vell afecte*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, pp. 162-166.

segons la qual una pastora que defensa el seu ramat és atacada per un llop, però quan és a punt de morir apareix un ancià que espanta l'animal i li dona a la noia un unguent màgic per curar-se les ferides:

...l'animal fugia. Vora la pubilla crepitava una grossa argelaga encesa. Un vellet -transeüint accidental- la brandava i la satisfacció d'haver estat oportú li rejoyenia el rostre (...) el vianant es va limitar a treure's d'un butxacó del gec una ampolleta i recomanar a la noia que amb l'oli que contenia s'untés la ferida. I va prosseguir el seu camí, en direcció al Mas dels Frares (...) Finalment calgué admetre-ho com a cert i definitiu: Nostre Senyor havia passat per La Mussara, amb l'aspecte d'un vellet que va esparverar un llop amb una argelaga encesa²¹⁴.

166

Aquesta contalla mostra la salvació divina per la bondat i la innocència representada per la pastora que fa el que s'espera d'ella, cuidar el ramat. Però també fa referència al llop, element lligat a les zones rurals, entre la realitat i la llegenda, que forma part de les històries dels pobles de la zona²¹⁵, perillós pel bestiar però també símbol del mal. Un dels exemples més interessants de la figura mítica del llop a la ruralitat catalana en la literatura és *Terra baixa* d'Àngel Guimerà, on la frase del protagonista, Manelic, "He mort el llop", està associada a la mort del cacic de la zona, explotador que representa el mal.

Una imatge del llop en la mitologia catalana com a representació del mal la troben també en els dips, gossos vampirs de Pratedip (literalment "Prat del dip"). Se'ls representa com a gossos llop negres i endimoniats, amb ulls i llengua vermells. Diu la llegenda que van escollir les muntanyes de la serra Llaveria (al costat de Prades) per habitar-les. De tant en tant, i només de nit, es deixaven veure, mostrant la seva silueta fosca en l'horitzó, fent brillar els seus ulls desafians entre la foscor o atemorint la població en voltar de nit pel poble i atacant els ramats, als quals trobaven amb les marques dels ullals amb què el dip els havia xuclat la sang. La imatge dels dips amb un aspecte diabòlic apareix a l'es-

---

214. (Resum de la llegenda) PEREA, Eugeni (2006). "Epíleg". A: AMIGÓ, Ramon (2006). *La Mussara, un vell afecte*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, p. 210.

215. MANENT, Albert (2000). *La memòria del llop al Camp de Tarragona*. Riudoms: Centre d'Estudis Riudomencs Arnau de Palomar.

cut del poble des del 1700 i al retaule de l'església de Santa Marina de 1602²¹⁶.

Considerats com una zona tel·lúrica, els anomenats “altars de Prades” han estat objecte d'albirament d'ovnis, atribucions de bruixeria, etc., i les balmes i coves de la zona riques en llegendes i històries d'amagatalls per a persones perseguides pel sistema, membres dels bàndols contraris en conflictes bèl·lics, bandolers o bruixes²¹⁷. Especialment a la Tercera guerra carlina, on en una d'aquestes balmes s'hi portava els carlins ferits, motiu pel qual va acabar anomenant-se “l'hospital dels carlins”. En relació a aquest conflicte una corranda popular diu:

Ànimo Rafael.
 Quicon no et pot seguir.
 Ànimo home, que ja som als Motllats,
 ja som a les coves,
 ja n'estem salvats²¹⁸.

Finalment, trobem com alguns punts recorden gestes heroiques dels voltants. Per exemple, el Grau del Nen de Prades es fa ressò de la llegenda de l'adolescent Pere Balcells, heroi de la Tercera guerra carlina que va formar i dirigir una partida de carlistes. Diu la narració popular que el Nen de Prades, nom amb el qual era conegut aquest jove i capítol carlí, baixà per aquest Grau, una baixada força pronunciada, amb el seu cavall el dia 9 de gener de 1875 escapant-se d'un parany organitzat per l'exèrcit liberal per tal de capturar-lo²¹⁹.

Ara bé, el concepte “cultura popular” és un concepte complex. Com expressa Guisado, “en l'univers barroc construït pel poder per escenificar-se ell mateix, la cultura, i la cultura popular en particular, hi té un paper essencial” i “en aquest joc de relacions (...) el recurs a una «cultura popular» esdevé un mecanisme més d'identitat i legitimació, en la mesura que estableix un vincle entre

216. Vegeu la pàgina de Pradip: <http://www.pradip.net/pagines/dip>

217. ARACIL, Miquel (2002). *Guia maldita de Catalunya*. Editorial Bastet; AMIGÓ, Ramon (2006). *La Mussara, un vell afecte*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor.

218. PEREA, Eugeni (2006). “Epilèg”. A: AMIGÓ, Ramon (2006). *La Mussara, un vell afecte*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, p. 207.

219. Veure: Excursió Grau del Nen de Prades, a <http://sececreus.blogspot.com/2013/11/excursio-grau-de-la-post-grau-del-gris.html> [setembre de 2015].

el poder i el passat, i l'ajuda a representar la seva pròpia escenificació”²²⁰.

A partir del segle XVIII i XIX, l'interès que el “poble” o “folk” adquireix ha portat en alguns casos a una “invenció” de la cultura popular, que ha esdevingut transcendent, per a consolidar una imatge nacional. Seguint a Guisado, en el cas de la identitat catalana, aquesta “es fonamenta en un conjunt de mites que defineixen un suposat *caràcter català*”, heretat de la Renaixença. “La base mitològica d'aquest caràcter es remet a l'edat mitjana i al caràcter sagrat de la terra, dels herois i dels ancestres. El món rural, immòbil i allunyat de les turbulències de la societat urbana i industrial, és l'eix d'aquest univers simbòlic, directament entroncat amb el passat, amb la història: l'altre gran element definitori de l'essència de la pàtria”²²¹. En les llegendes abans comentades trobem un exemple de l'exaltació d'aquesta suposada essència.

168

Altrament una certa sacralització de la ruralitat es fa palesa també en la valoració que en fan de La Mussara les persones que viuen a la zona, especialment a Vilaplana, a on pertany el poble abandonat, i les narracions sobre les seves experiències fan referència a la memòria i als valors relacionats amb aquest passat.

Actualment, però, més enllà de les llegendes com a element tradicional, hi ha hagut un sorgiment del que s'ha anomenat “llegendes urbanes” que es transmeten a través de la xarxa, de manera que el ciberespai substitueix, o transcedeix, la tradició oral, en el que es pot considerar una reinvençió de la cultura popular²²².

A La Mussara convergeixen narracions tradicionals populars, història i memòria, amb llegendes de nou encuny que circulen per la xarxa, que no tenen l'acceptació de la gent de la zona. L'alcalde de Vilaplana em comenta la seva indignació quan la gent truca a l'Ajuntament per demanar informació sobre els suposats fenòmens estranys que succeeixen a La Mussara. Fins i tot, si sol·liciten

---

220. GUIADO, Josep (2005). “Cultura popular, identitat i política. Una reflexió antropològica, una aproximació històrica”, *Terme*, 20, pp.157-203, p. 165.

221. GUIADO, Josep (2005). “Cultura popular, identitat i política. Una reflexió antropològica, una aproximació històrica”, *Terme*, 20, pp. 157-203, p. 173.

222. DÍAZ GONZÁLEZ DE VIANA, Luis (2003). “La aldea fantasma: problemas en el estudio del folklore y la cultura popular contemporáneos”, *CSIC*, pp. 29-46,

<http://rdtp.revistas.csic.es/index.php/rdtp/article/view/162/163>; DÍAZ GONZÁLEZ DE VIANA, Luis (2008). “Amantes que se desvanecen en el tiempo: la memoria etnográfica o la compleja significación de las leyendas”, *Revista de Antropología Social*, 17, pp. 141-164.

http://scholar.google.es/scholar?q=significacion+de+leyenda+antropologia&btnG=&hl=es&as_sdt=0%2C5 pdf

permissos per alguna filmació en aquest paratge que sigui de temàtica paranormal, se'ls denega, a diferència de les d'altres gèneres que se'ls permet de rodar.

La xarxa, els nous folks

Rural i urbà, popular i culte, tradició i modernitat, no estan tan separats com es pretén. L'interès per un passat idealitzat, pel que se li atribuïa d'immutable i, per tant, preservador de l'essència del poble, herència del Romanticisme, va portar a associar el món rural amb un passat propi, en una societat industrial canviant i globalitzadora. La cultura popular serveix llavors per suplir, aportant trets supervivents del passat, la manca d'evidències que justifiquin una unitat ètnica que la modernitat ha fet desaparèixer, esdevenint un element legitimador de la particularitat. De vegades, a costa d'intentar recuperar per a la història allò que mai en va formar part²²³. Però tot i que hi ha formes d'expressió i sabers populars a preservar, centrar la cultura popular en la fidelitat al passat rural, assignant-li una autonomia imaginada, suposa no acceptar els canvis que la redefeixen en la seva interacció amb la nova cultura hegemònica de les societats industrials i urbanes²²⁴.

169

En aquest sentit, qualsevol expressió contemporània de cultura que serveixi per entendre allò que passa a la societat es pot considerar folklore. Això inclou els acudits, els balls sorgits al carrer, i també els rumors que circulen pels diferents mitjans de comunicació²²⁵. I els rumors, com ens diu Díaz de Viana, poden esdevenir llegendes, especialment “si es tracta de narracions contemporànies que desenvolupen el que, en principi, era un rumor poc estructurat, un suggeriment o una sospita que pot estar passant això o allò altre”²²⁶. Moltes de les anomenades llegendes urbanes parteixen del rumor, però tot i que a

223. GUIASADO, Josep (2005). “Cultura popular, identitat i política. Una reflexió antropològica, una aproximació històrica”, *Terme*, 20, pp. 157-203, p. 160.

224. GARCÍA CLANCINI, Néstor (1989) citat a: DÍAZ GONZÁLEZ DE VIANA, Luis (2003). “La aldea fantasma: problemas en el estudio del folklore y la cultura popular contemporáneos”, *CSIC*, pp. 29-46, p. 32, <http://rdtp.revistas.csic.es/index.php/rdtp/article/view/162/163>.

225. DÍAZ GONZÁLEZ DE VIANA, Luis (2003). “La aldea fantasma: problemas en el estudio del folklore y la cultura popular contemporáneos”, *CSIC*, pp. 29-46, <http://rdtp.revistas.csic.es/index.php/rdtp/article/view/162/163>

226. DÍAZ GONZÁLEZ DE VIANA, Luis (2008). “Amantes que se desvanecen en el tiempo: la memoria etnográfica o la compleja significación de las leyendas”, *Revista de Antropología Social*, 17, pp.141-164, p.144, http://scholar.google.es/scholar?q=significacion+de+leyenda+antropologia&btnG=&hl=es&as_sdt=0%2C5%20pdf

aquest li falta estructura per tenir-ne la categoria, pot acabar estructurant-se i esdevenint llegenda.

A diverses webs de temàtica parapsicològica²²⁷ que li atorguen el qualificatiu de misteriós o encantat, unes quantes llegendes sobre el poble abandonat de La Mussara es repeteixen amb paraules semblants. En síntesi són les següents:

- A uns metres del poble, al costat d'un mas, es comenta que hi ha una gran pedra, i qui la trepitja va a parar a la Vil·la del Sis, un lloc sinistre en una altra dimensió, la qual cosa, segons afirmen, dóna explicació a les desaparicions suposadament inexplicables.
- Un alferes del campament de Castillejos, a prop de La Mussara, va anar en aquest poble amb una amiga. Quan torna al campament, després de ser fora durant unes dues o tres hores, resulta que en realitat havia estat absent més de dotze, la qual cosa el sorprèn extraordinàriament. Hom troba una explicació en la suposada existència d'alteracions de l'entramat espai-temps en aquest lloc.
- El 1995, un enginyer alemany que treballava a la zona, va desaparèixer durant tres hores. Quan torna a aparèixer no recorda res en absolut.
- El 16 d'octubre de 1991 un grup de quatre amics va anar a collir bolets. Coneixien perfectament la zona i anaven xerrant entre ells, en grups de dos. De sobte, Enrique Martínez Ortiz va deixar de parlar. Havia desaparegut. Els seus companys el busquen i la Guàrdia Civil fa una batuda acompanyats de gossos. Però no el troben. Només el cistell amb un bolet, en un lloc pla (proper a la pedra de la Vil·la del Sis) i el cotxe aparcats amb les seves pertinences a l'interior, fins i tot una medicació que havia de prendre (Notícia documentada a la Vanguardia 8/11/1999).

---

227. <https://labitacoradelmiedo.wordpress.com/.../la-mussara-tarragona;>
[www.dondeviajamos.com/la-mussara-2/;](http://www.dondeviajamos.com/la-mussara-2/)
http://franrecio.com/investigaciones/la_mussara_pueblo_maldito.html <http://www.revistaañocero.com/secciones/geografia-magica/mussara-misterio-niebla;>
<https://redesdelmisterio.wordpress.com/>

- Un dels amics del boletaire, que van seguir buscant-lo, Jorge Roberto Boluda, explica que mentre descansava en una de les cases abandonades, entorn de la mitjanit, va sentir cascots de cavalls procedents de l'església. En acostar-s'hi, va veure dos éssers semitransparents vestits amb túniques -a dins n'hi havia quatre o cinc més- que movien algunes pedres. Aquests éssers van passar prop d'ell, però tot i que va intentar parlar-hi, el van ignorar, fins que de sobte va deixar de veure'ls.
- Comparen La Mussara amb altres llocs com Ochate i Belchite, dels quals es diu que han estat escenaris de fets inexplicables, es parla de la boira i de llums estranyes, albiraments relacionats amb el fenomen OVNI, i de zones amb anomalies magnètiques.

171

Totes elles remetent a alteracions espacials i/o temporals i l'existència de mons paral·lels. L'aparició d'aquestes narracions a la xarxa té un cert efecte de retroalimentació. William A. Christian en el seu treball sobre aparicions –crec que és aplicable a tots els fenòmens- ho expressa d'aquesta manera: “Las apariciones tomaban cosas de las leyendas y, al paso del tiempo, se convertían en leyendas”²²⁸. I la circulació d'aquestes es dona a través de les noves formes de transmissió. Així, el 2007, va anar a La Mussara molta gent atreta pels comentaris de la xarxa. “Fa uns anys, per allà el 2007, venia molta gent preguntant pels fenòmens de La Mussara, perquè ho havien llegit. Ara no tant, la gent ve més per fer excursions o fer escalada”, afirma Laura, encarregada d'un allotjament ubicat a la zona.

Aquests fenòmens, associats a La Mussara, els trobem també en relació a molts altres llocs, tant de Catalunya com d'Espanya i la resta del món, seguint el procés de divulgació de les anomenades “llegendes urbanes”. Formen part del que Díaz González de Viana anomena nous folks que es creen i busquen identificar-se en el laberint del ciberespai, que tenen la capacitat de conservar identitats i crear-ne de noves²²⁹.

228. CHRISTIAN Jr., William A. (1990). *Apariciones en Castilla y Cataluña (Siglos XIV-XVI)*. Madrid: Nerea, p. 257.

229. DÍAZ GONZÁLEZ DE VIANA, Luis (2003). “La aldea fantasma: problemas en el estudio del folklora y la cultura popular contemporánea”, CSIC, pp. 29-46, p. 34.

<http://rdtp.revistas.csic.es/index.php/rdtp/article/view/162/163>

Narracions d'aquest tipus suposen una forma de resposta a la globalització a partir d'allò local, formant part del que s'ha anomenat cultures *glocals* que moltes vegades no estan “vinculades a cap lloc ni temps”, “un altre folklore que té la capacitat de crear i en el qual la “cultura popular” serveix com a estratègia per escapar de les imposicions i per enganyar les normes de l'establert”²³⁰.

172 Donat que les llegendes representen el que un poble pensa de si mateix i dels altres, és a dir, formen part de la seva identitat, del seu patrimoni, no és estrany que aquesta dimensió de la cultura popular en molt casos sigui vista com a provinent de fora i no sigui acceptada per la comunitat a la qual fan referència, però en realitat darrera de qualsevol llegenda hi ha l'intent de donar explicació des d'alguna forma d'ordre social, a allò desconegut o inexplicable, sigui una desaparició o, pròpiament, la mort, el no-res. Totes elles, tant les tradicionals com les anomenades llegendes urbanes recopilades a Internet, ens parlen de “les preocupacions de les persones per donar sentit a un món sempre canviant i sempre en contacte”²³¹, i també responen a la necessitat de pertinença a una comunitat, que pot ser el poble o la comunitat del món.

La tendència dinàmica de les creences dóna lloc a diverses històries i interpretacions de les experiències viscudes en aquest indret, així com a les representacions simbòliques que se'n fa. Però totes les narratives entorn de La Mussara entronquen amb el seu caràcter liminar i, d'una manera o altra, encara que des de distintes perspectives, és vist com un llinard, sigui com un interstici entre dimensions espacio-temporals diferents o com un espai simbòlic on viure un “parèntesi liminar”²³², en el qual transitar entre les pedres et transporta a un altre espai de la memòria o a una realitat paral·lela.

---

230. DÍAZ GONZÁLEZ DE VIANA, Luis (2003). “La aldea fantasma: problemas en el estudio del folklore y la cultura popular contemporáneos”, CSIC, pp. 29-46, p. 34.
<http://rdtp.revistas.csic.es/index.php/rdtp/article/view/162/163>

231. DÍAZ GONZÁLEZ DE VIANA, Luis. (2003). “La aldea fantasma: problemas en el estudio del folklore y la cultura popular contemporáneos”, CSIC, pp. 29-46, p. 29
<http://rdtp.revistas.csic.es/index.php/rdtp/article/view/162/163>

232. TURNER, Victor (1999). “Entre lo uno y lo otro: El período liminar en los “rites de passage”. *La Selva de los símbolos: aspectos del ritual ndembu*. Madrid: Siglo XXI, pp. 103-123.

El poble abandonat, un espai transicional

La Mussara: un lllindar

Les representacions involucrades en les vivències s'adhereixen als espais com La Mussara, de manera que les cases, les pedres, les tombes, esdevenen "encantades", fent de suport material d'una memòria de deutes pendents, relacionats amb la mort i els morts, les injustícies, els conflictes, que emergeixen perquè no han desaparegut i romanen en un estat de liminaritat, el que fa del poble abandonat un espai transicional.

La liminaritat de La Mussara la trobem, primerament, en la seva posició de lloc de pas entre el camp i la muntanya i també en el seu origen sarraí, ja que el seu nom que prové de l'àrab *al-musárat* fa referència a "lloc de pas, passeig, indret de marxa"²³³. També s'associa a "estadi, hipòdrom", hipòtesi no tan acceptada. Qualsevol de les hipòtesis sobre la seva funció en el passat sarraí, així com la seva ubicació en tant que zona de trànsit, la converteixen en un espai intersticial, on les persones que hi transiten, en el passat i en el present, trenquen per un temps amb la realitat quotidiana.

La boira, protagonista de la majoria d'històries, també li afegeix liminaritat. Aliada de la creativitat i la imaginació, protectora i misteriosa, com afirma Perea²³⁴, és un element espectral que separa i aïlla, estadi intermedi entre el visible i l'invisible. Es pot considerar feta de matèria fantasmal i la podem associar a un estat intermedi de la matèria com la "perimatèria", seguint el concepte d'Allan Kardec²³⁵.

A més, ha estat associada en l'imaginari cinematogràfic a energies electromagnètiques i salts en les coordenades espai-temps, com es mostra a diverses pel·lícules. Existeix un clar paral·lelisme entre els discursos de la xarxa sobre l'alteració espacio-temporal de La Mussara associada a la boira i pel·lícules com *El final de la cuenta atrás* (1980)²³⁶. L'argument se centra a les costes d' Hawaii

233. El mot *al-musárat* és la forma substantiva, indicadora de lloc, del verb *asára* (marxar, dirigir-se a.), ASIN PALACIOS, Miguel (1944). *Contribución a la toponimia árabe de España*, citat a: www.vilaplana.oasi.org/ [octubre de 2015].

234. PEREA, Eugeni (2006). "Epíleg". A: AMIGÓ, Ramon (2006). *La Mussara, un vell afecte*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor, p. 205.

235. KARDEC, Allan (1975 [1857]). *El libro de los espíritus*. Barcelona: Studium Corporation.

236. TYLOR, Don (director), (1980). *The Final Countdown* [Pel·lícula]. USA: United Artists.

quan un modern i enorme portaavions de la marina americana es veu envoltat en una gegantesca i estranya tempesta que fa desaparèixer la nau. Un cop ha passat la tempesta, el capità i la tripulació descobreixen que s'han traslladat en el temps, concretament al 7 de desembre de 1941, el dia en què els avions japonesos van bombardejar la base de Pearl Harbor.

174

També s'han associat unes determinades condicions meteorològiques, que inclouen alguna mena de boira i tempestes magnètiques, amb possibles salts espacials o temporals a la zona de l'anomenat Triangle de les Bermudes. Aquesta connexió es fa palesa en una de les filmacions existents sobre aquesta temàtica, anomenada a Espanya així, *El Triángulo de las Bermudas* (2005)²³⁷, on un armador multimilionari preocupat per l'elevat índex de vaixells perduts en aquesta misteriosa regió, reuneix per tal d'investigar-la un equip de professionals compost per un escèptic periodista, un científic apassionat, una enginyera i un mèdium, oferint-los fons econòmics il·limitats. Poc després d'iniciar la travessia, un seguit d'esdeveniments inexplicables afectaran la vida de cadascun dels membres de l'equip, que cada vegada que estan sotmesos a la influència de la zona que investiguen es troben en un món paral·lel, semblant però amb canvis substancials en la seva vida.

Així mateix, moltes de les històries i llegendes que s'expliquen de La Mussara estan relacionades, d'una manera o altra, amb la mort, especialment pel que fa referència a enterraments i suïcidis, i la creença en l'existència d'altre mons, la qual cosa afavoreix la seva condició de llindar.

Com mostren diversos treballs d'investigació en antropologia, tota societat té alguna forma de representació social sobre la mort, i el seu caràcter liminar. La necessitat d'escapar a la desaparició total ha generat pràcticament en totes les cultures la construcció d'una idea de pervivència. Astuti fa referència a això en afirmar que les societats transformen els morts en entitats per transcendir la realitat biològica, transcendent així "la discontinuïtat de la seva finita existència"²³⁸. Això permet la pervivència de les relacions de les persones amb els seus familiars i amics morts, més enllà de la realitat física en la qual ja no podran

---

237. BAXLEY, Craig R. (director), (2005) *The Triangle* [Minisèrie TV]. Regne Unit/USA: Bad Hat Harry Productions, British Broadcasting Corporation (BBC), Electric Entertainment i Uncharted Territory.

238. ASTUTI, Rita (2007). "What happens after death?". A: ASTUTI, Rita; PARRY, Jonathan i STAFFORD, Charles (eds.), *Questions of Anthropology*. Oxford: Berg Publishers, pp. 227-247, p. 299.

relacionar-se. En aquest sentit, João de Pina Cabral considera els panteons com una forma de reunir perpètuament els parents, com una projecció de les relacions afectives dels vius²³⁹.

Així, també, totes les civilitzacions tenen alguna forma de relació amb un món invisible on resideix el significat. La consciència de la pròpia mort i de la dels éssers propers col·loca l'ésser humà en una situació de vulnerabilitat davant la seva possible desaparició, que és a la base de la cerca de respostes i significats més enllà de la realitat física. Junt amb la capacitat cognitiva de simbolisme i representació de realitats invisibles, seguint la teoria de la ment, li permet d'imaginar mons diferents que donen resposta a la necessitat humana de transcendència, la qual cosa ha donat origen a la creença en alguna mena d'ànima²⁴⁰ i altres entitats, així com d'altres plans d'existència²⁴¹.

175

Diversos autors fan referència a aquesta capacitat humana d'imaginar altres mons, com Maurice Bloch, que la considera la base de la socialitat de la moderna societat humana²⁴², o Carles Salazar, per qui la ment humana és concebuda com una realitat invisible que existeix més enllà del cos, fonament de la creença en alguna forma de pervivència més enllà de la mort²⁴³.

Altrament, el caràcter liminar de la mort ha estat abastament estudiat per diversos autors, com Van Gennep, Turner o Hertz a les obres ja citades. La mort, que junt amb el naixement, la pubertat i el matrimoni, és considerada per Turner com un "dels moments crítics de transició" d'un estat a un altre, "culturalment definits"²⁴⁴, suposa no solament un canvi d'estat sinó també el pas del món visible a un altre invisible. Els estats intermedis tant poden fer referència al pas de la vida a la mort com a mons intermedis on romanen les ànimes en espera, per deutes pendents o morts violentes sobtades, que no

239. PINA CABRAL, João (1986). "Life and death", *Sons of Adam, Daughter of Eve*, Oxford: Clarendon Press, pp. 214-238.

240. DURKHEIM, Émile (1987). *Les formes elementals de la vida religiosa*, Barcelona: Edicions 62.

241. SALAZAR, Carles (2010). *Per què creiem en Déu?: la religió des d'un punt de vista científic*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs; SALAZAR, Carles (2009). *Antropologia de les creences. Religió, simbolisme, irracionalitat*. Barcelona: Fragmenta Editorial; BOYER, Pascal (2001). *Et l'homme créa les dieux*. Paris: Gallimard.

242. BLOCH, Maurice (2008). "Why Religion is nothing special but is central", *Philosophical Transaction of the Royal Society B: biological sciences*, 363 (1499), 2055-2061.

243. SALAZAR, Carles (2010). *Per què creiem en Déu?: la religió des d'un punt de vista científic*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs; SALAZAR, Carles (2009). *Antropologia de les creences. Religió, simbolisme, irracionalitat*. Barcelona: Fragmenta Editorial.

244. TURNER, Victor (1999). "Entre lo uno y lo otro: El período liminar en los "rites de passage". *La Selva de los símbolos: aspectos del ritual ndembu*. Madrid: Siglo XXI, pp. 103-123, p. 104.

donen temps a assimilar a les persones el seu nou estat, o simplement com a part del procés de transformació del cos mort en un nou cos que permetrà a l'ànima entrar al món dels morts²⁴⁵, la qual entretant vagarà pels llocs familiars al voltant dels parents.

En aquest procés de trànsit, els parents tenen deures envers el difunt, tant per evitar les males influències de les ànimes que no estan contentes, com per ajudar-les a trobar el camí cap al seu destí. Això dóna lloc al concepte d'ànimes en pena, o ànimes errants, situació liminar dels qui han marxat del món dels vius però no han arribat al dels morts.

176

Aquest espai intermedi pot ser també de forma simbòlica la ment humana o els somnis, on segons diferents cultures s'apareixen els parents morts per demanar quelcom als vius²⁴⁶; una altra dimensió com pot ser l'energia universal²⁴⁷, com expressen les noves espiritualitats²⁴⁸; o el Purgatori de la religió catòlica, on esperen les ànimes el seu pas cap al Cel²⁴⁹.

Tanmateix, dins de la ideologia catòlica, enterrar una persona en lloc no sagrat li impedeix accedir al paradís, mantenint-se en un estat liminar, ni el Cel ni l'Infern. Seguint aquesta ideologia, a més d'enterrar els parents en lloc sagrat, és important celebrar cerimònies rituals i dedicar alguna missa al difunt, per tal que les ànimes segueixin el seu camí cap al Cel o cap a la mort definitiva, segons la perspectiva, però en definitiva perquè no es quedin atrapats entre el món visible i l'invisible.

L'evolució de les creences ha anat transformant les característiques atribuïdes als mons intermedis i les seves interpretacions, però les condicions de liminaritat segueixen convertint aquests llocs de trànsit en portes de comunicació amb altres formes d'existència, de ponts cap a d'altres realitats.

Aquest estat d'ambigüitat que caracteritza la posició liminar es transmet a l'espai, el qual adquireix les característiques del llindar i que, al seu torn, es traspasa a les persones que el visiten, on les condicions estructurals es modi-

---

245. HERTZ, Robert (1990 [1909]). *La muerte y la mano derecha*. Madrid: Alianza.

246. ASTUTI, Rita (2007). "What happens after death?". A: ASTUTI, Rita.; PARRY, Jonathan i STAFFORD, Charles (eds.), *Questions of Anthropology*. Oxford: Berg Publishers, pp. 227-247.

247. KARDEC, Allan (1975 [1857]). *El libro de los espíritus*. Barcelona: Studium Corporation.

248. PRAT, Joan (coord.). (2012). *Els nous imaginaris culturals. Espiritualitats orientals, teràpies naturals i sabers esotèrics*. Tarragona: Editorial Universitat Rovira i Virgili.

249. LE GOFF, Jacques (1985 [1924]). *El nacimiento del purgatorio*. Madrid: Taurus Ediciones SA.

fiquen i les referències culturals bàsiques es dilueixen, donant peu com exposa Turner a l'especulació²⁵⁰.

La Mussara, un espai de representacions

Donat que l'espai es crea en la pràctica i la liminaritat li atorga la qualitat d'espai de "les hipòtesis primitives" on "pot passar de tot"²⁵¹, La Mussara és un terreny obert a la imaginació i l'experimentació. En paraules de Delgado, "l'espai no és sinó pura potencialitat, que existeix només i en tant que algú l'organitzi a partir dels seus quefers ordinaris o excepcionals i li assigni sentit"²⁵² i aquest és percebut, concebut i imaginat a partir de les vivències i expectatives de les persones que la visiten.

177

Les diferents opinions i interpretacions entorn de La Mussara, d'una banda estan marcades per les vivències i la memòria i, de l'altra, estan relacionades amb les representacions mentals conformades per la cultura i l'imaginari social actual. Hi ha una clara diferència entre els comentaris de la gent que viu als pobles veïns i els de les persones que hi van de visita o a explorar la zona.

Les narratives que fan referència al passat estan influïdes per l'edat i les condicions de les persones que el van viure. Vivències i records depenen de les experiències personals i de l'aprenentatge, o sigui, de l'empremta de la memòria individual²⁵³, i aquesta es recolza en els marcs socials de la memòria col·lectiva, que serveixen de punt de referència per a la reconstrucció del passat²⁵⁴. Així, les vivències i els records de les persones que viuen a Vilaplana des d'abans del despoblament de La Mussara diferiran de les dels més joves que sempre l'han vista així.

Una memòria que, segons Namer, té a veure amb la totalitat del que ell anomena la "sociedad sagrada", la "unión de los muertos y los vivos", i que associa amb els conceptes de: tradició, entesa com "la necesidad que el pasado de los

250. DELGADO, Manuel (2012). "Los mundos intermedios entre la vida y la muerte. El caso de Lost (Perdidos)" *Jornadas sobre Antropología de la muerte. Identidad, creencias y ritual*, pp. 9-31, p. 27.

251. TURNER, Victor (1999). "Entre lo uno y lo otro: El período liminar en los "rites de passage". *La Selva de los símbolos: aspectos del ritual ndembu*. Madrid: Siglo XXI, pp. 103-123.

252. DELGADO, Manuel (19 d'abril de 2015). "El tiempo no se detiene; el espacio tampoco", <http://manueldelgadoruiz.blogspot.com.es/2013/08/fragmento-de-el-espacio-social-como.html>

253. CANDAU, Joel (2005). *Anthropologie de la mémoire*. París: Armand Colin.

254. HALBWACHS, Maurice (1994). *Los marcos sociales de la memoria*, Barcelona: Anthropos Editorial.

muertos ejerce sobre el presente de los vivos” i solidaritat, o “relación en la que los vivos reconocen en su vínculo con el pasado una memoria del hecho y del valor moral” [d'aquest passat]²⁵⁵.

Experiències com guerres i postguerres a la zona han marcat la vida de la gent que l'ha viscuda, que els joves no tenen. Però per a tots ells La Mussara és un espai viscut, seguint el concepte d'Edward Soja²⁵⁶. A diferència dels qui van a visitar el poble abandonat, que parteixen d'un espai concebut, on hi caben les representacions mentals marcades per les històries que han pogut llegir a la xarxa.

178

Per a molts, la visita a La Mussara suposa un temps diferent, que es pot relacionar amb l'interstici estructural de Turner, en el qual se suspèn l'estructura cultural que configura els individus segons la seva posició, rol i/o estatus social, “transitorietat” espacial i temporal que defineix el llinar.

Quant als habitants de la zona, aquest espai viscut es relaciona amb la valoració de la bellesa de l'entorn natural i la reivindicació de la memòria, i entronca amb una tradició cultural de la identitat catalana que tendeix a la sacralització de la ruralitat. Per això, s'accepta de bon grat la visita dels excursionistes, escaladors i altres turistes rurals, però es considera una profanació de l'espai que la intenció dels visitants tingui a veure amb els possibles fenòmens paranormals de La Mussara.

Per les persones que van a investigar o explorar, la zona representa un espai mental o concebut²⁵⁷ que Soja relaciona amb la imaginació i la subjectivitat. Les interpretacions que es donen als relats que s'expliquen a la xarxa sobre La Mussara fan referència a mons alternatius, i s'inscriuen en l'actual tendència a la recerca de llocs encantats, que té la seva ascendència en l'anomenada contracultura i els estats alterats de consciència i que deriven en les dimensions paral·leles de l'univers científic-místic dels nous imaginaris.

Aquestes ideologies mostren un especial interès pels estats intersticials entre

---

255. NAMER, Gérard (1994) “Postfacio”. A: HALBWACHS, Maurice (1994). *Los marcos sociales de la memoria*, Barcelona: Anthropos Editorial, p. 349.

256. SOJA, Edward (1997). “El tercer espacio. Ampliando el horizonte de la imaginación geográfica” (conferència). servidor-opsu.tach.ula.ve/profeso/sant_arm/L_c/pdf/el_terc.pdf

257. SOJA, Edward (1997). “El tercer espacio. Ampliando el horizonte de la imaginación geográfica” (conferència). servidor-opsu.tach.ula.ve/profeso/sant_arm/L_c/pdf/el_terc.pdf

la vida i la mort, considerats com a dimensions o mons empírics alternatius. En la nostra societat, la creença en altres mons parteix del concepte catòlic de Cel i Infern i la permanència de l'ànima en un món intermedi que és el Purgatori. Concepte que, com hem vist en apartats anteriors, apareix en diversos escrits, com el "Món dels Esperits" de Swedenborg²⁵⁸, l'Antepurgatori de La divina comèdia de Dant (1303-1314) o els Limbs de les Vanitats d' El paradís perdut de Milton. L'anomenada Vil·la del Sis apareix en els comentaris interpretatius com a reflex, en primer lloc, d'un passat catòlic, on el diable simbolitza el mal i que en àmbits esotèrics és representat amb el número 6.

D'altra banda, però, la creença en altres dimensions paral·leles i canvis en l'espai-temps s'engloba en els imaginaris de l'anomenada espiritualitat New Age. Blavatsky, va ser en certa manera precursora d'una ideologia "contracultural" que va esclatar a la dècada dels 60. No és casual, doncs, que l'expansió del que s'ha anomenat Nova Era es vagi donar durant el període dels 60 amb l'aparició del fenomen que va rebre el nom de "contracultura"²⁵⁹, que propugnava una estètica psicodèlica i l'experimentació de "portes de percepció" que conduïen a l'experimentació d'altres dimensions.

La ideologia New Age defensa l'existència de dimensions paral·leles entre les quals en determinades circumstàncies es pot transitar, i també la necessitat d'ajuntar filosofia i raó, religió i ciència.

La modernitat ha suposat l'aparició d'aquestes noves formes d'espiritualitat, filles de la revolució científica del segle XIX, junt amb la influència de l'espiritisme de Kardec i la fascinació per les filosofies orientals, com la ciència cristiana, i més recentment els cultes UFO i els cultes paranormals, que no separen allò racional i científic del sagrat, donant lloc a un context científic-místic, en el qual la tècnica i la ciència han estat "encantades" i serveixen per contactar el món visible amb altres mons o dimensions paral·leles, per això, s'utilitzen instruments tècnics per valorar els fenòmens paranormals, la percepció dels quals forma part del que alguns autors consideren el "reencantament" de la societat.

---

258. SWEDENBORG, Emanuel (2002 [1758]). *Del cielo y del infierno*. Madrid: Siruela.
259. ROSZAC, Thomas (1970). *Nacimiento de una contracultura*. Barcelona: Kairós.

Espais abandonats, fantasmes de la memòria

180 Els mites i contes, com ens comenta Delgado, i crec que també les llegendes, són “models etnogràfics”, que donen “informació sobre unes coordenades socials i culturals” determinades, però també “sobre la constant recerca humana en busca d’una major intel·ligibilitat de l’univers en què viu i que ha creat”²⁶⁰.

A La Mussara, les llegendes tradicionals i els desitjos de preservar allò antic i tradicional que se suposa natural reflecteixen alguns dels valors associats a la identitat cultural catalana, com el caràcter sagrat de la terra, dels herois i dels ancestres, que deriva en una sacralització del món rural, així com en la preservació dels pobles, abandonats i en runes però que mantenen les impregnacions simbòliques de la memòria del passat a les seves pedres.

Aquestes representacions convergeixen amb l’aparició, especialment els últims anys, de llegendes urbanes que responen a unes coordenades socials més globals o, millor en podríem dir, *glocals*. En són un exemple les històries sobre fets paranormals en llocs considerats encantats, que impliquen espais abandonats com La Mussara i també l’Hospital del Tòrax.

Totes elles, però, encaixen en aquesta recerca de la qual parla Delgado, perquè intenten donar explicació al món en què viuen, i responen a la necessitat humana de pertànyer a una comunitat, que en un cas pot ser el poble o la nació on hom ha nascut, de manera més tradicional i conservadora, i en l’altre, els grups amb qui compartir la recerca de l’ocult, o la comunitat del món que els engloba a través de la participació en una determinada xarxa social del ciberespai, encara que sigui per un temps efímer, i que suposen un trencament generacional.

---

260. DELGADO, Manuel (2012). “Los mundos intermedios entre la vida y la muerte. El caso de Lost (Perdidos)” *Jornadas sobre Antropología de la muerte. Identidad, creencias y ritual*, p. 9.

Aquestes experiències no deixen de ser un reflex de la societat, no només catalana sinó occidental en general. Conceptes com local/global, tradició/modernitat, passat/present, memòria/creació, etc. no han de constituir oposicions irreconciliables, sinó que cada un dels primers elements de les dualitats incideix en l'altre, i a l'inrevés.

D'altra banda, les històries sobre fenòmens paranormals a La Mussara i a l'Hospital del Tòrax no suposen un fet aïllat, sinó que formen part d'una tendència que constitueix els nous imaginaris. L'interès pels llocs encantats ha anat augmentant i respon a la necessitat de trobar certeses en altres plans diferents de la realitat quotidiana, que en el decurs de la història ha format part de l'espècie humana. Tot i que les idees es resignifiquen amb el context, la necessitat de transcendència de l'ésser humà no ha desaparegut ni ha minvat en l'anomenada modernitat.

La capacitat d'idear altres universos simbòlics i les experiències i interpretacions que se'n deriven depenen de les representacions mentals que aporta la societat a través de l'aprenentatge i l'entrenament de la ment. El cinema i els mitjans de comunicació tenen un paper important en la creació d'aquest imaginari. Moltes de les narratives mostren la influència de pel·lícules de terror o ciència ficció com les abans esmentades i programes que fan referències al paranormal.

La consciència d'una existència finita i la indefensió de l'ésser humà davant la mort plantegen la necessitat de buscar significats en altres dimensions que permetin representacions d'alguna mena de perdurabilitat rere la mort. Aquest interès pels llocs encantats i els fenòmens paranormals, com mostra la gran aflluència de gent, especialment joves, que entorn del 2007 acudia a l'Hospital del Tòrax o a La Mussara, així com la participació en fòrums de la xarxa comentant-ne les experiències, responen a aquesta necessitat.

Les persones –les societats– necessiten explicar-se la realitat exterior per poder mantenir un cert control sobre ella, un ordre, el que seria funció d'un determinat sistema simbòlic. Malgrat que els conceptes experimentin resignificacions, la principal font de sentit en les diferents societats ha estat, en primer lloc, la religió, entesa en termes genèrics, objecte d'estudi de l'antropologia des

de diverses perspectives, tant socials²⁶¹ com cognitives²⁶².

L'experiència religiosa que prové de la capacitat d'imaginar altres mons dóna lloc a la creença en algun tipus de permanència més enllà de la mort, que és a la base dels fenòmens anomenats paranormals, com un nou -o potser simplement renovat- sentit de la noció d'ànima, quelcom que roman, la percepció de la qual ha rebut diversos noms: fantasmes, aparicions, energies, etc.

182 Les representacions mentals que cada societat aporta a les dones i els homes que la componen marcaran les creences i les interpretacions que donen explicació a les experiències. En la societat catalana, i espanyola, el concepte d'ànima prové en el seu origen de la religió catòlica que forma part de l'*habitus* en aquest país. Encara que les pràctiques populars no sempre han estat en consonància amb el sistema religiós dominant. A pesar de provenir del cristianisme, el missatge del qual proclama la igualtat de totes les persones des dels seus inicis, el catolicisme ha estat del costat del poder i s'ha identificat amb ell, per això la litúrgia amb la seva espiritualitat teòrica ha servit a les classes dominants, però les populars han seguit amb els seus rituals, pràctiques i vivències. No era estrany veure que moltes persones, mentre d'una banda assistien a l'església i anaven al metge, símbols de poder i de saber, de l'altra, buscaven ajuda en la màgia i els coneixements i poders de la bruixa o curandera ("meiga", "remeiera", etc.) a les diverses zones de l'Estat espanyol²⁶³.

La bruixeria, l'esoterisme i qualsevol pràctica ritual no acceptada per la religió catòlica, existien i han existit al llarg de la història com un intent d'explicar el caos i restablir l'ordre de les coses, amb un contingut simbòlic de ritus i creences equiparable als de la religió institucionalitzada. Precisament se'ls ha donat la condició d'"ocult", en contraposició al concepte teològic del cristianisme associat a la llum, donant-li una connotació negativa. Trobem un exemple

---

261. DELGADO, Manuel (1999). *El animal público*. Barcelona: Editorial Anagrama; SERVIER, Jean (1964). *El hombre y lo invisible*. Caracas: Monte Ávila; DURKHEIM, Émile (1987). *Les formes elementals de la vida religiosa*, Barcelona: Edicions 62.
262. BLOCH, Maurice (2008). "Why Religion is nothing special but is central", *Philosophical Transaction of the Royal Society B: biological sciences*, 363 (1499), pp. 2055-2061; BOYER, Pascal (2001). *Et l'homme créa les dieux*. París: Gallimard; LUHRMANN, Tanya (2011). "Hallucinations and sensory overrides". *Annual Review of Anthropology*, 40, pp. 71-85; SALAZAR, Carles (2009). *Antropologia de les creences. Religió, simbolisme, irracionalitat*. Barcelona: Fragmenta Editorial; SALAZAR, Carles (2010). *Per què creiem en Déu?: la religió des d'un punt de vista científic*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
263. CASTRESANA, Luís (1972). *Retrato de una bruja*. Barcelona: Planeta; DELGADO, Manuel (1993). "La "religiosidad popular". En torno a un falso problema". *Gazeta de Antropología*, 10, http://www.ugr.es/~pwlac/G10_o8Manuel_Delgado.html [abril de 2013]; LISÓN, Carmelo (1987). *Brujería, estructura social y simbolismo en Galicia*. Madrid: Akal.

de la persecució del saber i les pràctiques considerades “ocultes” per part de l'Església catòlica en les acusacions de bruixeria de la caça de bruixes del segle XVII²⁶⁴, que en realitat eren manifestacions religioses en tant que responien a un sistema de pensament. Però el concepte d'ocultisme fa referència també a un saber “ocultat” per les ideologies hegemòniques, representades aquí pel catolicisme, per tal de mantenir el control ideològic sobre les persones, com afirma la filosofia hermètica²⁶⁵ dins l'àmbit ideològic de l'anomenada Nova Era.

De manera que la recerca d'allò ocult, com afirma també Horta²⁶⁶, forma part de la necessitat de totes les generacions, encara que prengui diverses formes. Al igual que el concepte d'ànima, allò paranormal seria una forma nova de conceptes vells²⁶⁷.

D'altra banda, la concepció occidental del món a la qual dona pas la Il·lustració amb la noció de progrés i la necessitat d'explicar-ho tot a través de la raó, paral·lelament al desenvolupament de les ciències i les tècniques basades en la demostració empírica i el principi de causa-efecte, va suposar considerar aquestes com a excel·lències de la figura del món considerat modern. Altrament, aquesta suposada modernitat no va tenir lloc a tot arreu igual²⁶⁸ i el procés que inicià no va portar tampoc a una secularització general del món, ni molt menys entesa com a contrària a la religiositat.

Ara bé, l'esmentada concepció del món separava de manera contundent, allò real, racional i eficaç, que s'identificava amb la ciència i la tècnica, com a oposat a allò simbòlic, mito-lògic i espiritual, és a dir, religiós, tot i que el ritual fins llavors associat a la religió passà a formar part d'altres àmbits com la política. Tanmateix, amb aquesta separació que havia tingut un cert origen

264. CARO BAROJA, Julio (1986). *Las brujas y su mundo*. Madrid: Alianza.

265. Veure El Kybalion, escrit anònim de principis del segle XX que suposadament recull els ensenyaments d' Hermes Trismegisto, alquimista místic, l'existència no documentada del qual s'ubica a l'Egipte predinàstic, segons la ideologia New Age. A: El Kybalion. *Los misterios de Hermes* (anònim), <http://www.librogratisweb.com/pdf/anonimo/el-kybalion---los-misterios-de-hermes.pdf> [maig 2014]

266. HORTA, Gerard (2001). *De la mística a les barricades: introducció a l'espiritisme català del XIX dins el context ocultista europeu*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana; HORTA, Gerard (2004). *Cos i revolució: l'espiritisme català o les paradoxes de la modernitat*. Barcelona: Edicions de 1984.

267. PRAT, Joan (coord.). (2012). *Els nous imaginaris culturals. Espiritualitats orientals, teràpies naturals i sabers esotèrics*. Tarragona: Editorial Universitat Rovira i Virgili.

268. BECK, Ulrich (2009). *El Dios personal. La individualización de la religión y el “espíritu” del cosmopolitismo*. México: Paidós; CASANOVA, José (2012). “Religion, Secularization and Sacralization”. A: KRECH, Volkhard i STEINICKE, Marion (edits.), *Dynamics in the History of Religions between Asia and Europe: Encounters, Notions, and Comparative Perspectives*. Boston: Leiden.

en la dicotomia secular/religió del cristianisme catòlic medieval²⁶⁹, el triomf de la racionalitat de la ciència i el creixement del poder de l'Estat, radicalitzats amb la Reforma protestant i la Revolució Francesa, li prenién a l'Església el paper d'atorgar coneixement i sentit a la societat. Però alhora van provocar també una expansió de l'espiritualitat, que no es va limitar a les religions institucionalitzades, sinó que abastava una vivència subjectiva, en la qual l'àmbit de manifestació del sagrat va passar a ser el subjecte. De manera que la religió institucionalitzada en aquest país –majoritàriament catòlica- perd poder junt amb els seus mediadors, la jerarquia eclesiàstica.

184

L'extensió de l'espiritualitat en un context científic i racionalitzat va suposar l'aparició de noves formes de misticisme que ja no separaven el racional o científic-tècnic del sagrat, donant lloc a un context científic-místic, en el qual la tècnica i la ciència han estat “encantades” i serveixen per contactar el món visible amb altres mons o dimensions paral·leles, el que abans es decantava del costat dels fenòmens religiosos o espirituals. De manera que les tecnologies, mitjançant aparells tècnics de registre, funcionen com a mediadors entre el visible i l'invisible, substitució simbòlica dels eclesiàstics. I la ciència, amb el seu llenguatge científic, serveix per explicar i “demostrar” l'existència d'altres plans de realitat.

Podem dir que els fenòmens relacionats amb l'ocult, junt amb els llocs encantats on es donen aquests fenòmens, han tingut els últims temps una espècie de resorgiment de l'obscuritat en la qual l'Església catòlica els havia relegat, fet que es relaciona amb els canvis en el context social i polític en un procés de reencantament de la societat a través de la ciència i la tècnica. Encara que es tracti d'una ciència i una tècnica *altres*, ja que no tenen l'aprovació del sistema de poder científic, la ciència positivista, ni tampoc del sistema religiós. En aquest context científic-tècnic-místic-esotèric s'ubica l'interès pels fenòmens anomenats paranormals en llocs considerats encantats, com les percepcions sensorials experimentades a l'Hospital del Tòrax o les suposades alteracions espacials/temporals de La Mussara.

---

269. CASANOVA, José (2012). “Religion, Secularization and Sacralization”. A: KRECH, Volkhard i STEINICKE, Marion (eds.), *Dynamics in the History of Religions between Asia and Europe: Encounters, Notions, and Comparative Perspectives*. Boston: Leiden.

No és casual, però, que siguin els llocs abandonats els que són l'objecte d'aquestes històries. Un espai abandonat és un espai detingut en el temps, on totes les experiències, les vivències i la memòria hi queden d'alguna manera atrapades. Experiències que, com hem mostrat, estan relacionades amb el sofriment, la malaltia, la mort, les injustícies socials i/o els deutes pendents.

I, com ja hem comentat abastament, la liminaritat de la malaltia i la mort converteix aquests indrets en intersticials i col·loca l'ésser humà en estats transicionals, en els quals romanen, en forma d'ànimes o esperits o energia, segons la seva representació en les distintes societats, atorgant-li al lloc la categoria d'espai llindar entre el món visible i l'invisible, la qual cosa permet que en determinades circumstàncies es puguin comunicar, generant aparicions i desaparicions que s'explicarien a partir del trànsit entre mons.

Així, aquests espais esdevenen llocs de representacions individuals o col·lectives marcades per les vivències i la subjectivitat dins l'àmbit de la pròpia cultura, sigui per reafirmar-la o qüestionar-la, que donen peu a l'especulació.

Hem vist també que aquests fenòmens estan relacionats amb les injustícies i els deutes de la societat. Com mostren algunes investigacions, en les històries de fantasmes i aparicions, aquests són espectres del social, que reflecteixen allò que la societat té pendent.

Heonik Kwon posa de manifest la relació entre les històries de fantasmes dels morts de la guerra del Vietnam i els canvis econòmics i culturals com a conseqüència de la guerra, no sols com una al·lusió metafòrica a elements del passat sinó també com a reflex "real" de la història, que no són alienes a la situació de Vietnam en un món immers en el liberalisme i la globalització de l'actualitat²⁷⁰.

També Francisco Ferrándiz, en el cas d'Espanya, mostra el valor terapèutic de la recuperació de la memòria del passat de violència viscut pel bàndol republicà de la Guerra Civil Espanyola, tant a nivell històric com individual, amb l'exhumació de les fosses comunes per donar-los als familiars el control sobre els seus descendents, els quals deixen de ser anònims, proporcionant una dignificació de la derrota i de les persones²⁷¹.

270. KWON, Heonik (2008). *The Ghosts of War in Vietnam*. New York: Cambridge University Press.

271. FERRÁNDIZ, Francisco (2009). "Fosas comunes, paisajes del terror". *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*

De manera que les injustícies socials i el patiment de l'Hospital del Tòrax, i els conflictes ocasionats pels bàndols oposats de la Tercera guerra carlista i la Guerra Civil Espanyola, així com el control exercit per les forces militars en una postguerra difícil i que va contribuir al despoblament, del poble abandonat de La Mussara, es posen de manifest en forma de fenòmens que fan emergir una memòria, poc ortodoxa però memòria al cap i a la fi, d'uns fets passats que no s'haurien d'oblidar. Així les pedres, les parets, l'espai sencer, esdevenen un suport material en uns espais on emergeixen els fantasmes de la memòria.

Bibliografia i fonts

- AGUSTENCH, Anton (2005). *Records de La Mussara*. Vilaplana: PRAGMA edicions-Ajuntament de Vilaplana.
- AMADES, Joan (1980 [1969]). *Folklore de Catalunya. Costums i creences*. Barcelona: Editorial Selecta.
- AMADES, Joan (1985 [1950-56]). *Costumari català. El curs de l'any. Volum V. Tardor*. Barcelona: Salvat.
- AMIGÓ, Ramon (2006). *La Mussara, un vell afecte*. Barcelona: Rafael Dalmau, editor.
- ASTUTI, Rita. (2007) "What happens after death?". A: ASTUTI, Rita; PARRY, Jonathan i STAFFORD, Charles (eds.), *Questions of Anthropology*. Oxford: Berg Publishers, pp. 227-247.
- BADIA, Victòria (2014). "Las percepciones extrasensoriales: ecos de una memoria del sufrimiento. Narrativas de vida y muerte en el Hospital del Tórax de Terrassa". Tesi de Màster. Universitat de Barcelona.
- BADIA, Victòria (2015). "Fantasmes de la memòria. Tradicions i actualitat de les històries d'apareguts i desapareguts al poble abandonat de La Mussara (Baix Camp)" Informe del projecte de recerca. Institut Català d'Antropologia, Observatori del Patrimoni Etnològic. Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- BADER, Christopher D; BAKER, Joseph O i MOLLE, Andrea (2012). "Countervailing forces: Religiosity and paranormal belief in Italy". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 51(4), pp. 705-720.
- BAINBRIDGE, William S (2004). "After the new age". *Journal for the Scientific Study of Religion*, 43(3), pp. 381-94.
- BAKER, Joseph O i BADER, Christopher D (2014). "A social anthropology of ghosts in twenty-first-century America". *Social Compass*, 61, pp. 569-593. DOI: 10.1177/0037768614547337
- BECK, Ulrich (2009). *El Dios personal. La individualización de la religión y el "espíritu" del cosmopolitismo*. México: Paidós.
- BELL, Michael M (1997). "The Ghosts of Place" *Theory and Society*. 26, pp. 813-836.
- BERLANGA, Antonio (2014). *Incurción a lo desconocido*. Punto Rojo.

- BLOCH, Maurice (2008). "Why Religion is nothing special but is central", *Philosophical Transaction of the Royal Society B: biological sciences*, 363 (1499), pp. 2055-2061.
- BOYER, Pascal (2001). *Et l'homme créa les dieux*. París: Gallimard.
- BUXÓ I REY, María Jesús (1989). "La inexactitud y la incerteza de la muerte: apuntes en torno a la definición de la religión en antropología". A: ALVAREZ SANTALÓ, Carlos; BUXÓ, María Jesús i RODRÍGUEZ BECERRA, Salvador (coords.). *La religiosidad popular II. Vida y muerte. La imaginación religiosa*. Anthropos/ Fundación Machado: Barcelona, pp. 205-272.
- 188 CANDAU, Joël (2005). *Anthropologie de la mémoire*. París: Armand Colin.
- CANTÓN DELGADO, Manuela (2001). *La razón hechizada*. Barcelona: Ariel.
- CARO BAROJA, Julio (1986). *Las brujas y su mundo*. Madrid: Alianza.
- CARSTEN, Janet (2007). *Ghosts of memory: Essays on Remembrance and Relatedness*. Oxford: Blackwell Publishing.
- CASANOVA, José (2012). "Religion, Secularization and Sacralization". A: KRECH, Volkhard i STEINICKE, Marion (edits.), *Dynamics in the History of Religions between Asia and Europe: Encounters, Notions, and Comparative Perspectives*. Boston: Leiden.
- CASRELLAN, Yvonne. (1971). *El espiritismo*. Barcelona: Oikos-Tau S.A. ediciones.
- CASTRESANA, Luís (1972). *Retrato de una bruja*. Barcelona: Planeta.
- CÁTEDRA, María (1988). *La muerte y otros mundos. Enfermedad, suicidio, muerte y más allá entre los vaqueiros de alzada*. Barcelona: Júcar Universidad.
- CHRISTIAN Jr., William A (1978). *Religiosidad popular. Estudio antropológico en un valle español*. Madrid: Tecnos.
- CHRISTIAN Jr., William A (1990). *Apariciones en Castilla y Cataluña (Siglos XIV-XVI)*. Madrid: Nerea.
- CHRISTIAN Jr., William A (2011). *El reino de Cristo en la Segunda República. Una historia silenciada*. Barcelona: Ariel.
- CHRISTIAN JR., William A (2012). *Divine presence in Spain and Western Europe 1500-1960. Visions, Religious Images and Photographs*. Budapest: Central European University Press.
- CIS (2008). "Religión (II) ISSP", Estudio nº 2.776, Centro de Investigaciones Sociológicas. http://www.cis.es/cis/opencm/ES/I_encuestas/estudios/ver.jsp?estudio=10382 (abril 2016).

- CIVIL, José (1957-1971). *Memorias de la organización y actividades médicas de la Ciudad Sanatorial de Tarrasa (1957- 1971)* P.N.A. Ciudad Sanatorial de Tarrasa
- CROSS, Anne (2004). "The flexibility of scientific rhetoric: A case study of UFO researchers". *Qualitative Sociology*, 27 (1), pp. 3-34.
- CUCHET, Guillaume (2005). *Le crépuscule du purgatoire*. París: Armand Colin.
- DAVIES, Douglas J (2010). "Geographies of the Spirit World". A: HOCKEY, Jenny; KOMAROMY, Carol i WOODTHORPE, Kate, *The Matter of Death. Space, Place and Materiality*. Hampshire: Palgrave MacMillan, pp. 208-222.
- DELGADO, Manuel (1991). "El celibato y el control de la sexualidad del clero". Fragmento de "Carne y ceremonias", capítol inèdit de "Algunas claves culturales del anticlericalismo en la España contemporánea". Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- DELGADO, Manuel (1993). *Las palabras de otro hombre*. Barcelona: Muchnik.
- DELGADO, Manuel (1993). La "religiosidad popular". En torno a un falso problema. *Gazeta de Antropología*, 10. http://www.ugr.es/~pwlac/G10_08Manuel_Delgado.html
- DELGADO, Manuel (1999). *El animal público*. Barcelona: Editorial Anagrama.
- DELGADO, Manuel (2001). *Memoria y lugar: el espacio público como crisis de significado*. Valencia: Ediciones Generales de la Construcción.
- DELGADO, Manuel (2012). "Los mundos intermedios entre la vida y la muerte. El caso de Lost (Perdidos)" *Jornadas sobre Antropología de la muerte. Identidad, creencias y ritual*, pp. 9-31.
- DE MARTINO, Ernesto (1999). *La tierra del remordimiento*. Barcelona: Bellaterra
- DÍAZ GONZÁLEZ DE VIANA, Luís (2003). "La aldea fantasma: problemas en el estudio del folklore y la cultura popular contemporáneos". *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 58, (1). Madrid: CSIC, pp. 29-46. <http://rdtp.revistas.csic.es/index.php/rdtp/article/view/162/163>
- DÍAZ GONZÁLEZ DE VIANA, Luís (2008). "Amantes que se desvanecen en el tiempo: la memoria etnográfica o la compleja significación de las leyendas", *Revista de Antropología Social*, 17, pp. 141-164. http://scholar.google.es/scholar?q=significacion+de+leyenda+antropologia&btnG=&hl=es&as_sdt=0%2C5 pdf
- DOUGLAS, Mary (1973). *Pureza y peligro: un análisis del concepto de contaminación y tabú*. Madrid: Siglo XXI editores.

- DRAPER, Scott i BAKER Joseph O. (2011). "Angelic belief as American folk religion". *Sociological Forum*, 26(3), pp. 623-43.
- DURKHEIM, Émile (1987). *Les formes elementals de la vida religiosa*, Barcelona: Edicions 62.
- FEDELE, Anna (2008). *El camino de María Magdalena. Un recorrido antropológico por la ruta del peregrinaje de la nueva espiritualidad*. Barcelona: RBA.
- FERRÁNDIZ, Francisco (2009). "Fosas comunes, paisajes del terror". *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, 1, pp. 61-94.
- FISCHER, Claude (2013). "Boo! Americans and the occult". *Berkeley blog*. Berkeley, University of California, October 29, 2013. <http://blogs.berkeley.edu/2013/10/29/boo-americans-and-the-occult/> [juliol 2016].
- FOUCAULT, Michel (1979). *El nacimiento de la clínica: una arqueología de la mirada médica*. Madrid: Siglo XXI.
- FOUCAULT, Michel (1992). *Genealogía del racismo: de la guerra de las razas al racismo de Estado*. Madrid: La Piqueta.
- FOUCAULT, Michel (1999). *Vigilar y castigar: nacimiento de la prisión*. Madrid: Siglo XXI.
- FOUCAULT, Michel (2008). "Topologías", *Fractal*, 48, (12), pp. 39-40. michel_foucault_heterotopias_y_cuerpo_utopico.pdf
- FREUD, Sigmund (1976[1919]). *Lo siniestro*. Buenos Aires: López Crespo Editor
- GOFFMAN, Erving (1970a). *Internados. Ensayos sobre la situación social de los enfermos mentales*. Buenos Aires: Amorrortu Editores.
- GOFFMAN, Erving (1970b). *El estigma. La identidad deteriorada* Buenos Aires: Amorrortu Editores.
- GRAUS, Andrea (2014). "La ciencia del médium. Las investigaciones psíquicas en España (1888 - 1931)". *Tesi doctoral*. Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona.
- GRIERA, Mar (2014). "Més enllà del 'mite de la secularització': eferescència espiritual, identitats religioses i experiències transcendents". *Enrahonar. Quaderns de Filosofia* 52, pp. 43-65. Barcelona. DOI: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.24>
- GRIMBY, Agneta (1993). "Bereavement among elderly people: grief reactions, post-bereavement hallucinations and quality of life". *Acta Psychiatrica Scandinavica* 87: pp 72-80. DOI: 10.1111/j.1600-0447.1993.tb03332.x

- GRIMBY, Agneta (1998) "Hallucinations following the loss of a spouse: common and normal events among the elderly". *Journal of Clinical Geropsychology* 4, pp. 65-74. DOI: <http://dx.doi.org/10.1037/e499892006-005>
- GUILLÉN, Maria (2014). "Recuerdos". Memòries no publicades. Banyoles.
- GUISADO, Josep (2005). "Cultura popular, identitat i política. Una reflexió antropològica, una aproximació històrica", *Terme*, 20, pp. 157-203.
- HALBWACHS, Maurice (1994). *Los marcos sociales de la memoria*, Barcelona: Anthropos Editorial.
- HALBWACHS, Maurice (2011 [1950]). *La memoria colectiva*. Buenos Aires: Miño y Dávila.
- HERTZ, Robert (1990 [1909]). *La muerte y la mano derecha*. Madrid: Alianza.
- HERVIEU-LÉGER, Danièle (1993). *La Religion pour memoire*. París: Cerf.
- HORTA, Gerard (2001). *De la mística a les barricades: introducció a l'esperitisme català del XIX dins el context ocultista europeu*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- HORTA, Gerard (2004). *Cos i revolució: l'esperitisme català o les paradoxes de la modernitat*. Barcelona: Edicions de 1984.
- HUFFORD, David J (1982). *The terror that comes in the night. An experience-centered study of supernatural assault traditions*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- JUNG, Carl Gustav (1954). *Energética psíquica y esencia del sueño*. Buenos Aires: Paidós.
- KARDEC, Allan (1975 [1857]). *El libro de los espíritus*. Barcelona: Studium Corporation.
- KLEINMAN, Arthur (1988). *The Illness Narratives: Suffering. Healing and the Human Condition*. Estados Unidos: Basic Books.
- KWON, Heonik (2008). *The Ghosts of War in Vietnam*. New York: Cambridge University Press.
- LADWIG, Patrice (2012). "Ontology, materiality and spectral traces: methodological thoughts on studying Lao Buddhist festivals for ghosts and ancestral spirits". *Anthropological Theory*, 12 (4), pp. 427-447, DOI: [10.1177/1463499612471933](https://doi.org/10.1177/1463499612471933)
- LAROI, Frank; LUHRMANN, Tanya M; BELL, Vaughan; CHRISTIAN, William A; DESHPANDE, Smita; FERNYHOUGH, Charles; JENKINS, Janis; WOODS, Angela (2014). "Culture and Hallucinations: Overview and

- Future Directions.” *Schizophrenia Bulletin*. 40 (Suppl 4), pp. S213-S220. DOI: 10.1093/schbul/sbu012
- LE GOFF, Jacques (1985 [1924]). *El nacimiento del purgatorio*. Madrid: Taurus.
- LISÓN TOLOSANA, Carmelo (1987). *Brujería, estructura social y simbolismo en Galicia*. Madrid: Akal.
- LISÓN TOLOSANA, Carmelo (1998). *La Santa Compañía. Fantasías reales. Realidades fantásticas*. (Antropología cultural de Galicia IV). Madrid: Akal.
- LUCKMANN, Thomas (1967). *The invisible religion*, New York: The Macmillan Co.
- LUHRMANN, Tanya M (2011). “Hallucinations and sensory overrides”. *Annual Review of Anthropology* 40, pp. 71-85. DOI: 10.1146/annurev-anthro-081309-145819
- LUHRMANN, Tanya M (2013). “Conjuring up our own gods”. *New York Times*, October 14, opinion sec. <http://nyti.ms/1666sM5> [octubre 2013].
- LUQUE, Anna Maria (2002-2003). “L'Hospital del Tórax. La ciutat sanitària del passat”. A: SOLÉ, Miquel (coord.) (2002-2003). *Història Industrial de Terrassa III. Institucions i societat*. Terrassa: Diari de Terrassa - Lunwerg Editores.
- MAFFESOLI, Michel (2002). “El reencantamiento del mundo”. *Sociológica*, 17 (48), pp. 213-241. <http://www.revistasociologica.com.mx/pdf/4809.pdf> [maig 2014].
- MALGRAT, Lurdes (maig del 2007). “El gran viatge”. Tarragona: Escriptors del Camp de Tarragona. <http://www.escat.cat/pagines/francescvalls/francescvalls2.html> [setembre de 2015].
- MANENT, Albert (2000). *La memòria del llop al Camp de Tarragona*. Riudoms: Centre d'Estudis Riudomenecs Arnau de Palomar.
- MARTÍNEZ SHAW, Carlos (1985). “La Historia de la cultura popular en l'Etat Moderna”. A: LLOPART, Dolors, PRAT, Joan i PRATS, Llorenç, *La cultura popular a debat*. Barcelona: Alta Fulla, pp. 15-23.
- MAUSS, Marcel i HUBERT, Henri (1995 [1899]). *Ensayo sobre la naturaleza y la función del sacrificio*. Barcelona: Icaria.
- MAXWELL-STUART, Peter G (2006). *Ghosts: a history of phantoms, ghouls, and other spirits of the dead*. London: Trafalgar Square.
- McCORRISTINE, Shane (2010). *Spectres of the Self. Thinking about ghosts and ghost-seeing in England, 1750-1920*. Cambridge: Cambridge University Press.

- MEYER, Morgan (2012). "Placing and tracing absence: A material culture of the immaterial". *Journal of Material Culture*. March 2012, vol. 17 (1), pp. 103-110.
- MILTON, John (1953 [1667]). *Cant Tercer. El paradís perdut*. Barcelona: Editorial Alpha, pp. 106-107.
- MUEGGLER, Erik (2001). *The Age of Wild Ghosts. Memory, Violence, and Place in Southwest China*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- O'BRIEN, Jane (2016). "Who you gonna call? The real-life ghost hunters". *BBC news*, 14 July 2016. <http://www.bbc.com/news/business-36764264>
- OTTO, Rudolf (2000 [1917]). *Lo santo*. Barcelona: Círculo de Lectores.
- PADULLÉS, Jofre; DELGADO, Manuel i LEÓN, Maria (2013). *Iconoclàstia i anticlericalisme. Violència religiosa a la Catalunya contemporània*. Barcelona: Pol·len.
- PEW FORUM ON RELIGION AND SOCIAL LIFE (2009). *Eastern, New Age beliefs widespread: many americans mix multiple faiths*. Washington D.C: Pew Forum on Religion & Social Life. <http://www.pewforum.org/2009/12/09/many-americans-mix-multiple-faiths/> [setembre 2013].
- PIELTÁIN, Alberto (2003). *Los hospitales de Franco. La versión autóctona de una arquitectura moderna*. Tesi doctoral. Arxiu digital de la Universidad Politécnica de Madrid.
- PINA-CABRAL, João (1986). "Life and death", *Sons of Adam, Daughter of Eve*, Oxford: Clarendon Press, pp. 214-238.
- PRAT, Joan (2002). "Sobre literatura fantàstica i els orígens de l'imaginari mític modern". A: BARGALLÓ, Maria i ZARAGOZA, Joana (eds.) *Mites i llegendes*. Valls: Cossetània edicions.
- PRAT, Joan (Coord.) (2012). *Els nous imaginaris culturals. Espiritualitats orientals, teràpies naturals i sabers esotèrics*. Tarragona: Publicacions URV.
- ROMA, Josefina (1995). "Les aparicions de Sant Antoni Abad a Francesc Balles-té. Itinerari iniciàtic i el manament de la visió com a lloc sagrat". *Revista d'Etnologia de Catalunya*, 6, pp. 40-47.
- ROMA, Josefina (1998). "La mística popular i la societat de masses". A: ROQUE, María-Àngels (dir): *Valors i diversitat cultural a les societats d'Europa i del Magreb*. Barcelona: Proa.
- ROMA, Josefina (2002). "Aparicions i comunicació". *Anàlisi*, 29, pp. 129-141.
- ROSZAC, Thomas (1970). *Nacimiento de una contracultura*. Barcelona: Kairós.

- SALAZAR, Carles (2009). *Antropologia de les creences. Religió, simbolisme, irracionalitat*. Barcelona: Fragmenta Editorial.
- SALAZAR, Carles (2010). *Per què creiem en Déu?: la religió des d'un punt de vista científic*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs.
- SCHMITT, Jean-Claude (1994). *Les revenants. Les vivants et les morts dans la société médiévale*. París: Gallimard.
- SEGURA, Miguel Angel (2010). *Investigación en el Hospital del Tórax*. Almería: Editorial Círculo Rojo.
- SERVIER, Jean (1964). *El hombre y lo invisible*. Caracas: Monte Ávila.
- 194 SWEDENBORG, Emanuel [2002 (1758)]. *Del Cielo y del Infierno*. Madrid: Ediciones Siruela.
- TURNER, Victor (1999). "Entre lo uno y lo otro: El período liminar en los "rites de passage". *La Selva de los símbolos: aspectos del ritual ndembu*. Madrid: Siglo XXI, pp. 103-123.
- TURNER, Víctor (1980 [1967]). *La Selva de los símbolos: aspectos del ritual ndembu*. Madrid: Siglo XXI.
- URIBE, Joan (2011). *El costat fosc: diari de camp d'un cotxe patrulla dels Mossos d'Esquadra*. Valls: Cossetània.
- VAN GENNEP, Arnold (1986). *Los ritos de paso*. Madrid: Taurus.
- VAN GENNEP, Arnold (1987). *La formación de las leyendas*. Barcelona: Alta Fulla.
- VIGNA, Sibila (2013). "El teatro asombrado: apariciones y deudas del pasado en la ciudad de Salto, Uruguay". *Tesi de Màster, Universitat de Barcelona*.
- VIGNA, Sibila (2014). "Aparicions i històries de fantasmes en el Baix Empordà: Expressions actuals de la tradició fantàstica empordanesa". *Informe de projecte de recerca, Institut Català d'Antropologia, Direcció General de Cultura Popular, Associacionisme i Acció Culturals de la Generalitat de Catalunya*.
- VIGNA, Sibila (2015). "Has vist la llum? Diàlogos contemporàneos con el mundo invisible en el Baix Empordà". *Periferia*, 20 (1), pp. 149-172. DOI: <http://dx.doi.org/10.5565/rev/periferia.459>

Pel·lícules, programes de televisió i sèries

- AMENÁBAR, Alejandro (director), (2001). *Los otros* [Pel·lícula]. Espanya- Estats Units: Cruise-Wagner Productions, Sogecine, Las Producciones del Escorpión.
- ARNTZ, William; CHASSE, Betsy i VICENTE, Mark (directors), (2004). *Y tú qué sabes?* [Pel·lícula]. Estats Units: Lord of the Wind Films.
- BAGANS, Zak i GROFF, Nick (2008-2016). *Ghost Adventures* (*Buscadores de fantasmas a Espanya*). [Sèrie]. Estados Unidos: Travel Channel.
- BALAGUERÓ, Jaume (director), (1999). *Los sin nombre* [Pel·lícula]. Espanya: Filmax. 195
- BALAGUERÓ, Jaume (director), (2005). *Frágiles* [Pel·lícula]. Espanya: Castelao Producciones, S.A.
- BAXLEY, Craig R (director), (2005) *The Triangle* [Minisèrie TV]. Regne Unit/ USA: Bad Hat Harry Productions, British Broadcasting Corporation (BBC), Electric Entertainment i Uncharted Territory.
- BAYONA, Juan Antonio (director), (2007). *El orfanato*. [Pel·lícula]. Espanya. Rodar y rodar.
- CREHUET, Marc (director), (2016). *El rei borni* [Pel·lícula]. Espanya: Moiré Films, Lastor Media i El Terrat.
- DE LA MADRID, Luís (director), (2005). *La monja* [Pel·lícula]. Espanya: Filmax.
- DEL TORO, Guillermo (director), (2001). *El espinazo del diablo* [Pel·lícula]. Espanya: El Deseo, S.A.
- HOOPEr, Tobe (director), (1982). *Poltergeist* [Pel·lícula]. Estats Units: Metro Goldwyn Mayer.
- JIMÉNEZ, Iker. (director i presentador), (21 de gener de 2007). *El Hospital del Terror. Cuarto Milenio* [Programa TV]. Espanya: Cadena Cuatro. Mediaset España.
- JIMÉNEZ DEL OSO, Fernando (1999 - 2000). "La otra realidad" [Programa de televisió]. Espanya: Productos de Comunicación Digital, TVV SA. www.rtvv.es
- MEDAK, Peter (director), (1980). *Al final de la escalera*. [Pel·lícula]. Canadà: Universal Pictures.
- NOLAN, Christopher (director), (2014). *Interstellar* [Pel·lícula]. Estats Units:

Warner Bros, Syncopy, Paramount Pictures, Legendary Pictures, Lynda Obst Productions.

TYLOR, Don (director), (1980). *The Final Countdown* [Pel·lícula]. USA: United Artists.

SHYAMALAN, Manoj (director), (1999). *El sexto sentido* [Pel·lícula]. Estats Units: Hollywood Pictures / Spyglass Entertainment / Kennedy/Marshall.

ZEMECKIS, Robert (director), (1997). *Contact* [Pel·lícula]. Estats Units: Warner Bros.

Consultes on-line

Boletín Oficial del Estado, pp. 10592-10597

<http://www.boe.es/datos/pdfs/BOE/1942/361/A10592-10597.pdf>

Cita de los cánones del Derecho Canónico de 1917. <http://www.vaticanocatico.com/emailcatolico/un-catolico-puede-ser-incinerado-en-vez-de-ser-sepultado> [març 2014].

CARALPS, Josep M^a (29 de febrer de 2012). Salud Siglo XXI: El corazón. El primer transplante. [Mensaje en un blog]. <http://elmercaderdelasalud.blogspot.com.es/2012/02/el-corazon-xv.html> [abril 2014].

FLIESS, Enrique, *La tuberculosis en el imaginario social*.

http://www.patriciaminuchin.com.ar/publicado/10La_tuberculosis_en_el_imaginario.htm [Desembre 2013].

El Kybalion. Los misterios de Hermes, anónimo, (versió pdf).

<http://www.librosgratisweb.com/pdf/anonimo/el-kybalion---los-misterios-de-hermes.pdf> [maig 2014].

PARÍS, Francisco i GONZÁLEZ, Federico (2002). “Figuras pioneras de la cirugía torácica espanyola”. *Archivos de Bronconeumología*, 38, pp. 37-48. <http://www.archbronconeumol.org/es/figuras-pioneras-cirurgia-toracica-espanola/articulo/13025504/> [maig 2014].

Pàgines web

www.grupoalpha.org [juny 2016].

www.grupohepta.com [juny 2016].

www.paranormalsocieties.com [juliol 2016].

www.sociedadfpg.com [juny 2016].

www.vilaplana.oasi.org/ [desembre 2015].

www.pratdip.net/ [desembre 2015].

<http://hemeroteca.lavanguardia.com/preview/2001/02/04/pagina1/34119242/pdf.html?search=la%20mussara%20oboletaire> [desembre 2015].

197

<https://labitacoradelmiedo.wordpress.com/.../la-mussara-tarragona> [desembre 2015].

<http://redesdelmisterio.wordpress.com/> [setembre 2015].

www.dondeviajamos.com/la-mussara-2/ [desembre 2015].

http://franrecio.com/investigaciones/la_mussara_pueblo_maldito.html [desembre 2015].

<http://www.revistaañocero.com/secciones/geografia-magica/mussara-misterio-niebla> [desembre 2015].

Excursió Grau <http://secelecreus.blogspot.com/2013/11/excursio-grau-de-la-post-grau-del-gris.html> [desembre 2015].

GREENING BOOKS
www.bookdaper.cat
bDAP426

Transitant l'invisible

Pollen edicions, sccl
Sibila Vigna Vilches i Victòria
Badia Giménez, 2016

MOTXILLA ECOLÒGICA - Càlcul de la motxilla ecològica d'un exemplar de la publicació										
Massa publicació (g)		Petjada de carboni (g CO ₂ eq.)		Residus generats (g)		Consum aigua (L)		Consum energia (MJ)		Consum matèries primeres (g)
286		513		40		13		16		293
Estalvis*:		201		4		11		12		172

* Impacte ambiental estalviat respecte a una publicació comuna semblant

L'Observatori és una col·lecció que basa la seva producció en la divulgació d'obres d'investigació i pensament crític.

Altres títols d'aquesta col·lecció:

1. ***Antropologia cultural***, August Panyella
2. ***Catalunya, one nation, two states***, Alexander Allan Jr. i Sonia Alland
3. ***Corresponsals de les migracions***, Jean-Paul Marthoz
4. ***Som com moros dins la boira?***, Joseba Sarrionandia
5. ***Iconoclàstia i anticlericalisme***, Jofre Padullés, Manuel Delgado i Maria León
6. ***Jo no sóc d'aquí***, Joseba Sarrionandia
7. ***La rebel·lió basca. Una història de l'Esquerra Abertzale***, Ricard Vilaregut, Daniel Gómez, Pedro Ibarra, i Mario Zubiaga
8. ***Hiace. Antropología de las carreteras en la isla de Santiago (Cabo Verde)***, Gerard Horta i Daniel Malet
9. ***Parlem-ne. Intervenció socioantropològica i conflictes relacionats amb els llocs de culte***, Juan de la Haba, Enrique Santamaría, Laura C. Yufra
10. ***Mierda de ciudad. Una rearticulación crítica del urbanismo neoliberal desde las ciencias sociales***, Giuseppe Aricó, José A. Mansilla, Marco Luca Stanchieri (Coords.)
11. ***Espai, capital i cultura a Premià de Mar: el cas de la Mesquita***, Martin Lundsteen
12. ***Podem continuar sent d'esquerres?*** Santiago Alba Rico
13. ***Regeneració rural a Catalunya***, A.F. Robertson
14. ***Barríos corsarios***, Giuseppe Aricó, José A. Mansilla, Marco Luca Stanchieri (Coord.)
15. ***Las amenazas del TTIP y del CETA***, Adoración Guamán y Pablo Jiménez (Coord.)

Fantasmes, aparicions, esperits de difunts, fenòmens paranormals, portals a altres dimensions i llocs considerats encantats han exercit al llarg de la història una gran fascinació popular i són diferents maneres d'anomenar allò que pertany a un altre món, no tangible. Aquest món, a estones invisible, ambigu, seductor i lluminós... no deixa de traçar petjades reconeixibles, també en la societat catalana, que circulen des d'antigues rotllanes al voltant del foc fins als fòrums digitals dels nostres dies.

Les narratives i les pràctiques sobre les experiències vinculades amb espais transicionals entre el món visible i l'invisible i els seus transeünts, a la Catalunya contemporània, configuren l'objecte d'estudi d'aquest llibre. Des d'una perspectiva antropològica, les investigacions realitzades per les autores exploren, per un costat, dos llocs "encantats" –l'Hospital del Tòrax de Terrassa i el poble abandonat de La Mussara– i, per l'altre, les activitats d'un grup de gironins i gironines dedicat a l'experimentació paranormal. En tant que realitats socials –igual que déus, àngels i sants– els fets fantasmals constitueixen valuosos indicis etnogràfics de les societats que els acullen, arrelats en una tradició d'històries i llegendes que formen part del seu entramat cultural i la seva identitat. En aquest sentit, esperits, aparicions i desaparicions no solament donen compte de persistents relacions entre les persones vives i les difuntes, sinó que sovint remetent a emergències del passat, i als forats negres de la memòria col·lectiva, per posar en evidència deutes pendants, injustícies, necessitats i anhels de les comunitats.

